

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÂ'İS, HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DİVANÇESİ

(ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ-METİN)

DANIŞMAN

PROF. DR. BEYHAN KESİK

HAZIRLAYAN

AKIN ZENGİN

20132005002

GİRESUN

2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÂ'İS, HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE DİVANÇESİ

(ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ-METİN)

DANIŞMAN

PROF. DR. BEYHAN KESİK

HAZIRLAYAN

AKIN ZENGİN

20132005002

GİRESUN

2018

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nüntarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Akın ZENGİN'in "Ba'is, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divançesi (Şekil ve Muhteva Özellikleri-Metin) başlıklı tezini incelemiş olup aday .../.../2018 tarihinde, saatda jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)		
Üye		
Üye		
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../2018

.....

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Ba’is, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divançesi (Şekil ve Muhteva Özellikleri-Metin)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2018

Akın ZENGİN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖN SÖZ	XI
ÖZET	XII
ABSTRACT	XII
KISALTMALAR.....	XIII
METİNDE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	XIV
GİRİŞ	15
BİRİNCİ BÖLÜM	16
BÂ'İS'İN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	16
1. Hayatı	16
2. Edebî Kişiliği	16
İKİNCİ BÖLÜM	20
BÂ'İS DİVANÇESİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	20
1. Bâ'is Divançesinde Ahengi Sağlayan Unsurlar.....	21
A. İkilemeler.....	21
B. Kafiye ve Redif	26
C. Vezin.....	29
2. Bâ'is Divançesinde Anlatım Teknikleri.....	30
a. Deyimler	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	31
BÂ'İS DİVANÇESİNİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	31
DİN-TASAVVUF.....	31
I. DİN	31
1. Allah.....	31
2. Kutsal Kitaplar	32
3. Âyetler	32
4. Melekler.....	33
5. Peygamberler	33
6. Ahiret ve Ahiretle İlgili Mefhumlar	35
7. Cennet ve Cennetle İlgili Mefhumlar.....	36

8. Cehennem	38
9. Diğer İtikadi Mefhumlar	38
10. Din ve İlgili Mefhumlar	39
II. TASAVVUF	42
1. Hak Âşığı.....	42
2. Dünya (Âlem, Cihân)	42
3. Şeyh.....	43
4. Dergâh	43
5. Zikr	44
6. Akıl.....	44
7. Sır, Nihan.....	45
8. Tevekkül.....	45
9. Himmet	45
10. Zâhid	45
11. Hicâb	46
12. Rind	46
13. Pîr-i Mugân.....	46
14. Derviş, Kalender	46
15. Kerâmet	47
16. Tekye	47
CEMİYET	47
I. ŞAHISLAR	47
1. Tarihî Şahıslar.....	47
2. Tarihî ve Efsânevi Şahıslar.....	48
3. Masal Kahramanları.....	49
II. KAVİMLER	50
1. Hindû.....	50
2. Rum.....	50
3. Tatar	51
III. ÜLKELER VE ŞEHİRLER.....	51
1. Ülkeler.....	51
2. Şehirler	51

IV. NEHİRLER, DAĞLAR, DENİZLER.....	53
1. Nehirler.....	53
2. Dağlar.....	53
3. Denizler.....	53
V. SOSYAL HAYAT.....	54
1. Sosyal Tabakalanma.....	54
2. Resmî ve Gayriresmî Görevler ve Meslekler.....	55
3. Diğer Tipler.....	55
4. Eğlence Hayatı.....	57
5. Çeşitli Sosyal Durumlar.....	58
6. İnşâî Unsurlar.....	58
7. Yiyecek ve İçecek Maddeleri.....	60
8. Süs Eşyaları.....	63
a. Kıymetli Taşlar ve Madenler.....	63
b. Güzel Kokular.....	65
c. Diğer Süs Unsurları.....	65
9. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar.....	66
10. Giyim Eşyaları.....	68
11. Yazı ile İlgili Araç ve Gereçler.....	68
12. Silah ve İlgili Malzemeler.....	68
13. Mûsikî Âletleri.....	69
14. Ticaretle İlgili Unsurlar.....	69
İNSAN.....	70
I. İNSAN.....	70
II. GÜZELLİK.....	70
a. Umûmî Olarak Güzellik.....	70
b. Güzellik ile İlgili Tasavvurlar.....	70
III. SEVGİLİ.....	72
1. Umûmî Olarak Sevgili.....	72
2. Sevgili ile İlgili Tasavvurlar.....	72
IV. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI.....	74
1. Saç (Zülf).....	74

a. Umûmî Olarak Saç	74
b. Saç ile İlgili Tasavvurlar	75
2. Kâkül, Perçem.....	76
3. Kaş (Ebrû)	76
a. Umûmî Olarak Kaş.....	76
b. Kaş ile İlgili Tasavvurlar	76
4. Göz (Çeşm, Dîde)	77
a. Umûmî Olarak Göz	77
b. Göz ile İlgili Tasavvurlar.....	77
5. Gamze	78
a. Umûmî Olarak Gamze.....	78
b. Gamze ile İlgili Tasavvurlar	79
6. Kirpik (Müjgân).....	79
a. Umûmî Olarak Kirpik.....	79
b. Kirpik ile İlgili Tasavvurlar	80
7. Yüz ve Yanak (Rûy, Cemâl, Ruhsâr, Ruh, Rûy)	80
a. Umûmî Olarak Yüz ve Yanak.....	80
b. Yüz ve Yanak ile İlgili Tasavvurlar	80
8. Ben (Hâl)	82
a. Umûmî Olarak Ben	82
b. Ben ile İlgili Tasavvurlar	82
9. Hat (Ayva Tüyleri).....	82
a. Umûmî Olarak Hat	82
b. Hat ile İlgili Tasavvurlar	83
10. Dudak (Leb).....	84
a. Umûmî Olarak Dudak	84
b. Dudak ile İlgili Tasavvurlar.....	84
11. Çene (Zenahdan).....	86
12. Gerdân	87
a. Umûmî Olarak Gerdân	87
b. Gerdân ile İlgili Tasavvurlar.....	87
13. Boy (Kad, Kâmet).....	87

a. Umûmî Olarak Boy	87
b. Boy ile İlgili Tasavvurlar.....	88
14. Kulak (Gûş)	88
15. Göğüs (Şine).....	88
16. Ayak (Pây).....	89
17. Ağız (Dehân, Fem).....	89
18. Diş (Dendân).....	89
19. Bel (Miyân).....	90
20. Alın.....	90
21. Gabgab.....	90
V. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR	91
1. Söz.....	91
2. Ayağı Toprağı.....	91
3. Nâz, İstiğnâ, İşve	91
4. Kûy-ı Yâr.....	91
VI. ÂŞIK	92
1. Âşık	92
a. Umûmî Olarak Âşık	92
b. Âşık ile İlgili Tasavvurlar.....	93
2. Gönül (Dil)	95
a. Umûmî Olarak Gönül	95
b. Gönül ile İlgili Tasavvurlar	96
VII. ÂŞIĞIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ HUSUSLAR	97
1. Beden (Cism, Ten, Vücut).....	97
2. Cân	98
a. Umûmî Olarak Cân	98
b. Cân ile İlgili Tasavvurlar	98
4. Gözyaşı (Eşk, Sırışk).....	100
a. Umûmî Olarak Gözyaşı	100
b. Gözyaşı ile İlgili Tasavvurlar	100
5. Sine.....	101
6. Ciğer.....	101

VIII. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER	102
1. Hastalık ve Delilik	102
2. Âh, Feryâd, Figân	102
3. Yara (Dağ).....	103
4. Gam, Keder, Derd, Belâ	104
5. Cevr ü Cefa.....	104
6. Hasret, Ayrılık	104
7. Vuslat	105
8. Aşk (Muhabbet, Sevdâ).....	105
a. Umûmî Olarak Aşk	105
b. Aşk ile İlgili Tasavvurlar	106
IX. RAKÎB (AĞYAR, GAYR)	108
1. Umûmî Olarak Rakîb	108
2. Rakîb ile İlgili Tasavvurlar.....	108
TABİAT	109
I. KOZMİK ÂLEM.....	109
1. Felek (Çarh, Semâ, Devrân, Fezâ)	109
2. Yıldızlar	110
3. Gezegenler	110
4. Karanlık (Târ).....	113
5. Işık, Aydınlık, Nur (Ziyâ, Rûşen, Pertev)	113
6. Diğer Kozmik Unsurlar	113
II. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHURLAR.....	113
1. Zaman (Dem, Dehr, Devran, Eyyâm)	113
2. Mevsimler	114
3. Gün ve Gün ile İlgili Unsurlar	114
4. Akşam ve Gece (Şeb, Leyl) ile İlgili Unsurlar	115
III. SU VE SU İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	116
1. Su (Âb)	116
2. Deniz (Bahr, Kulzüm).....	116
3. Akarsu	116
IV. TOPRAK VE İLGİLİ UNSURLAR.....	117

1.Dâğ.....	117
V.ATEŞ VE İLGİLİ UNSURLAR.....	117
1. Ateş (Nâr, Sûz, Şerar, Şu‘le)	117
2. Yanak	117
3. Dud, Kül.....	118
VI. HAVA VE İLGİLİ UNSURLAR	118
VII. HAYVANLAR.....	118
1.Kuşlar	118
a. Umûmî Olarak Kuş (Murg)	118
b. Kuş Çeşitleri	119
2. Dört Ayaklı Hayvanlar	120
3.Böcekler ve Sürüngenler	122
VIII. BAĞ, ÇİÇEKLİK İLE İLGİLİ UNSURLAR.....	123
IX. NEBATLAR (BİTKİLER).....	124
1. Ağaçlar	124
2. Çiçekler	124
3. Meyveler.....	126
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	128
METİN.....	128
MUSAMMATLAR	129
GAZELLER	136
KIT’ALAR	198
MÜFREDLER.....	200
FARŞA ŞİİRLER.....	202
SONUÇ	205
KAYNAKÇA	206

ÖN SÖZ

Klasik Türk Edebiyatı; yüzyıllarca devam eden, Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin kullanıldığı, vezin olarak genellikle aruz vezninin tercih edildiği, kendisine has imge ve hayal dünyası olan, birçok farklı edebi türün kullanıldığı bir edebiyattır.

Yüzyıllardır süregelen divan şiiri geleneğinin etkisini kaybetmesi, Osmanlı Devletinin gerilemeye başlayıp mahallileşme akımının etkileriyle olmuştur. XVIII. yüzyılın son dönemlerinde yaşayan Kasapzâde Ahmed Bâ'is Efendi de bu dönemin temsilcilerindedir. Zamanında yaşayan büyük şairler kadar ismi duyulmamış olsa da oluşturduğu divançesiyle klasik şiir âleminde yerini almıştır.

Divan şiiri ile ilgili yapılan çalışmalar arasında divan tahlillerinin yeri oldukça önemlidir. Bu yüzden çalışmamızı hazırlarken tahlil yapmanın bizim için daha faydalı olacağını düşündük. Bu hususta gerekli hazırlıkları yapıp çalışmamızı meydana getirdik.

Bu tez dört ana bölümden teşekkül etmektedir. Birinci bölümde Bâ'is'in hayatı ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde divançenin şekil özellikleri, üçüncü bölüm muhteva özellikleri, dördüncü bölümde de divançenin transkripsiyonlu metni verilmiştir.

Umuyorum ki hazırladığımız bu çalışma bizden sonra gelecek olan klasik edebiyat sevdalarına yardımcı olur. Her ne kadar özenle çalışmış olsak da mutlaka eksiklerimiz olacaktır. Şimdiden hepsinin affını diliyorum.

Çalışma süresince benden yardımlarını esirgemeyen değerli dostum Celalettin TAYMAZ'a, gerek lisans gerek yüksek lisans öğrenimimde kendisinden feyz aldığım, her aşamada bana rehberlik edip desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Beyhan KESİK'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Akın ZENGİN

Giresun 2018

ÖZET

“Bâ’is, Hayatı, Edebî kişiliği ve Divançesi (Şekil ve Muhteva Özellikleri-Metin)” adlı yüksek lisans tezinde çeviri çalışması ve tahlil yapılmıştır. XVIII. yüzyılın sonlarında yaşamış olan bu şairin divançesi bilimsel metodlar çerçevesinde incelenmiştir.

Bâ’is Divançesini yazarken klasik divan şiiri geleneklerine uymuş ve bu çizginin dışına çıkmamaya özen göstermiştir. Fazla hacimli olmayan bu eser, sade ve akıcı bir dille yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: XVIII. Yüzyıl, Bâ’is, Divançe, Klasik Divan Şiiri, Tahlil (Şekil ve Muhteva)

ABSTRACT

"Bâ’is, Life, Literary Personality and Divance (Shape and Content Features - Text)" was translated and analyzed in the master thesis. The divançe of this poet, who lived in the late 18th century, has been studied within the framework of scientific methods.

While Bâ’is was writing his divançe he followed classical divan poet and took care not to get out of its line. This not so content was written with a simple and fluents language.

Key Words: 18th Cencury, Bâ’is, Divançe, Classical Divan Poet, Analaysis (Shape and Content)

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
Bkz./bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
G.	: Gazel
Hız.	: Hazreti
K.	: Kıt'a
M.	: Müseddes
Mad.	: Maddesi
Mf.	: Müfred
s.	: Sayfa
T.	: Tahmis
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

METİNDE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

1. Metinde Farsça ve Arapça kelimelerdeki uzun ünlüler ا, ی, و sırasıyla ā, ī, ū, ō şeklinde gösterilmiştir.
2. Yeni alfabemizde bulunmayan işaretler şunlardır:

ṣ	ص
ḥ	ح
ḫ	خ
ẓ	ذ
ṣ	ص
ẓ, ḏ	ض
ṭ	ط
ẓ	ظ
‘	ع
ġ	غ
ḳ	ق
ñ, k, g	ك
’	أ

Farsçadaki “vâv-ı ma’dûle” ile yazılan kelimelerde hı’dan sonra “ ˘ ” işareti konmuştur. Ḥāce¹ kelimesi buna örnek verilebilir.

¹ T.1

GİRİŞ

18. yüzyılda Osmanlı Devleti eski gücünü kaybetmiş, devlet yönetimi ve toplumsal açıdan çeşitli sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Toplumsal ve siyasal alandaki bu olumsuzluklara rağmen bilim ve edebiyat bu durumdan çok fazla etkilenmemiştir. Bu yüzyılda Mahallileşme akımıyla birlikte şiir dilinde kısmen de olsa sadeleşmeye gidilmiştir. Lâle Devri sosyal yaşayışı edebiyata yansımış, o dönemdeki zevk ve eğlenceye düşkünlük şiirlerde dile getirilmeye başlanmıştır. Yüzyılın en önemli divan şairleri; Nedim, Şeyh Gâlip, Sümbülzâde Vehbî, Fıtnat Hanım, Haşmet gibi isimlerdir.

18. yüzyılda yaşamış olan Kasapzâde Ahmed Bâ'is Efendi Bursa'da doğmuş, medrese tahsili görmüştür. Şair hakkındaki bilgilere ulaşabileceğimiz yegâne kaynak tezkirelerdir. Ancak bu kaynaklardaki bilgiler yeterli değildir. Tezkirelerden edindiğimiz bilgilere göre, elimizde bulunan tek eseri *Divançe*'dir. Bu eserle ilgili yapılan tek çalışma ise 1965 yılında yazılmış olan İdil Can Mamaş'ın mezuniyet tezidir².

Çalışmamız toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çeşitli kaynaklardan yararlanılarak şairin hayatı ve edebi kişiliğinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde divançedeki şekil özellikleri; ikilemeler, kafiye ve redif, vezin, deyimler gibi konular üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümü divançenin muhteva özellikleri (Din-tasavvuf, cemiyet, insan, tabiat) oluşturur. Son bölümündeyse divançedeki şiirlerin transkripsiyonlu metni bulunmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümünde bulunan eserin temini ile işe başladık. Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan bu eseri transkripsiyonlu bir şekilde latin harflerine aktardık. Çalışmamızın sonraki aşamasında yukarıda isimlerini zikrettiğimiz bölümlerde teşekkül eden; remizleri, mazmunları, mefhumları konu başlıklarına riayet ederek fişledik. Fişleme işleminin ardından, bu fişlerdeki bilgilerin yardımıyla çalışmamızı oluşturduk.

² İdil Can Mamaş, *Divançe-i Bâis*, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1965.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÂ'İS'İN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. Hayatı³

Bâ'is'in hayatı hakkında elimizdeki bilgiler oldukça sınırlıdır. Eserinde hayatıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tezkireler ve ansiklopediler hayatı hakkında bize yardımcı olan kaynaklardır.

Bâ'is Bursa Mihaliç/Karacabey'de doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Ahmet olan şair Kasapzâde Ahmed Bâ'is Efendi olarak bilinir. İstanbul'da Şehzade Medresesinde öğrenim gören şair, Pertaki Hasan Efendi'den ders alarak mülazım oldu. Bayburdîzâde'nin yanında hizmette bulunan şair, Bekirpaşazâde Hamdullah Bey'in mektupçuluğunu yaptı. Vize Sarayında Halim Giray'a hocalık ve bu sarayda vüzera divanı kâtipliği yaptı. Yenice ayanı Mustafa Ağa'ya kâtip oldu.

Rumeli Valisi Ali Paşa'nın mektupçuluğunu yaptığı esnada bu zatın katline irade-i seniyye çıktığında yazmış olduğu bir yazıyla affını sağladı.

Vize'den İstanbul'a dönünce İzzet Paşa ona maliye tezkireciliği unvanı verdi. Bu görevin ardından Divan-ı Humâyûn hocalık, Rumeli Valisi Şinasizâde'nin mektupçuluğunu da yapan şair son olarak Vezir Mustafa Paşa'nın kâtibi oldu. Paşa öldükten sonra Filistin'den dönerken 1215/1800-1801 yılında Maraş'ta öldü. Mezarı oradadır.

2. Edebî Kişiliği

Bâ'is'in divançesi dışında başka bir eserinin olup olmadığı bilinmemektedir. Bundan dolayıdır ki edebî kişiliği ile ilgili bilgi edinebileceğimiz tek kaynak divançesidir. XVIII. yüzyılın son dönemlerinde yaşayan şair bu dönemin özelliklerini yansıtmıştır. Tasannu ve kelime oyunlarına sıklıkla yer vermesine rağmen gazellerinde oldukça akıcı bir dil görülür.

Bâkî, Sâbit, Nâilî, Nevres, Nâşid, Fâzıl ve Fehim gibi şairlerin etkisinde kalmıştır. Divançede Sâbit'in gazeline bir tahmis⁴:

³ Bu başlık altındaki bilgiler; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü adlı internet adresindeki Beyhan Kesik'in Bâ'is maddesinden alınmıştır.

<http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3187> (09.04.2018).

⁴ T.1.

Dağı gehvāredeyken ol perī-zād u melek-meşreb
 Aña Hārūt ile Mārūt oğutmuş fitne fennin hep
 Sebağ-āmūz-ı fenn-i fitne olmuşken budur iğrāb
 Debīristāna almağ kaçd eder ol tıflı rüz u şeb
 Oğutsun kendüyi dīvāne olmuş h̄āce-i mekteb (T.1/1)

yazmıştır. Bunun yanında Nev-res redifli bir gazel⁵:

Şābit olaydı bu şiş-hānede Bā' is nā-çār
 Nazm-ı nev-çarhımı eylerdi muğammes Nevres (G.37/5)

yazmıştır. Bir başka gazelde Bâ'is, Fâzıl'dan etkilenerek şiir yazdığını şöyle ifade ediyor:

Görmedik şāhid-i eş'ār nedir ey Bā' is
 Ğazel-i Fâzılı tanzīr ile bāri görelim (G.54/5)

Kendisinden önce yaşamış birçok divan şairinden etkilenen şair, Nâşid Bey'e nazire yazmanın güçlüğüne şu beyitle açıklar:

Nazīre Hāzret-i Nāşid Bege mümkün degil Bā' is
 Belāğatde zebān-ı hāmesi mu'ciz-beyān geçmiş (G.42/12)

Bâ'is Klasik şiirde sıklıkla rastladığımız nazire geleniğinin etkisinde kalmış, Bâkî'nin saf saf redifli gazeline nazire olarak başka bir gazel⁶ yazmıştır.

Ruğlarında açılırken gül-i hāndān şaf şaf
 Seyr-i gül-zāra giderler yine hūbān şaf şaf (G.44/1)

⁵ G.37

⁶ G.44

Bâ'is şairliği bir keramet sayar (Bkz. Keramet). Aynı şiirin⁷ diğer beyitinde sevgilinin güzelliğinin bu kadar meşhur olmasının sebebini kendisinin sevgiliyi güzelleştirmesine bağlar:

Böyle şöhret mi bulurdu hüsn ü ānı dil-berin
Olmasa revnāḳ-fezā ḥüsn-i beyānı [şā' iriñ] (G.48/5)

Şair başka bir gazelinde, şairin elindeki kalemi kan akıtan bir oka benzetir. Düşmanı uyarmak için kılıçlı askerlere ihtiyaç olmadığını söyler:

İstemez şemşir ü leşker düşmanın tekdır için
Hāmesidir elde tır-i ḥün-feşānı şā' iriñ (G.48/2)

Divançede Allah ile ilgili müstakil bir şiir olmamakla birlikte şair yer yer Allah'ın varlığı, birliği ve yüceliğinden bahsetmiştir:

Serdi-i ḥummā-yı faḳrı def' eder Bā' iş eger
Hākim-i mutlāḳ ' ināyetile ederse devā (G.4/6)

Bâ'is divançesinde Peygamber Efendimiz için bir naat⁸ kaleme almıştır. Hz. Peygamber'in taşıdığı özelliklerden bahseden şair, onun Server- i âlem yani âlemin efendisi olduğunu dile getirir:

Server-i ' âlemde olsa ser-fürü eyler saña
Ser veren şemşiriñe şāh u gedādır Muşafā (G.5/3)

Bâ'is divançesindeki şiirlerin konusu genellikle aşk, ayrılık, hüzn, vuslat gibi divan şiiri geleneğinde sıklıkla işlenen konulardır:

⁷ G.48

⁸ G.5

Āh eylese derdiñle n'ola Bā' iş-i mehcūr
Ġam nağmeye nağme ġam-ı hicrāna münāsib (G.8/5)

Şairin anlattığı sevgili sürekli olarak aşğa eziyet eder. Onu güzelliğinde mahrum bırakır. Daima rakiple birlikte dir:

La' lın raķibe öpdürür elbet o nev-civān
Bir bñse şeyh necdiye zırā nezirlidir (G.29/3)

Bā'is divançesinde aşk, genellikle aşığı ateşe atan, yüreğini kora çeviren, ona sıkıntı ve elem veren bir durum olarak tasavvur edilir:

Eşk-i germ akmaz idi lñle-i çeşminden eger
Āteş-i 'aşğa düşüp olmasa giryān ħammām (G.55/4)

Divançede rind; dünya işlerine aldırış etmeyen, sürekli sarhoş gezen, meyhaneden çıkmayan birisi olarak tasvir edilir:

Dil la' lñne la' lññ dil-i nālāna münāsib
Mey ney-zene ney-zen mey-i rindāna münāsib (G.8/1)

Divan şiiri geleneğine bağlı olan şair tasavvufi anlatımdan uzak, âşıkane şiirler yazmıştır. Ona göre şiir; şairin ağzından gaybın sırlarını gün yüzüne çıkarır. Şairin sözleri, tanrıdan kalbe gelen manadır:

Āşinā-yı sırr-ı ġaybīdir dehānı şā' iriñ
Hep sñnñhāt-ı ilāhīdir beyānı şā' iriñ (G.48/1)

İKİNCİ BÖLÜM

BÂ'İS DİVANÇESİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Bâ'is divançesinin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümünde NEKTY03757 numarada kayıtlıdır. Bu eser, şairin kendi hattıyla yazılmış 29 varaktan oluşur. Divançede ikisi Farsça olmak üzere 59 gazel, 2 müseddes, 1 tane de Sabit'in gazeline tahmis bulunmaktadır. Divançede bir sayfada 12-16 arasında satır bulunur. Şiirlerin başlıklarında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Koyu kahve tonlarında, tezhipsiz bir karton kapağı vardır.

Bâ'is, divançesinde en çok 5 beyitli gazeller tercih etmiştir. Bunlara ek olarak altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on iki, on beş, yirmi üç beyitlik gazeller yazmıştır. Bu gazellerin beyit sayıları şu şekildedir:

Beyit Sayısı	Adet
5	22
6	12
7	13
8	2
9	2
10	3
12	1
15	1
23	1

Gazel sayılarının yüzdeler olarak dağılımına baktığımızda, % 38,5 beş beyitli, % 21 altı beyitli, % 22,8 yedi beyitli, kalan % 17,7'si ise sekiz, dokuz, on, on iki, on beş, yirmi üç beyitli şiirlerden oluşur.

Bâ'is divançesinde iki gazel⁹ hariç bütün gazellerde mahlas kullanılmıştır. Şair bazı gazellerde¹⁰ mahlası son beyitte değil, şiir içerisinde herhangi bir yerde vermiştir.

Bâ'is, divançesinde her harfle gazel yazma geleneğinde başarılı olamamıştır. Gazellerdeki, kafiye ve redif olan kelimelerin son harflerine göre dizilişi şu şekildedir:

Harf	Adet
Elif	5
Be	3
Hı	1
Dal	3
Re	19
Zel	5
Sin	2
Şın	4
Sad	1
Fe	4
Gef	1
Lam	2
Mim	7

1. Bâ'is Divançesinde Ahengi Sağlayan Unsurlar

A. İkilemeler

İkileme, “Bir kelimenin tekrarlanması veya yakın anlamlı ve zıt anlamlı ses bakımından birbirine benzer kelimelerin yan yana kullanılmasıyla meydana gelen kelime grubudur¹¹.” İkilemeler, şiirde ahengi sağlamak, anlamı güçlendirmek, anlamı pekiştirmek gibi görevlerde kullanılmıştır.

⁹ G.10, G.49.

¹⁰ G.20, G.38, G50.

¹¹ Mustafa Uslu, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yay., İstanbul, 2007, s. 163.

a. Aynı Kelimelerin Tekrarı ile Yapılan İkilemeler

Bu türde kullanılan ikilemeler, beyitlerin herhangi bir yerinde ifade edilebilirler:

Ol mehiñ ‘ aşkıyla **yer yer** cismini pür-dāğ edip
Vaz‘ eder her şeb felek ol dāğa kevkebden naḥūd (G.11/4)

Müşelleş içmege üçler demine mey-kedeye
Benimle sāki vü muṭrib **üçer üçer** gideriz (G.36/4)

Bu dāğ-ı lāle-günüm deşt-i sinemde görenler der
Yine **yer yer** yaḳūt āteş bu yerden kārbān geçmiş (G.42/4)

Berber-i simin-ber [ü] nāzük- edadır Muştafā
Bir güzide ḥüblardan **Muştafadır Muştafā** (G.5/1)

b. Farsça Kurallara Göre Yapılmış İkilemeler

1. “be” ile yapılan ikilemeler

Ser-be-ser üftādeler eyler aña sırrın ‘ ayān
Rāz-ı ‘ aşka **mū-be-mū** çün āşinādır Muştafā (G.5/2)

Dem-be-dem āgūşte-i ḥün etse ‘ uşşākı n’ola
Nişter-i ser-tiz-i ḡamzeñ ḳan-bahādır Muştafā (G.5/4)

La‘ l-i nābiñ ḥasretiyle **dem-be-dem** yāḳūtveş
Oldu çeşmimden aḳan her ḳaṭre-i ḥün-āb nāb (G.6/2)

Öyle bir mest-i ḥarāb et bāde-i ‘ aşkıñla kim
Sāḳiyā virān göñlüm **dem-be-dem** ābād bād (G.10/4)

Ser-be-ser ḳat‘ -ı ümīd eyler ḥayātından o şeh
Ḥişimla ‘ uşşāḳa eylerse nazar ‘ aḳlım keser (G.20/2)

Yansa şeb **tā-be-seher** şevk ile pür-nār fenār
Edemez meh gibi āfākı pür-envār fenār (G.21/1)

Haṭ-ı cānāna karşı āh edip giryān olur ‘ aşık
Bahārīñ āb u tābı **dem-be-dem** āb u hevādandır (G.31/3)

Seyr için ol meh-i tābānıma şeb **tā-be-seher**
Bām-ı çarḥ üzre ṭurur encüm-i rahşān şaf şaf (G.44/2)

Ārzū-mend-i leb-i gül-nār-ı sākī olmasa
Dem-be-bem vişn-āb içmezdi olup mey-ḥ̄ār-ı la‘ l (G.50/4)

Ḳurayım ben daḥı bir bezm-i şarāb
Leb-i sākīden alıp la‘ l-i müzāb
Dem-be-dem nūş edeyim bāde-i nāb
Bā‘ işāsā olayım mest-i ḥarāb
Olmayam [şāhid ü]meysiz bir an
Niyetim [çok hāle] çıksın ramazān (M.2/5)

2. “te” ile yapılan ikilemeler

Tīg-ı ğamzeñ cāna eylerse eşer ‘ aqlım keser
Ḥūna ğarḳ eyler cihānı **ser-te-ser** ‘ aqlım keser (G.21/1)

Bir veliyy-i ni‘ metiñ memnūnuyum kim Bā‘ işā
Dergehinde **ser-te-ser** şāh u gedā memnūnudur (G.26/6)

3. “ā” ile yapılan ikilemeler

Gülistān-ı cemālinden o şūḥuñ olmağa gülçin
Hezārāsā **dem-ā-dem** Bā‘ işā āh ü enin ister (G.27/5)

Sākīyā şahbā-yı la' liñ etdirip mey **nūş-ā-nūş**
Telhi-i devrān-ı hecri göster ol ser-ḥōşa ḥoş (G.39/1)

Ġulġul-i mīnāyı gūşa kūşiş et mey-ḥānede
Ṭutma cāmi' de kelām-ı vā' iz-i her **gūş-ā-gūş** (G.39/2)

Dem-ā-dem 'ālem-i ābın olup Cemşid-i devrānı
Ayaġın öpdürüp şād eyler ol muġbeçe rindānı
Olur ḥūbān-ı Rūmun daḡı çāsār [u] ḥükümranı
Hele nūş etsin emrūdi ḳadeḥden āb-ı rümmānı
Ḳızıl elmaya dek ḥüküm eyler ol tüffāḥa-ı ġabġab (T.1/2)

Bunların dışında divançede farklı çeşitlerde söz tekrarları bulunmaktadır. Birinci mısradaki bir kelimenin, ikinci mısrada da zikredilmesiyle oluşan söz tekrarları:

Bā' işā **āġyārsız** yār isteme **āġyāra** yār
Cüz'-i lāzımdır ki oldı āḡir **āġyār** yār (G.15/7)

Ser-be-ser ḳat' -ı ümīd **eyler** ḥayātından o şeh
Ḥışımla 'uşşāḳa **eylerse** nazar 'aqlım keser (G.20/2)

Şabā taḥrīk edip **başdan** çıkarmış perçem-i yārı
O **başlı** başına ḳalsa yine mekkārlik bilmez (G.33/3)

Ḳanı leb-ber-leb olup bāde süzüşdüklerimiz
Ḳanı dil-dār ile meclisde öpüşdüklerimiz (G.35/1)

Ne 'aşḳ-ı yār ile bir ġamda ḳaldım
Ne bir meyḥāne-i ḥurremde ḳaldım (G.57/2)

Müşterīye 'arz-i mir'āt eylemek lāzım degil
'**Ārız**ñ āyīne-i 'ālem-nümādır Muştafā (G.5/6)

Ser-be-ser kıat' -ı ümîd **eyler** hayâtından o şeh
 Hışımıla 'uşşâka **eylerse** nazâr 'aqlım keser (G.20/2)

Aynı mısra içerisinde yapılan söz tekrarları:

Rûyına kâküllerin dil-ber perişân etmesin
 Kim **nehârım leyl** edip **leylim nehâr** eyler baña (G.3/5)

Hânemiz ma' mür eder neccâr-zâde destine
 Alsa ser-tiz-i nigâhından **keser** 'aqlım **keser** (G.20/3)

Dil la' lüñe la' lüñ dil-i nâlâna münâsib
Mey ney-zene ney-zen mey-i rindâna münâsib

Artursa n'ola pertev-i hüsnuñ haı-ı şebbû
Meğ-tâb şebe şeb meh-i tâbâna münâsib

Ruhsârîñı gördükçe figân etsem 'aceb mi
Bülbül güle gül bülbül-i nâlâna münâsib

Çıkamaz dil-i vîrânedden elbette hayâlîñ
Kişver shehe şeh kişver-i îrâna münâsib

Âh eylese derdiñle n'ola Bâ' iş-i mehcûr
Ĝam nağmeye nağme ĝam-ı hicrâna münâsib (G.8/1,5)

Bir kelimesi anlamlı diğerkelimesi anlamsız olacak şekilde yapılan ses tekrarları:

Eyler diyâr-ı yâri ederse **sefer mefer**
 Rağş-ı hayâl-i 'aşığı urmuş **eger meger**

Belden sürin-i dil-bere geçmek muhâl idi
Vuşlat deminde olmasa zerrin **kemer memer**

Zülf-i siyâhı düşse n'ola âteşin-ruha
Cādū-yı sihr-bāza olur çün **sağar mağar**

Berg-i nihâl-i gönce yeşil sāyebân iken
Olmaz çemende bülbül-i zāra **hağar mağar**

Uğratma bezm-i ālüfte pūzhāne etmesin
Şeyhiñ Keşiş tağında dişi çün **keser meser**

Olmaz tarik-i küyuña Bâ' iş gibi revān
Rağş-ı hayāl-i ' aşığı urmuş **eger meger** (G.14/1,5)

B. Kafiye ve Redif

Bâ'is divançesinde klasik kafiye anlayışına bağlı kalınmıştır. Divançedeki hemen hemen bütün şiirlerde buna rastlamak mümkündür:

' Āşık-ı pīrāne-ser almaz ele āhen ' aşā
Kim olur fikr-i qad-i dil-dar-ı sīmīn-ten ' aşā

' Azm eder rāh-ı temāşā-yı cemāl-i dil-bere
Eyleyüp medd-i nigāhın dīde-i rūşen ' aşā (G.1/1,2)

Divançede Türkçe ve Farsça kelimeler kullanılarak kafiye oluşturulmuştur. Türkçe kelimelerle yapılan kafiyeler:

Uğratma bezm-i ālüfte pūzhāne etmesin
Şeyhiñ Keşiş tağında dişi çün keser meser

Olmaz tarik-i küyuña Bâ' iş gibi revān
Rağş-ı hayāl-i ' aşığı urmuş eger meger (G.14/5,6)

Rām etmege ol āfeti biz hayli şavaşdıķ
İtler gibi aġyār ile kūyunda ıalaşdıķ

Sen çek küregın fırķate-i fırķatiñ ey dil
Biz iskele-i vuşlat-ı dil-dāre yanaşdıķ

(G.47/1,2)

Farsça kelimelerle yapılan kafiyeler:

Nev-bahār erdi şafā hengāmıdır ‘ālem deyü
Geldi şahn-ı gülşene dikdi yine sūsen ‘aşā

Kūy-ı dil-dāra giderken yolda elbette ıalır
Medd-i āhın eylemezse pīr-i ‘aşķ āhen ‘aşā

(G.1/3,4)

Haşre dek eylerdi yārı dil edip feryād yād
Etmeseydi ħirmen-i ‘ömrüm eger ber-bād bād

Kaşd eder ġamzeñ dile cellād çeşmüñ cānıma
Ol iki ġaddārdan ey zālīm-i bī- dād dād

(G.10/1,2)

Olmadıķça ney gibi eġānıma demsāz sāz
Diñlemez eyler baña ol muırib-i ıannāz nāz

Ketm ederdım sırr-ı ‘aşķıñ sīnede cānım gibi
Etmese her dem dehān-ı zaħm-ı dil ibrāz rāz

(G.32/1,2)

Divançe redif bakımından oldukça zengindir. Neredeyse bütün şiirlerde redif vardır. Ek halindeki redifler:

Rām etmege ol āfeti biz hayli şavaşdıķ
İtler gibi aġyār ile kūyunda ıalaşdıķ

(G.47/1)

Ne ta^ç n-ı rumh-ı a^ç dādan ne şemşir-i kazādandır
 Bu sīnem şerhası tīg-i cefā-yı dil-rübādandır (G.31/1)

Kelime halindeki redifler:

Ne aşk-ı yār ile bir ğamda **kıaldım**
 Ne bir meyhāne-i hurremde **kıaldım** (G.57/2)

Sāķi-i gül-çehreniñ meclisde la^ç līn cām **öper**
 Cām-ı gül-fāmiñ lebinde rind-i dūrd-āşām **öper** (G.24/1)

Kelime grubu halindeki redifler:

Ruĥlarında açılırken gül-i ĥandān **şaf şaf**
 Seyr-i gül-zāra giderler yine ĥübān **şaf şaf** (G.44/1)

Düş olan sevdā-yı zülfe şervet **ümmid eylemez**
 Sāye-i bāl-ı hümādan devlet **ümmid eylemez** (G.34/1)

Ek kelime halindeki redifler:

Dāĝ-ı cigerim ĝonce-i ĥandāna **değişmem**
 Efgān-ı dilim bülbül-i nālāna **değişmem** (G.56/1)

Niĝāh-ı şūĥı ĝüyā ol şehiñ ĝaddārlik **bilmez**
 Şarābāsā ciger kanın içer ĥün-ĥ^çārlik **bilmez** (G.33/1)

Ek kelime grubu halindeki redifler:

Peri-rūlar derūn-ı aşık-ı zārı **çalar çarpar**
 Diyār-ı aklı ceşş-i çeşm-i Tātārī **çalar çarpar** (G.19/1)

C. Vezin

Bâ'is divançesinde 8 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. 4 farklı bahirde mevcut olan bu kalıplardan 20 tane hezec bahri, 36 tane remel bahri, 5 tane muzâri bahri, 1 tane de müctes bahri kullanılmıştır. Bu bahirlerdeki vezinlerin dağılımı şu şekildedir:

Hezec Bahri

Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün	:8
Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün	:11
Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ülün	:1

Remel Bahri

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün	:25
Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	:1
(Fâ' ilâtün) (Fa' lün)	
Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün	:10
(Fâ' ilâtün) (Fâ' lün)	

Muzâri Bahri

Mef' ülü Fâ' ilätü Mefâ' ilü Fâ' ilün	:5
---------------------------------------	----

Müctes Bahri

Mefâ' ilün Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün	:1
---	----

2. Bâ'is Divançesinde Anlatım Teknikleri

a. Deyimler

ah eyle-	G.4/3, G.31/2
ağzın suyu akma	G.55/11
ağzı sulanma	G.42/2
aklı kesme-	G.20/1,6
aklını başından al-	G.52/7
aşka düşme	G.55/4
ateşte yanmak	G.2/5
ayağın öp-	T.1/2
baştan çıkar-	G.33/3
divane olma	T.1/1
el çek-	G.27/4
geceyi gündüze katma	G.3/5
göğüs ger-	G.40/3
hoş tut-	G.39/5
kan ağlama	M.1/4
kurban ol-	M.1/1
merhem bağlama	M.1/4
püsküllü bela	G.4/2
sesi kesil-	T.1/5
sineye çek-	G.55/3
yolda kal-	G.1/4
yüzü kızar-	G.55/12

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BÂ'İS DİVANÇESİNİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ
DİN-TASAVVUF

I. DİN

1. Allah

Bâ'is divançesinde Allah ile ilgili müstakil bir manzume olmamakla birlikte gazellerdeki bazı beyitlerde şu ifadeler kullanılır: Mevlâ, Hû, Hüdâ, Vedūd, Sübhân, Hakim-i mutlak, Fâtihü'l-ebvâb.

Varlık âleminin tek yaratıcısı olan Allah sınırsız hikmet sahibidir. Allah'ın inayetiyle insanoğlu dertlerine deva bulur:

Serdi-i hummâ-yı faqrı def^e eder Bâ' is eger
Hâkim-i mutlâk ' inâyetile ederse devâ (G.4/6)

Allah kullarını çok seven, onlara merhamet eden ve onları bağışlayandır. İnsanlar da ona dua etmeli ve bağışlanmayı dilemelidirler. Beyitte zikredilen ve Allah'ın 99 isminden birisi olan Vedūd sevilmeğe layık olan anlamında kullanılmıştır:

Şabr-ı Eyyüb ile ' aşık çekse ism-i yâ Vedūd
Sû-yı dil-berden maḥabbet-nâmeler eyler vürüd (G.11/1)

Allah bütün kapıları açandır. Akıl sahipleri onun dergâhına dönmeli, yalnızca onun kapısından meded beklemelidirler:

Fâtihü'l- ebvâb-ı dergâhın bilip ni' me'l-me'âb
Tutmadı dervâze-i şâhı ulü'l- elbâb bâb (G.6/4)

Allah sonsuz lütuf sahibidir. Şair, dilinin anlaşılır olmasını kendisinin gücünün bir sonucu olmadığını, Allah'ın ona bahşettiği bir lütuf olduğunu söyler:

Ne tab‘ımdan ne fikrimden ne sa‘yimden ey Bâ‘ış
Baña bu lehce-i pākize-elṭāf-ı Ḥudādandır (G.31/5)

2. Kutsal Kitaplar

Bâ‘is divançesinde kutsal kitap olarak sadece Kur’an’a rastlarız. O da sadece bir beyitte Mushaf şeklinde yer alır. Mushaf’ın tefsirini yazarken kalem parlayıp ışık saçarak elmas gibi olur:

Tefsîr ü beyân eyler iken Muşḥaf-ı medḥin
Envâr-ı şihâb oldu bu kilc-ter-i elmâs (G.38/15)

3. Âyetler

Divançede âyet kelimesi iki yerde kullanılmaktadır. Sevgilinin güzelliği sayesinde güneş ve ay ile ilgili âyetlerin izahını yapabileceğini söyler. Bu güzelliği görünce âyetlerin izahına lüzum kalmaz, sevgilinin hüsnü her şeyi açıklar:

Şems ü kamer âyetlerin îzâḥ edemezdîm
Ger olmasa ḥüsn-i ḥaṭ-ı rûyuñla müfesser (G.30/2)

Şair, senin yüzünün ışığı kandil âyetinden¹² alıntı olmasa; fener karanlık gecede ışıklı olur muydu? diyerek sevgilinin güzelliğini bahsedilen âyetle ilişkilendirir:

Olmasa muḳtebes-i âyet-i mişbah ruḥuñ
Leyl-i muḫlimle olur muydu ziyâdâr fenâr (G.21/8)

İktibas yoluyla zikredilen ise; Kur’an’da 16 ayette geçen “ulü’l-elbâb” ifadesidir. Bu ifade akıllı kimseler, sağlam duruş sergileyen kimseler anlamına gelir. Beyitte şair, Allah’ın dergâhını bilip ona dönenlerin akıllı insanlar olduğunu, dünya malına değer verip şah kapısını tutanların zararda olduğunu ifade etmiştir:

¹² Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun misali, içinde چراغ bulunan bir kandil gibidir...(Nur, 24/35)

Fātiḥü'l- ebvâb-ı dergâhın bilip ni' me'l-me'âb

Ṭutmadı dervâze-i şâhı ulü'l- elbâb bâb

(G.6/4)

4. Melekler

Divançede melek olarak Hârut ile Mârut zikredilmiştir. Bakara suresinin 102. âyetinde de isimleri geçen bu melekler sihir ilmini biliyorlardı. Ancak "Biz sırf imtihan için gönderildik, sakın kâfir olma!" demedikçe hiç kimseye sihir öğretmezlerdi¹³.

Şair bu tahminde Hârut ile Mârut'un henüz beşikte olan bebeklere bile fitne ilmini öğrettiğini ifade eder:

Daḥı gehvâredeyken ol perî-zâd u melek-meşreb

Aña Hârût ile Mârût oḡutmuş fitne fennin hep

Sebaḡ-âmüz-ı fenn-i fitne olmuşken budur iḡrâb

Debîristâna almaḡ ḡaşd eder ol tıflı rûz u şeb

Oḡutsun kendüyi dîvâne olmuş ḡ'âce-i mekteb

(T.1/1)

Başka bir beyitte şair; sevgilinin bir tüyüyle bin aşıkı köle etmesine şaşılır mı sevgilinin saçlarının sihri Hârut'u bile büyüler diyerek teşbih yoluyla sevgilinin saçlarını Hârut'un sihrine benzetmiştir:

Biñ ' aşıkı bir müy ile bend itse ' aceb mi

Hârûtı eder zülûf-i siḡr-bâzı musaḡḡar

(G.30/3)

5. Peygamberler

Divançede adı zikredilen peygamberler; Hz. Muhammed, Hz. Eyyüp, Hz. Musa ve Lokman peygamberdir.

¹³ Bakara, 2/ 102

a. Musa

Hz. Mûsâ Firavun'a Allah'ın dinini öğretmek için gönderilir. Firavunun yanında Ûc adlı bir dev vardır. Bu dev Firavunun kızını almak ister fakat Allah onu cezalandırır. Hz. Mûsâ asâsı yardımıyla onu öldürür.¹⁴

Şair Hz. Mûsâ ile Ûc'un arasında geçen bu olaya telmihte bulunarak, Ûc adlı dev düşmanım dahi olsa Hz. Mûsâ gibi elimde hurma ağacından bir asâ vardır, onu mağlup ederim der:

Olsa 'Âvc İbn¹⁵-i 'Unuğ haşmım yine mağlub olur
Vardır destimde zîrâ nahl-i Mûsâdan 'aşâ (G.1/5)

Şair, başka bir beyitte ise Mûsâ peygamberin asâsının ejderha olmasından bahseder:

Bâ' işâ sihr-i aferîne gelinmez şa' bân olur
Kim yed-i Mûsâda oldu ejder rümzin 'aşâ¹⁶ (G.1/6)

Hz. Mûsâ'nın Allah'la konuşmasından dolayı ona Kelîm unvanı verilmiştir. Şairin de kalemi mucizeler yazar ve bu sayede evreni elinde tutar:

Ben Kelîm-i mu' ciz- âşâr olmasam hâmem gibi
Bâ' işâ destimde olmazdı benim evren 'aşâ (G.1/7)

b. Eyyûb

Sabır timsali olarak bilinen Eyyûb peygamber divançede de sabrı ile dile getirilmiştir:

Şabr-ı Eyyûb ile 'aşîk çekse ism-i yâ Vedûd
Sû-yı dil-berden maḥabbet-nâmeler eyler vürûd (G.11/1)

¹⁴ Nebi Bozkurt, Ûc Bin Unuk, **Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Ansiklopedisi**, C.42, s.35.

¹⁵ Metinde 'bin' şeklindedir, vezin gereği İbn diye okunmuştur.

¹⁶ Bu beyitin metinde üzeri çizilmiştir.

c. Muhammed

Divançede Hz. Peygamber'i övmek için bir tane naat¹⁷ yazılmıştır. Genellikle Mustafa ismi zikredilmektedir. Hz. Peygamber Server-i âlemdir yani âlemin efendisidir. Âlemdeki herkes ona kulluk eder. Padişahta kölede onun uğruna can verir:

Server-i 'âlemde olsa ser-fürü eyler saña
Ser veren şemşiriñe şāh u gedādır Muştafā (G.5/3)

Hz. Peygamber ilahi âşkın bütün sırlarını en ince ayrıntısına kadar bilir. Bu yüzden âşıklar ona sırlarını açar:

Ser-be-ser üftādeler eyler aña sırrın 'ayān
Rāz-ı 'aşka mū-be-mū çün āşinādır Muştafā (G.5/2)

d. Lokman

Lokman, hem bir peygamber hemde çok iyi bir hekimdir. Divançede hekimliğinden bahsedilir. Aşığın yarasını Lokman hekim görse o bile el çeker:

Eṭṭbbā dāğ-ı sīnem gördü el çekdi dedi Loḳmān
Bu dāğ-ı 'aşka merhem şarmağa bir meh-cebīn ister (G.27/4)

6. Ahiret ve Ahiretle İlgili Mefhumlar

a. Ahiret

Ahiret; dünya hayatının bitip insanların sonsuza kadar kalacağı yerdir. Bundan dolayı ahiret ehilleri dünyayı ve içindekileri istemezler. Onların niyetleri temizdir ve amelleri âhiret için kâfidir:

İstemez dünyā vü mā- fihāyı ehl-i āḫiret
Nıyyet-i ḥālīşle besdir anlara a' māl-ı māl (G.49/7)

¹⁷ G.5

b. Kıyamet (Haşr, Sırat)

Kıyamet; dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilip haşrolunacağı zamana denir. Divançede de haşra dek ifadesi zaman anlamıyla kullanılmıştır. Âşık köle de olsa, düşkün de olsa sevgilinin gamze kılıcından şehit dahi olsa onun gönlü haşra kadar sevgilidir:

Bā^ç iş-i bî-çāre şimdi dergehiñde bendedir
 Dāmenin elden bırakmaz ^ç āşık-ı efgendedir
 Tîğ-ı ğamzeñle şehīd etseñ de göñlü sendedir
 Haşra dek ölmez o ^ç aşkıñla seniñ dil-zindedir
 Görmeden ey rüyuña [müştāk u] hayrān olduğum
 Degmeden vey tîğ-ı [ğamzeñ cāna] kırbān olduğum (M.1/5)

Bu beyitte âşık sevgiliden şikâyetçidir. Eğer sevgili aşığın gönlünü berbat etmeseydi, âşık haşra kadar onun için feryad edecekti:

Haşre dek eylerdi yāri dil edip feryād yād
 Etmeseydi ħirmen-i ^ç ömrüm eger ber-bād bād (G.10/1)

Sırat köprüsünün kıldan ince oluşuysa şu şekilde ifade edilir:

Ferāgat eyleñ ebrū-yı yāri cennete dek
 O kıldan ince şırātı dilā geçer gideriz (G.36/5)

7. Cennet ve Cennetle İlgili Mefhumlar

a. Cennet

Cennet; dinî inanışlara göre dünyada iyilik yapanların, günahsızların, öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer anlamına gelir. Divançede cennet kelimesinin yanı sıra cinân, adn, behişt gibi kelimeler de bu anlamda kullanılmıştır:

Ferāgat eyleñ ebrū-yı yāri cennete dek
 O kıldan ince şırātı dilā geçer gideriz (G.36/5)

Sevgilinin kaşları kılıçtan keskin kıldan ince oluşuyla sırat köprüsüne, güzelliği ise behište yani cennete benzetilmiştir:

Kılıçdan tîz u kıldan ince cîsr-i ebrûvânından
 Behişt-i hüsne âyende çü berç-i hâtîfân [geçmiş] (G.42/3)

b. Tubâ

Tubâ cennetteki ağaçların en büyüğüdür. Kökü semâya kadar uzanır.¹⁸ Dalları cennetin üstünden zemine doğru sarkmış, ters durur. Divançede de sevgilinin boyu bu ağaca benzetilir:

Her kâmet-i şîmşâdîñ olup gûşına mengûş
 Beñzerse n'ola mîve-i tûbâya zümürürd (G.12/2)

Söyleden tûbâya tûbâleg deyü ol âfetiñ
 Mışra^ç -ı berceste-i bâlâ kad-i mevzûnudur (G.26/3)

Nağl-i Tûbâ-yı bihişt-i hüsni cāvidiñ için
 Bâ^ç işi sâyeñde kıl ey kâmeti şîmşâd şâd (G.10/5)

c. Kevser

Kevser, cennette bulunduğu inanılan kutsal suya denir. Divançede de sevgilinin dudaklarının tatlılığı kevser suyuna benzetiliyor:

^ç Ayn-ı kevşer deyü vaşf eyler iken kând-ı lebiñ
^ç Āşık-ı teşne-lebânîñ bir içim şu dediler (G.23/2)

¹⁸ Ahmet Talat Onay, **Divan Şiiri Sözlüğü**, Kurgan Edebiyat Yay. Ankara, 2016, s.411

Mezāk-ı kand-i lebiyle ‘adem diyārına dek
Ecel şarābını kevşer deyü içir gideriz (G.36/2)

8. Cehennem

Cehennem, dinsel inanışlara göre bu dünyada Allah’ın emirlerine uymayan, günah işleyen kişilerin öldükten sonra gidecekleri yerdir. Divançede yalnızca bir beyitte bu anlam dairesinde kullanılmıştır:

Ĥulūş ile cehennemden ĥalāşa bakmayıp zāhid
‘İbādāt-ı riyā-ālūd ile ĥuld-ı berīn ister (G.27/3)

9. Diğer İtikadi Mefhumlar

a. Peri

Periler, çok güzel oldukları söylenen ve genellikle doğüstü olaylarda adı anılan varlıklardır. Divançede sevgili güzelliğiyle periye benzetilmiştir:

Ol peri-rüyı nihān-ender-nihānī seyr için
Ĥ‘āb içinde görmek ister dīde-i bī- ĥ‘āb ĥ‘āb (G.6/5)

Ey perī-rū hoş tutup bend etmeseydiñ zūlfüñe
Bir gün elbette gelirdi Bā‘ iş-i bī-ĥūşa ĥūş (G.39/5)

Bir perī-rüya olup ‘āşık-ı ĥayrān ĥammām
Sīnesin etmese külĥan gibi sūzān ĥammām (G.55/1)

b. Şeytan

Şeytan, insanları kandırarak onları yoldan çıkarıp yaratıcıya karşı isyan etmelerini amaçlayan varlıktır. Divançede iblis diye de geçer:

Gem degil aldarsa ol kıltuĥçu-zāde ‘āşıkı
Sūĥ-ı şeytāniyede iblis anıñ maĥbūnudur (G.26/5)

Ağyārı görüp yār ile oldum şerer-endāz
Atıldı çü şeytān-ı pür igvāya kevākib (G.7/4)

c. Ölüm

Ölüm canlıların bu dünyadaki hayatının bittiğinin göstergesidir. Divançede ölüm gerçek anlamıyla kullanılmıştır:

Sen şeh-i hūbānsın ben ‘ aşık-ı hayrānıñım
Dil saña dil-bende ben de bende-i fermānıñım
‘ Aşk ile gerden-nihād-ı hañçer-i bürrānıñım
İster öldür ister āzād et beni qurbānıñım
Görmeden ey rūyuña [müştāk u] hayrān olduğum
Degmeden vey tiğ-ı [ğamzeñ cāna] qurbān olduğum (M.1/3)

d. Ecel

Ecel, yaratıcının önceden yazdığına inanılan, insanın hayatının bitme anına denir. Divançede bir beyitte şaraba benzetilir. Ecel şarabı diyerek de ölüm kastedilir:

Mezāk-ı kand-i lebiyle ‘ adem diyārına dek
Ecel şarābını kevşer deyü içer gideriz (G.36/2)

10. Din ve İlgili Mefhumlar

a. Küfr

Allah’ın varlığı ve birliği gibi dinin temel sayılan inanışları yadsıma ve bu yolda söylenen sözlere denir. Bu beyitte de inkâr anlamındadır:

Küfr olmasa qalbinde ğamıñ ‘ ālemi Bā‘ iş
Rencide-i bī-renk ile etmezdi mükedder (G.30/5)

b. Mümin

Mümin, inanan ve Allah'a secde eden kişidir. Âşık camideki cemaat gibi değildir, o sevgilinin kaşları için ibadet eder:

Ebruvân-ı yâra eylersem perestiş ben n'ola
Câmi' a'n-nûruñ eder mihrâbına mü'min sücüd (G.11/6)

c. Riyâ

İkiyüzlülük anlamına gelen bu ifade, divançede ibadete riyâ karıştırılması ile ilgili kullanılmıştır:

Hulûş ile cehennemden hâlâşa bakmayıp zâhid
İbâdât-ı riyâ-âlüd ile huld-ı berîn ister (G.27/3)

d. Fetva

Fetva, din hakkındaki bir görüşü ifade etmeye denir. Şair, âlemde herkes günahını itiraf etmiş olsa, herkesin asılıp katledilmesine fetva verilirdi der:

Fetvâ verirdi kendisiniñ şalb u çatline
Herkes olaydı cürmüne ' âlemde mu' terif (G.45/4)

e. Amel

İbadet, hayırlı iş anlamlarına gelen amel; insanların herhangi bir maksatla yaptıkları işlere denir. Eğer insan dünya ve onun içindekilere kıymet vermeyip niyetini halis tutarsa hayırlı amel işlemiş olur:

İstemez dünyâ vü mâ- fihâyı ehl-i âhîret
Niyyet-i hâlişle besdir anlara a' mâl-ı mâl (G. 49/7)

f. Namaz

Divançede namaz ile ilgili secdegah, mihrab, secde etmek, câmi, mescid gibi ögelere yer verilmiştir:

Sille öper zür-i ‘aşka düş olan üftâdeler
 Hâk-pâyîñ secdegâh etdikçe bî-ârâm [öper] (G.24/3)

Ebruvân-ı yâra eylersem perestiş ben n’ola
 Câmi‘a’n-nûruñ eder mihrâbına mü’min sücûd (G.11/6)

Her ne dem cünbiş-i müjgânı taḥayyül kılsam
 Alır etrâf-ı dili nîze-güzerân şaf şaf (G.44/3)

g. Şehîd

Şehit sözcüğü divançede sevgilinin aşığı gamzesiyle öldürmesi, şehit etmesiyle anılır:

Bâ‘ iş-i bî-çâre şimdi dergehiñde bendedir
 Dâmenin elden bırakmaz ‘âşık-ı efgendedir
 Tîğ-ı ğamzeñle şehîd etseñ de göñlü sendedir
 Haşra dek ölmez o ‘âşkıñla seniñ dil-zindedir
 Görmeden ey rüyuña [müştâk u] ḥayrân olduğum
 Degmeden vey tîğ-ı [ğamzeñ câna] ḳurbân olduğum (M.1/5)

h. Ramazan

Bu kelime bir müseddesin¹⁹ içerisinde geçmekle birlikte tekrar eden beyitte şair mey içmeyeceği bir anın olmayacağını ama ramazan ayının bitmesi gerektiğini ifade eder:

Anda tertîb edeyim bezm-i Cemi
 Çekip âğüşuma bir gonçe-femi
 Tâb-ı meyle süreyim ceş-i ğamı
 Böyledir rind olanın çün himemi
 Olmayam [şâhid ü]meysiz bir an
 Niyyetim [çok hâle] çıksın ramazân (M.2/1)

¹⁹ M.1 (müseddes-i mütekerrir)

1. Kâbe

Divançede sevgilinin mahallesi Kâbe'ye benzetilir:

Bu âh-ı sūz-nâki Bâ' işiñ cāna semūmāsā
 Tarīķ-i Ka' be-i kuyūnda aġyārı çalar çarpar (G.19/5)

i. Günah

Bu mefhum divançede bâr-ı vizr (günah yükü) ve zünûb (günahlar) diye geçer. Şair günah yükünün hamalı olmamak gerektiğinden bahseder:

Biz sebük-bâr-ı fenâyız etmeyiz âmâl-ı māl
 Düşumuz tâ bâr-ı vizre etmesin ħammâl-ı māl (G.49/1)

II. TASAVVUF

1. Hak Âşığı

Divançede tasavvufî aşka fazla rastlanmaz. Ehl-i 'aşk, derûn-ı 'âşık-zâr, 'uşşâk gibi ifadeler yer alır:

Zîr-i zülfünde siyeh beñ tâcir-i hindû gibi
 Ehl-i 'aşka Şâmda şân ħabbetü's-sevdâ şatar (G.22/4)

2. Dünya (Âlem, Cihân)

Dünya ve dünya anlamına gelen kelimeler divançede sıklıkla zikredilir. Şairin dünyaya bakış açısı menfidir. Dünyayı bir mekân olarak tasvir eder. Ahirete inananlar, niyetleri halis olanlar dünya malını istemezler:

İstemez dünyâ vü mâ- fiĥâyı ehl-i âĥiret
 Niyyet-i ĥâlişle besdir anlara a' māl-ı māl (G. 49/7)

İnsanlar âlemde bir çiğ tanesi kadar küçüklerdir ama güneşin altın gibi bir ışığı ile bütün âlemlere ulaşırlar:

Şebnem gibi bir kaçreyiz ammā ki cihānda
Zerrīn-resen-i mihr ile eflāka ulaştık (G.47/4)

3. Şeyh

Yaşlı, ihtiyar, hak dostu kişilere denir. Divançede de bu mana dairesinde birçok yerde kullanılmıştır:

Çurmuş hayāl perdesin eṭfāli şayd için
Mescidde şeyhi şanma şaşkın oldu mu^c tekif (G.45/3)

Şeyh, tekkede terbiye edip, yetiştirebileceği birini bekler. Kısmet olunca talipler bir kuş gibi yanına gelirler:

Şeyh bekler tekye-i vīrānede murg-ı naşib
Kim düşer kısmet olunca pençe-i baykuşa kuş (G.39/4)

4. Dergâh

Divançede dergâh (dergeh) farklı şekillerde izah edilir. İlki sevgilinin yaşadığı yer, onun yanı olan dergâhtır. Sevgili, âşığı köle de etse, gamzesinin okuyla şehit de etse âşık yine onun dergâhındadır ve gönlü hep ondadır:

Bā^c iş-i bî-çāre şimdi dergehiñde bendedir
Dāmenin elden bırakmaz ^c âşık-ı efgendedir
Tîğ-ı ğamzeñle şehīd etseñ de göñlü sendedir
Haşra dek ölmez o ^c aşkıñla seniñ dil-zindedir
Görmeden ey rüyuña [müştāk u] hayrān olduğum
Degmeden vey tîğ-ı [ğamzeñ cāna] kurbān olduğum (M.1/5)

Dergâh kelimesinin bir diğer kullanımı ise şairin şiir dünyasındaki yerini gösterir. Kendisini manâ ülkesinin hükümdarı olarak gören şair, Hüsrev-i nazmın²⁰ müellifinin bile kulu olduğunu söyler:

Milket-i ma' nānuñ ol Hāḫāñıyım kim Bā' işā
Dergehimde Hüsrev-i nazm-āverān ḫuldur baña (G.2/6)

5. Zıkr

Allah'ın adını art arda söyleyerek yapılan ayinlere denir. Divançede sadece bir beyitte geçmektedir:

Yed-i mürşidde olup 'aşkla gerdān tesbīḫ
Ögredir zıkre giren sālike devrān tesbīḫ (G.9/1)

6. Akıl

Divançede akıl; düşünme, anlama, kavrama anlamlarıyla kullanılmış olup, zihn, hûş, ulü'l-elbab(akıl sahipleri), ukûl, akl gibi kelimelerle ifade edilir. Ayrıca divançede aklım keser redifli bir de gazel²¹ bulunmaktadır:

Tīg-ı ğamzeñ cāna eylerse eşer 'aqlım keser
Hūna ğarḫ eyler cihānı ser-te-ser 'aqlım keser (G.20/1)

Yek ḫarbla ḫesābına ermez 'uḫūlūñüz
Ey ḫāce dāğ-ı dil raḫamı pek kesirlidir (G.28/4)

Zıhn-i pür-endīşe-i ḫıfl-ı dili teşḫiz için
Zülf-i müşgān-i girih-gīriñ güzel endīşedir (G.25/2)

²⁰ Hüsrev ile Şirin

²¹ G.20

7. Sır, Nihan

Divançede ketm, nihan, sırr-ı aşk, râz-ı aşk, nihanî, raz, sır, pinhân gibi sözcükler sıkça kullanılmıştır:

Ketm ederdim sırr-ı ‘aşkıñ sînede cânım gibi
Etmese her dem dehân-ı zağm-ı dil ibrâz râz (G.32/2)

Devlet el verse nihânı bulsa vuşlat-gâhda
Pâyımı ol şâh-ı hüsnuñ Bâ‘ iş-i nâ-kâm öper (G.24/5)

8. Tevekkül

Her şeyi Allah’tan bekleme anlamına gelen tevekkül, yalnızca bir beyitte kullanılmıştır:

Olmasa şehbender-i mülk-i tevekkül tâcirân
Pister-i kemhâveş olmaz pâyına rû-mâl-ı mâl (G.49/4)

9. Himmet

Âşık sevgilinin yardımına mazhar olmayı ister:

Peydâ ederim himmetiñe mażhar olursam
Gencîne-i şab‘ imda niçe gevher-i elmâs (G.38/22)

10. Zâhid

Dünyaya değer vermeyen, el etek çeken, kendini bütünüyle ahirete ve Hakk’a veren, mala mülke tamah etmeyen kişi olarak işlenir:

Hulûş ile cehennemden halâşa bakmayıp zâhid
‘İbâdât-ı riya-âlûd ile huld-ı berîn ister (G.27/3)

Ni‘ met-i vaşlıñ eger inkâr ederse haqqını
‘Âkıbet cânâ olur ol zâhid-i nânkür kûr (G.13/4)

11. Hicâb

Hicâb, divançede yüzün kızarması anlamında kullanılmıştır:

Yüzi kızmazdı hicâbından olup germ ülfet
Süzişin eylemese herkese i' lān hāmmām (G.55/12)

12. Rind

Divançede en çok kullanılan mefhumlardan birisidir. Dünya işlerine aldırış etmeyen, sürekli sarhoş gezen, meyhaneden çıkmayan birisi olarak tasvir edilir:

Olur erbâb-ı zevkîñ her biri pür-neş'e bir şeyle
Kimi viş-nâb ile ser-hōş kimi afyōn ile meyle
Kimisi hāy ile heyle kimisi nağme-i neyle
Bu ' işretgehde sākî herkese meşrebce luţf eyle
Cenâb-ı rinde tavşan kânı mey şun zāhide şa' leb (T.1/4)

Dil la' lüne la' lün dil-i nālāna münāsib
Mey ney-zene ney-zen mey-i rindāna münāsib (G.8/1)

Sākî-i gül-çehreniñ meclisde la' lîn cām öper
Cām-ı gül-fāmîñ lebinde rind-i dürd-āşām öper (G.24/1)

13. Pîr-i Muğân

Divan şiirinde meyhanenin başkahramanlarından yaşlı, hikmetli sözler söyleyen kişidir. Divançede de bu anlamıyla kullanılmıştır:

' Āşkla pîr-i muğân zāviyesinde rindān
Hep müşelleş içip üçler demine Hū dediler (G.23/3)

14. Derviş, Kalender

Dünya işlerinden elini eteğini çekip Allah yolunda giden, mütevazı insanlar olarak anlatılır:

Hülyāsını dervîş-i alender-meniş elbet
Ketm eyleyemez neş'e-i esrâr ile söyler (G.18/3)

N'eylersün rind-i alender-meşrebân tâc-ı şehi
‘Âlem-i âb içre ılmış anları bir câm-ı Cem (G.51/2)

15. Kerâmet

Bâ'is, şairlik keramet olmasa, şairin dili en güzel sözleri söylemeye mazhar olmazdı diyerek şairliği yarı kerâmet sayar:

Şâ' iriyyet hâşılı nışf-ı kerâmet olmasa
Ser-i nuka mazhar olmadı zebânı şâ' iriñ (G.48/6)

16. Tekye

Tarikat ehlinin toplanıp, şeyhin ışığında zikir yapılan yerdir. Şeyh buranın adeta bekçiliğini yapar:

Şeyh bekler tekye-i vîrânedede murğ-ı naşîb
Kim düşer ısmet olunca pençe-i bayuşa uş (G.39/4)

CEMİYET

I. ŞAHISLAR

1. Tarihî Şahıslar

a. İskender

Tarihte iki tane İskender'in varlığından söz edilir. İlki Kur'anda adı zikredilen Zülkarneyn diğeriye Makedonyalı İskender'dir. Divançede Makedonyalı İskender, Aristo'nun icat ettiğine inanılan düşmanı uzaktan gösteren “âyîne-i İskender²²” adı verilen aynasıyla anılır:

²² İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul,2015, s.48.

Sikenderveş n'ola seyr eyleseñ biz şālim-i ābı
Bizim peymānemiz āyīne-i 'ālem-nümādandır(G.31/4)

2. Tarihî ve Efsānevi Şahıslar

a. Cem (Cemşid)

İranda hüküm süren Pîşdâdiyân sülalesinin en büyük hükümdarlarından. Cem'in birçok şeyi icat ettiği bilinir. Bunlardan birisi de şaraptır. Bundan dolayıdır ki divançede Cem'in zikredildiği çoğu yerde şarap, bezm, kadeh gibi kelimelerin geçtiği görülür:

Anda tertîb edeyim bezm-i Cemi
Çekip āgūşuma bir gönçe-femi
Tāb-ı meyle süreyim ceyš-i ğamı
Böyledir rind olanın çün himemi
Olmayam [şāhid ü]meysiz bir an
Niyyetim [çok hāle] çıksın ramazān (M.2/2)

b. Hüsrev

Nuşirevan'ın torunu, Hüsrev ü Şirin mesnevisinde geçen erkek kahramandır²³. Şair divançede Hüsrev-i nazm diyerek Hüsrev ü Şirin mesnevisini kastetmiştir. Mana ülkesinin Hakanının kendisi olduğunu Hüsrev'in nazmının ona ancak kul olabileceğini söyler:

Milket-i ma' nānuñ ol Hāķānıyım kim Bā' işā
Dergehimde Hüsrev-i nazm-āverān kıldur baña (G.2/6)

c. Kahraman

Divan şiirinde devler tarafından büyütülüp sonra da onları yenen pehlivan olarak anılır:

²³ Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi**, İst., s.139.

Bā' iş cihānı kırdı geçirdi nigāh ile
Eyā bu Qahramān-ı celālet ne yerlidir (G.29/5)

d. Kârûn

Kur'anda Firavun ve Hâmânla birlikte anılır (Mü'min/40/24). Çok zengin oluşuyla tanınan Kârûn cimri ve zâlimdir. Verilen beyitte de şair, Kârûn'un zenginliğinden bahseder ve gerçek zenginliğin, mevki ve makamı ayaklar altına almakla mümkün olacağını söyler:

Māla mağrūr olma kim Qārûn-ı süflî-ı tıynetîñ
Câygāhın zîr-i hāk etdi edip pāmāl-ı māl (G.49/2)

e. Nerîmân

İran hükümdarları Feridun zamanında yaşayan, cihân pehlivanı olan Sām'ın babasıdır²⁴. Divançede kahramanlığı ile dile getirilir:

O kadar kuvvete mālîk ki eger insānîñ
Başına ursa bayıldır çü Nerîmân hāmmām (G.55/6)

3. Masal Kahramanları

1. Leylâ ile Mecnûn (Kays)

Divançede bazen ayrı bazen de birlikte bahsi geçen Leylâ ve Mecnûn çoğunlukla konu oldukları aşk hikâyesinden dolayı zikredilir. Leylâ eğer aşığının halinden anlamış olsaydı Mecnûn sevda çölüne düşmezdi:

Deşt-i sevdāya düşürmezdi mişāl-i Mecnûn
‘ Āşıkîñ hālîne ma‘ şūqı edeydi inşāf (G.46/3)

²⁴ Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, Dergâh Yay. İstanbul, 2015, s.166.

Fitne-cū bir āfetiñ üftāde-dil meftūnudur
Geřt eder deřt-i cūnūn u zūlfūñūñ Mecnūnudur (G.26/1)

2. Ferhād ile řirīn

Divançede yalnızca Ferhād zikredilir. Ferhād, aşığın sembolüdür. Sevgili için dağları delmeyi bile göze alır:

Bī-sütūn-ı ‘ aşkıda Ferhād-ı dil ğam pīşedir
Āh-ı āteř-bār-ı cān-sūzum elinde tīşedir (G.25/1)

II. KAVİMLER

1. Hindū

Hindū siyah rengi sebebiyle çeřm, zūlf ve ten gibi öđelere benzetilir:

Hırķa-i Hindūya döndürdüm ten-i pūr-dāđımı
İ‘ tibārı Bā‘ iřā şeyĥ-zādeniñ dervīşedir (G.25/5)

Zīr-i zūlfūñde siyeh beñ tācir-i hindū gibi
Ehl-i ‘ ařķa řāmda řān ĥabbetü’s-sevdā şatar (G.22/4)

2. Rum

Divançede Rum güzellerinden bahsedilmektedir:

Dem-ā-dem ‘ ālem-i ābın olup Cemşid-i devrānı
Ayağın öpdürüp řād eyler ol muğbeçe rindānı
Olur ĥūbān-ı Rūmun dađı çāsār [u] ĥükümranı
Hele nūř etsin emrūdi ķadeĥden āb-ı rümmānı
Kızıl elmaya dek ĥükm eyler ol tüffāĥa-ı ğabğab (T.1/2)

3. Tatar

Divançede sevgilinin gözü merhametsiz ve gaddar oluşundan dolayı Tatara benzetilir:

Perî-rûlar derûn-ı ‘âşık-ı zârı çalar çarpar
Diyâr-ı ‘aklı ceyş-i çeşm-i Tâtârî çalar çarpar (G.19/1)

III. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

1. Ülkeler

a. İran

Şahlara yakışır bir memleket olduğundan bahsedilir:

Çıkmaz dil-i vîrânedan elbette hayâlîñ
Kişver şehe şeh kişver-i Īrâna münâsib (G.8/4)

b. Çin (Fağfûr, Hoten)

Çin miskin ana vatanıdır. Bu hoş kokulu madde Çin’in Türkistan bölgesinde yaşayan ahudan elde edilmektedir:

Âhû-yı Hoten almasa zülfüñden eger bu
Virdim ben anîñ nâfesi bir pâre deridir (G.17/5)

Çin’de yapılan kapkacağa verilen isme fağfur denir:

Haţt-ı siyehle cām-ı leb-i mey-fürüş-ı yâr
Çün müy-dâr-ı kâse-i fağfûr nedirlidir (G.29/4)

2. Şehirler

a. Şam

Şam şehri şu şekilde zikredilmiştir:

Aldı mihr-i tal‘ at-ı dil-dârdan mehtâb tâb
Mağribîveş devr ederken şehri-i şâmı bâb bâb (G.6/1)

b. Akşehir, Nevşehir

Şair sevgilinin güzelliğine bakarak Akşehirli ya da Nevşehirli olabileceğini dile getiriyor:

Ol mäh-tâb-ı rüy-ı civân Akşehirlidir
Bağsañ hilâl-i kıaşına bir Nev-şehirlidir (G.28/1)

c. Kızılelma

Kızılelma üzerinde düşünüldükçe uzaklaşan ancak uzaklaştığı oranda cazibesi artan ülkelere ya da düşlere denir. Kısıtlı bir ifadeyle Türk milletinin ülkü birliğinin sembolüdür diyebiliriz. Kızılelma, bazen bir belde bazen bir taht ya da parıldayan som altından bir küre olarak tasavvur edilir.

Kızılelma bir semboldür. Ulaşılmaması gereken bir hedef ya da yoldur. Türklerin islamiyetle tanışmasıyla birlikte Kızılelma daha çok anlam kazanmıştır. İslam'daki cihat anlayışıyla Kızılelma mefkûresi benzerlik gösterir.

Kızılelmanın neresi olduğu konusunda farklı düşünceler vardır. Fethedilebilecek en son nokta olduğu için farklı dönemlerde farklı yerler Kızılelma olarak gösterilmiştir:

Dem-â-dem ' âlem-i âbın olup Cemşid-i devrânı
Ayağın öpdürüp şād eyler ol muğbeçe rindânı
Olur hûbân-ı Rûmun dağı çāsār [u] hükümrânı
Hele nûş etsin emrûdi kıadehden âb-ı rümmânı
Kızıl elmaya dek hüküm eyler ol tüffâha-ı gâbgâb (T.1/2)

d. Bedeşân

Bu şehir yakutlarıyla ünlüdür. Yakut kırmızı rengi sebebiyle dudağa benzetilir:

Yâkût-ı lebiñ kân-ı Bedeşân-ı şafâdır
Dendânıñ olursa n'ola reşk-âver-i elmās (G.38/2)

IV. NEHİRLER, DAĞLAR, DENİZLER

1. Nehirler

Divançede Ceyhun Nehri ile kanlı gözyaşı arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Aşığın kan ağlayan gözlerinin bir damlası bile Ceyhun Nehri gibi akar:

‘ Aşk ile şimden geri çeşmim benim kan ağlasın
 Kaşresi hūn-āb-ı Ceyhūn-ı gam olsun çağlasın
 Āteş-i āhım ser-ā-pā cismim dağlasın
 Dest-i nermīn raḥm edip ol dāğa merhem bağlasın
 Görmeden ey rūyuña [müştāk u] ḥayrān olduğum
 Degmeden vey tīg-ı [ğamzeñ cāna] qurbān olduğum (M.1/4)

2. Dağlar

Divançede dağ, kūh sözcükleri kullanılmıştır. Keşiş Dağı, eteklerinde çok fazla kilise bulunmasından dolayı bu isimle anılır:

Uğratma bezm-i ālüfte pūzhāne etmesin
 Şeyhiñ Keşiş tağında dişi çün keser meser (G.14/5)

Kāf Dağı aşılmasının imkânsız olduğuna inanılan yerdir ve yüksekliğin, ihtişamın sembolü olan Anka ile birlikte anılır:

Gerçi bī- bāl u periz ammā bu bāğ-ı dehrde
 Murğ-ı dil ‘ Anḳā-yı kūh-ı Qāfa istiğnā şatar (G.22/5)

3. Denizler

Deniz ismi olarak sadece kûlzüm geçmektedir:

Bir dāne yeşil kaşre-i kemmī gibi ammā
 Reşk-āver olur qulzum-i ḥaḍrāya zümüröd (G.12/4)

V. SOSYAL HAYAT

1. Sosyal Tabakalanma

a. Bende, Kul

Bu kelimeler divançada esir anlamlarıyla kullanılmışlardır. Genelde âşık sevgilinin kölesi durumundadır. Bu durumdan kurtulması yine sevgilinin elindedir:

Zîr-i destînde dil-i Bâ^ç iş şehâ bir bendedir
İster âzâd eyle ister zülf-i ^ç ıtr-efşâna aş (G.43/5)

Aşığın gönlü sevgilinin esiri olmuştur:

Sen şeh-i hûbânsın ben ^ç âşık-ı hayrânîm
Dil saña dil-bende ben de bende-i fermânîm
^ç Aşk ile gerden-nihâd-ı hañçer-i bürrânîm
İster öldür ister âzâd et beni kurbânîm
Görmeden ey rûyuña [müştâk u] hayrân olduğum
Degmeden vey tiğ-ı [ğamzeñ câna] kurbân olduğum (M.1/3)

b. Şah, Şah u Geda, Hakan

Bu kelimeler gerçek anlamlarının dışında; sevgili, peygamber, âşık için de kullanılmıştır:

Milket-i ma^ç nânuñ ol Hâkânıyım kim Bâ^ç işâ
Dergehimde Hüsrev-i nazm-âverân kuldur baña (G.2/6)

Başka bir beyitte bir ülkenin yöneticisine, yöneticinin de bir ülkeye ihtiyacı olduğu şu şekilde ifade edilir:

Çıkmaz dil-i vîrânenen elbette hayâlîñ
Kişver şehe şeh kişver-i İrâna münâsib (G.8/4)

c. Beg, Efendi

Efendi sevgiliye hitap için kullanılmıştır:

Merhametkâr [u] ‘inâyetli efendim bâbîña
İntisâb ile bulur hem ehl-i isti‘ dâd dâd (G.10/6)

Bâ’is divançesinde şairlere ya da okuyucuya hitap ederken, saygı vurgusunu katmak için “begim” diye seslenmiştir:

Nazîre Hazret-i Nâşid Bege mümkün degil Bâ’ iş
Belâğatde zebân-ı hâmesi mu‘ ciz-beyân geçmiş (G.42/12)

2. Resmî ve Gayriresmî Görevler ve Meslekler

a. Hoca

Divançede öğretici vasfı ile zikredilir:

Dağı gehvâredeyken ol perî-zâd u melek-meşreb
Aña Hârût ile Mârût oğutmuş fitne fennin hep
Sebağ-âmûz-ı fenn-i fitne olmuşken budur iğrâb
Debîristâna almağ kaçd eder ol tıflı rûz u şeb
Oğutsun kendüyi dîvâne olmuş h’âce-i mekteb (T.1/1)

b. Şahne, düzd

Divançede hırsız ve polis bir beyitte şu şekilde anlatılmıştır:

Şahne düzd-i şeb-revi tıtsa sükût ile n’ola
Sirkat eylerken tıtıldı gürbe-i hāmūşa mūş (G.39/3)

3. Diğer Tipler

a. Sâki

Sâki kadeh sunup bulunduğu meclise neşe ve canlılık verir²⁵. Bezm âleminin en önemli isimlerindedir. Sâki işret meclisinde herkese gereğince hürmet eder:

²⁵ Beyhan Kesik, a.g.e., s.110.

Olur erbāb-ı zevkîñ her biri pür-neş'e bir şeyle
 Kimi viş-nāb ile ser-ḥōş kimi afyōn ile meyle
 Kimisi hāy ile heyle kimisi nağme-i neyle
 Bu ' işretgehde sākî herkese meşrebce luṭf eyle
 Cenāb-ı rinde ṭavşan kânı mey şun zāhide şa' leb (T.1/4)

Divançede sevgiliye hitap için çoğunlukla sâki denmiştir. Âşık sevgilinin dudağından şarap içip daimi suretle sarhoş olmak ister:

Ḳurayım ben daḡı bir bezm-i şarāb
 Leb-i sākîden alıp la' l-i müzāb
 Dem-be-dem nūş edeyim bāde-i nāb
 Bā' işāsā olayım mest-i ḡarāb
 Olmayam [şāhid ü]meysiz bir an
 Niyyetim [çok hāle] çıksın ramazān (M.2/5)

Sākî-i gül-ḡehreniñ meclisde la' lîn cām öper
 Cām-ı gül-fāmîñ lebinde rind-i dürd-āşām öper (G.24/1)

b. Pîr

Divançede pîr; yüceliği, ululuğu, yaşlılığı ifade etmek amacıyla kullanılır:

Kūy-ı dil-dāra giderken yolda elbette ḡalur
 Medd-i āhın eylemezse pîr-i ' aşḡ āhen ' aşā (G.1/4)

c. Cadu, Hûnî, Hûnhâr

Divançede genellikle sevgilinin gözü ya da gamzesiyle birlikte anılırlar. Sevgilinin gözü kan dökücü cellad gibidir:

Çeşm-i cellādîñ ne ḡünî olduğun Bā' iş bilir
 Tiğ-i ḡamzeñden aniñçün ruḡşat ümmîd eylemez (G.34/5)

d. Mest

Âşık ve sevgili için kullanılır:

Mest-i cām-ı bāde-i la‘ lüñ tutar şahne ‘ aziz
Olmaz ey sākī bu ‘ işretgāhdan meyhūr hūr (G.13/3)

4. Eğlence Hayatı**a. Bezm (İşretgâh, Meclis, Meyhâne, Safâ, Meygede)**

Bezm; sohbet yeri, içki içilen, eğlence yapılan yerdir. Şarap, kadeh, sākī, şem‘ bezmin vazgeçilmez öğeleridir. Divançede bezm kelimesi; Şem‘i-bezm, bezm-i tarab, bezm-i âlüfte, bezm-i gam, bezm-i hazer, bezm-i nev-âyin, bezm-i Cem terkîblerde yer alarak çeşitli hayallere konu olur:

Bezm-i ğamda ḥasret-i la‘ liñle ey sākī müdām
Çeşm-i pür-ḥūnum piyāle ḥūn-ı dil müldür baña (G.2/2)

İçki içilen yer olarak bilinen meyhane aşığın gönlü ile ilişkili bir biçimde kullanılır:

Ne ‘ aşk-ı yār ile bir ğamda ḳaldım
Ne bir meyḥāne-i ḥurremde ḳaldım (G.57/2)

b. Mûsikî

Mûsikî eğlence hayatının bir parçasıdır. Mutrib, ney, ney-zen, tannaz, tanbur, nagme-i ney, ramiş-ger gibi ifadeler kullanılmıştır:

Çün nevā-yı nāle-i ‘ uşşāka olmaz sāzkār
Bari saziñ gūşun ey ramişger ṭanbūr būr (G.13/6)

Olmadıḳça ney gibi efgānıma demsāz sāz
Diñlemez eyler baña ol muṭrib-i ṭannāz nāz (G.32/1)

5. Çeşitli Sosyal Durumlar

a. Devlet (Bâb-ı Devlet, Devlet-i İslam)

Devlet bazen gerçek anlamıyla kullanılırken kimi beyitlerde sevgiliyle ilişki içerisinde kullanılmıştır:

Ben de olsam bende-i nâ-çiz-i bâb-ı devletiñ
Feyz alıp her dem olurum çün dil-i nâ-şâd şâd (G.10/7)

6. İnşâî Unsurlar

a. Hane, Saray

Aşığın gönlü haneye benzetilir. Sevgilinin aşkıyla virane olmuştur. Ne yazık ki sevgili mimarlık bilmediğinden o viraneyi onaramaz:

Harâb eyler ederken hâne-i vîrânemiz ma' mûr
Dağı nev-sâledir ol muğ-beçe mi' mārılık bilmez (G.33/4)

Çeşmimden olur ' aşk-ı dil-ârâ dile dâhil
Şan şırça-sarây-ı şeh-i hüsnüñ o deridir (G.17/3)

b. Kapı (Bâb, Dervâze)

Divançede kapı iki şekilde telaffuz edilir. İlki aşığın sevgiliye açılan kapısı, diğeri ise kulların Allah'a yöneldiği ve ondan medet umdukları kapıdır. Allah bütün kapıları açandır. Onun dergâhını bilip onun kapısına yönelen akıl sahipleri daima kârda olanlardır:

Fâti hü'l- ebvâb-ı dergâhın bilip ni' me'l-me'âb
Tutmadı dervâze-i şâhı ulü'l- elbâb bâb (G.6/4)

Şair sevgilinin vuslat kapısına kimse erişmesin diye, onun kapısının demirli olduğunu söyler:

Vuşlat-serāya kimse duḡūl etmesün deyü
Bābı o şāhıñ ense tarafından demirlidir (G.28/5)

c. Yuva (Lâne)

Yuva mefhumu divançede şu şekilde işlenmiştir:

Evc-i māha çıkıp lâne-sāz olursa eger
Hevāya biz de hümāveş hemān uçar gideriz (G.36/3)

d. Hamam

Divançede hamamla ilgili bir tane gazel²⁶ bulunmaktadır. Bu gazelde âşık, hamamda sevgiliyle ilgili çeşitli tasavvurlar yapar. Sevgilinin sinesini külhana²⁷ benzerek ateşinin hamamı ısıtacağını dile getirir:

Bir perî-rūya olup ‘ âşık-ı hayrān ḡammām
Sinesin etnese külḡan gibi sūzān ḡammām (G.55/1)

Eşḡ ü sūziş n’ola üftādeye verse şöhret
Āb u tāb olmasa bulmaz bu ḡadar şān ḡammām (G.55/8)

e. Viran, Zindan, Mahzen

Bu mefhumlar sırasıyla şu beyitlerde kullanılmıştır:

Eşḡ-i sūzişle olur ḡāne-i ‘ âşık ma‘ mūr
Āb u tāb olmayacak oldu çü virān ḡammām (G.55/13)

Bedeniñ pāk edicek ḡurma içinde Bā‘ iş
Ḳubbesin eylesesün başıña zindān ḡammām (G.55/14)

²⁶ G.55

²⁷ Hamamları ısıtan, hamamın altında bulunan kapalı ve geniş ocak, cehennemlik.

Eylemez iğnâ ğinâ-yı tab' ın olmazsa seni
Mağzen-i nüh kıubbe-i çarğ olsa mālā-māl-ı māl (G.49/5)

f. İskele, Zaviye, Mekteb

Aşağıdaki beyitte şair kendini gönlünden ayrı tutarak tecrid sanatının güzel bir örneğini vermiş olmakla birlikte, gönlünün sevgiliden uzaklaştığını, kendisinin ise sevgilinin vuslat limanına yaklaştığını söyler:

Sen çek küregın fırkate-i fırkatiñ ey dil
Biz iskele-i vuşlat-ı dil-däre yanaşdıķ (G.47/2)

Zaviye ve mekteb kelimeleri bir mekân olarak tasavvur edilmiştir:

‘ Aşķla pİR-i muĝān zāviyesinde rindān
Hep müşelleş içip üçler demine Hū dediler (G.23/3)

Mekteb içinde ħāce-zāde raķİb olur
Bā' iş raķİb-zādemiz elbet it oĝlıdır (G.16/6)

7. Yiyecek ve İçecek Maddeleri

a. Yiyecekler

aa. Kebâb

Bu yemek pişme aşamasında ateşe maruz kaldığından dolayı aşķın gönlüne benzetilmiştir. Aşķın gönlü aşķın ateşiyile kebab olmuştur:

‘ Aşķı nārım dil kebābım medd-i āhım sİhdır
Dāne-i ‘ anber-feşān-ı ħāli fūlfüldür baña (G. 2/4)

b. İçecekler

aa. Şarap

Divançede; mül, bâde, mey, la' l-i müzâb, bâde-i nâb, sahbâ, bâde-i aşķ, mey-i hāmra, bade-i la' l, bintü' l-‘ ineb, rind-i mey-güsar, şarab-i la' l, bade-i hamr, mey-i

gül-gûn, şarap-âsâ, mey-âşâm, bade-i rindân, ‘arak, mey-i gül-fâm, mey-i aşk, câm-ı mey, mey-i rindân, câm-ı mey gibi ifadeler sıklıkla kullanılmıştır.

Şarap rengi dolayısıyla sevgilinin dudağına benzetilir. Sevgilinin içtiği bade âşığa sersemlik verse de âşık gam yemez onu kabul eder:

Bâde-i la‘ liñ edeydi rind-i dürd-âşâm şem
Gam yemezdi verse cānā sāķī-i ser-sām sem (G.51/1)

Şarap kelimesi aslında “kadeh, harabat, meyhane ve meyhaneci çırağı gibi bir dizi başka sembolik kelimenin odağında”²⁸ yer alır:

Cām-ı meyiñ eṭrāfına ol ğonce-dehāniñ
Taşvīrini dendānile mey-gūn olayazdım (G.53/6)

Divançede birkaç yerde ismi zikredilen bintü’ l-‘ ineb (şarabın kızı), üzümden çekilmiş şaraba denir²⁹.

Rindān-ı mey-âşāma nikāḥ etmede gūyā
Bintü’ l-‘ İnebiñ pīr-i muğān öz pederidir (G.17/4)

bb. Kahve

Divançede kahve şu şekilde geçer:

Tiryākiyān-ı ķahve vü ma‘ cūn nikirlidir
Manķal başında kül kedisi gibi kirlidir (G. 29/1)

cc. Saleb

Saleb divançede bir içecek olarak zikredilir:

²⁸ Özgen Felek, “Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nın Tahlîli”, Doktora Tezi, Elazığ, 2007, s.280.

²⁹ İskender Pala, a.g.e., s.73.

Olur erbāb-ı zevkîñ her biri pür-neş'e bir şeyle
 Kimi viş-nāb ile ser-hōş kimi afyōn ile meyle
 Kimisi hāy ile heyle kimisi nağme-i neyle
 Bu ʿiřretgehde sākî herkese meşrebce luş eyle
 Cenāb-ı rinde tavşan kāmı mey şun zāhide şaʿleb (T.1/4)

c. Tathılar

aa. Kand (Şeker)

Bu mefhum daha çok sevgilinin dudağıyla ilişkili olarak kullanılır. Sevgilinin kırmızı dudağı şekere benzer:

ʿAyn-ı kevşer deyü vař eyler iken känd-ı lebiñ
 ʿĀşık-ı teşne-lebāniñ bir içim şu dediler (G.28/3)

d. Diğer Maddeler

aa. Devâ, Merhem

Aşığın yaralarına merhem olan ancak sevgilidir. Lokman hekim bile gelse bu yaraları iyileştiremez:

Eřıbbā dāğ-ı sīnem gördü el çekdi dedi Loqmān
 Bu dāğ-ı ʿaşka merhem şarmağa bir meh-cebīn ister (G.27/4)

Hâkim-i mutlak³⁰ olan izin verirse dertlere deva bulunur:

Serdi-i hummā-yı faqrı def eder Bāʿ iş eger
 Hâkim-i mutlak ʿināyetile ederse devā (G.4/6)

³⁰ Allah.

8. Süs Eşyaları

a. Kıymetli Taşlar ve Madenler

aa. Altın (Zer)

İki beyitte geçen bu mefhum eşyaların değerini belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Herhangi bir benzetme unsuruna rastlanmaz:

Belden sürin-i dil-bere geçmek muḥāl idi
Vuşlat deminde olmasa zerrin kemer memer (G.14/2)

bb. Gümüş (Sîm)

Sevgilinin boyuna ve tenine benzetilen gümüş divançede şu şekilde işlenmiştir:

Dil-ber-i sîm-berin genc-i nihân-i ḥüsnin
Hıfz için gâh olur mâr-ı muḥalsam perçem (G.52/2)

cc. La'l

Kırmızı renginden dolayı umumiyetle sevgilinin dudağı yerine kullanılmaktadır:

Gül- ḡonce midir nokṭa-i la' lîn mi dehânin
Ol mübhemi keşf etmede dil-ḥün olayazdım (G.53/4)

dd. İnci (Dürr, Lü'lü')

Divançede inci rengi, şekli, parlaklığı bakımından sevgilinin gözyaşı, dudağı, dişleriyle münasebet içinde düşünülür:

Şafvetinden görünür ḥoḳḳa-i ser-beste iken
Dürc-i yâḳût-ı feminden dürr-i dendân şaf şaf (G.44/5)

İncinin bir süs eşyası olarak kullanımını ise şu şekilde ifade edilir:

Ne ‘aceb ‘uqd-ı Süreyyâyı perîşân etse
Yed-i dil-berde olan lü'lü'-i raḡşân tesbîḡ (G. 9/9)

ee. Yakut

Yakut kırmızı renkli ve kıymetli olması sebebiyle sevgilinin dudağında benzetilendir:

Görüp la‘l-i ‘araḡnâkin gül-i pür-jâledir şanma
O bir yâḡût ḡâtemdir ki eṡrâfı güherlenmiş (G.41/2)

ff. Zümrüd

Cam parlaklığında, güzel, yeşil renkte şeffaf bir süs taşıdır. Divançede yeşil rengi hasebiyle kullanılmıştır. Zümürüd redifli bir gazel³¹ mevcuttur:

Bir dâne yeşil ḡatre-i kemmî gibi ammâ
Reşk-âver olur ḡulzum-i ḡadrâya zümürüd (G.12/4)

gg. Mercan

Divançede tesbihe süs olması yönüyle kullanılmıştır:

Yârı teşhir için esmâya müdâvim olsam
‘Arz eder hûn-ı sirişkim baña mercân tesbîḡ (G.9/3)

hh. Elmas

Çok sert bir yapıda olan değerli bir madendir. Ayrıca camı kesebilen tek madde olma özelliğine sahiptir. Divançede bulunan bir gazel³² elmas rediflidir:

Üftâdeleriñ yıldızı ḡuyruḡlu ṡoḡardı
Çekseydi miyânından o meh ḡançer-i elmâs (G.38/3)

³¹ G.12

³² G.38

b. Güzel Kokular

Divançede itr ve misk adı geçen koku maddeleridir. Sevgilinin saçı itr gibi koku saçar:

Zîr-i destînde dil-i Bâ^ç iş şehâ bir bendedir
İster âzâd eyle ister zülf-i ^çitr-efşâna aş (G.43/5)

c. Diğer Süs Unsurları

aa. Ayna (Âyîne, Mir'ât)

Divançede ayna görüntüyü yansıtması, sevgilinin kendisini görmesi, gönül aynası gibi şekillerde kullanılmıştır:

^ç Aks eder pertev-i ruhsâre-i dil-ber elbet
Şaykal-ı ^ç aşk ile mir'ât-ı diliñ kıl şeffâf (G.46/2)

Aşağıdaki beyitte geçen âyine-i âlemnümâ (cihânı gösteren ayna) yani âyine-i İskender ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan birisi şöyledir: İskender İskenderiye şehrini kurduğu zaman orada bulunan hekimlerden Belinas, Hermis ve Valines bir ayna yapmışlar ve yüksek bir yere koymuşlardır. Gûya bu aynada oraya gelmekte olan gemiler daha bir aylık yolda iken görülebilirlermiş. Eğer gelen düşman gemisi ise bu aynadan güneş ışığı yansıtılarak daha uzaktayken yakılabilirmiş³³... Şair de bu beyitte bu efsaneye atıfta bulunup kadehini, âlemi gösteren bir ayna olarak nitelendirmiştir:

Sikenderveş n'ola seyr eyleseñ biz şâlim-i âbı
Bizim peymânemiz âyine-i ^ç âlem-nümâdandır (G.31/4)

bb. Nigindan

Yüzük muhafaza etmek için kullanılan kutudur. Divançede de ay, bu kutunun içindeki bir yüzük gibi tasavvur edilmiştir:

³³ Dursun Ali Tökel, a.g.e, s.159.

Hürşide edip hâleyi bir sîm-i nigîn-dân
Gösterdi felek fahr ile engüşter-i elmās (G.38/5)

9. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar

a. Şemʿ, Kandil, Fener, Micmer

Şemʿ, kandil, fener, micmer genellikle aydınlanma aracı olarak kullanılırlar. Divançede Şemʿ-i bezm, şemʿ-i rûy, şemʿ-i ruh, şemʿ-i dil gibi tamlamalar kullanılmıştır. Şemʿ genellikle sevgilinin yanağıyla ilişkili olarak işlenmiştir:

Şemʿ -i rüyuñ şevķine pür-sûhte pervāneyim
Kim maḥabbet āteşyle yanmamaķ zuldür baña (G.2/5)

Aydınlatma aracı olarak kullanılan ve bu anlam dairesinde fenâr redifli bir gazel³⁴ de mevcuttur:

Olmasa muķtebes-i āyet-i mişbaḥ ruḥuñ
Leyl-i mużlimle olur muydu ziyādār fenār (G.21/8)

b. Perde, Pister (Yatak), Resen (İp, Rişte)

Perde bir beyitte geceyi örten bir örtü olarak düşünölmüştür:

Egerçi ḥāba varmış çeşm-i bādāmı şekerlenmiş
Velî şad-fitne zîr-i perdede yatmış siperlenmiş (G.41/1)

İplik; zerrin-resen, silk-i nazm, rişte-i gam gibi şekillerde genellikle gerçek anlamının dışında kullanılmıştır:

Kāle-bāfān reg-i cānımdan alıp riştesini
Ḳadd-i bālāna toķur cāme-i cān-fes nev-res (G.37/3)

³⁴ G.21

c. Kâse, Fincan, Şişe, Kadeh (Câm, Peymane, Piyale)

Bu araçlar genellikle herhangi bir sıvıyı koymak için kullanılırlar. Kâse-i fağfûr da bunlardan birisidir (Bkz.Çin).

Kadeh divançede sıklıkla geçmekle birlikte hem soyut hem de somut bir şekilde benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Sâkî gül-çehre verse bir kadeh keskin ‘ arak
Guşşaniñ ser-tâ-ka-dem ‘ ırkın keser ‘ aqlım keser (G.20/4)

d. Diğer Eşyalar

Divançede; tesbih, dûr-bin, sâ‘at, kâz (makas), eyer, avize, cam, ayna, oyuncak (dest-huş), gehvâre (beşik), ‘asâ, mankal, kürek, sîh (şiş), nîşter (neşter) gibi günlük hayatta kullandığımız birçok araç gereç yer almıştır.

Divançede ‘asâ redifli bir gazel³⁵ bulunmaktadır. Bu gazelde sıklıkla Hz. Musa’nın kerametlerini gösteren ‘asâsına değinilir:

Bâ‘ işâ sihr-i aferine gelinmez şa‘bân olur
Kim yed-i Mûsâda oldu ejder rûmzin ‘aşâ³⁶ (G.1/6)

Divançede sıklıkla geçen diğer bir eşya da tesbihtir. Hem fiil olarak tesbih çekmek anlamında hem de isim olarak kullanılmıştır. Ayrıca eserde tesbih redifli bir gazel³⁷ mevcuttur:

Yârı teşhir için esmâya müdâvim olsam
‘Arz eder hûn-ı sirişkim baña mercân tesbîh (G.9/3)

³⁵ G.1

³⁶ Bu beyitin metinde üzeri çizilmiştir.

³⁷ G.9

10. Giyim Eşyaları

Divançede giyimle ilgili adı geçen eşyalar şunlardır: dâmen (etek), câme (elbise), destâr (sarık), kemer, kâlâ (bir tür kumaş), ʿ örf (kavuk), hırka.

Hırka divançede vücut anlamında kullanılır. Hırka-ı Hindu da siyah tenli demektir. Sevgilinin aşkı aşığın vücudunu yakmış simsiyah etmiştir:

Hırka-i Hindüya döndürdüm ten-i pür-dâğımı
İʿ tibârı Bâʿ işâ şeyh-zâdeniñ dervîşedir (G.25/5)

11. Yazı ile İlgili Araç ve Gereçler

Divançede yazı ile ilgili hokka, devat, levh, kalem gibi kelimeler kullanılmıştır. Ancak adı en fazla geçen kalem (kilk, hâme) kelimesidir. Bir beyitte kalem mucize sözler yazan bir araç olarak tasavvur edilmiştir:

Ben Kelim-i muʿ ciz- âşâr olmasam hâmem gibi
Bâʿ işâ destimde olmazdı benim evren ʿ aşâ (G.1/7)

12. Silah ve İlgili Malzemeler

a. Kılıç (Tîğ, Şemşir)

Divançede sıklıkla adı telaffuz edilen silahtır. Genellikle gerçek anlamında kullanılmasıyla birlikte bazı beyitlerde sevgilinin gamzesine, kaşına benzetilen olur:

Çeşm-i cellâdiñ ne hūnî olduğun Bâʿ iş bilir
Tîğ-i gamzeñden anıñçün ruḥşat ümmîd eylemez (G.34/5)

b. Hadeng (ok), Kemân (Yay)

Sevgilinin gamzesi oka benzetilirken kaşı da yaya benzetilmiş. Keman gibi kaşları olan sevgili bela oklarıyla aşığın yaralar:

Ḳanı ol kaşı kemânım atıcaḳ tîr-i belâ
ʿ Āşıkâne çü hedef sîne gerişdiklerimiz (G. 35/4)

c. Diğer Malzemeler

Hançer, Nize (Mızrak), Balta (Teber, Tişe) divançede adı geçen diğer savaş aletleridir:

Sen şeh-i hūbānsın ben ‘ aşık-ı hayrānıñım
 Dil saña dil-bende ben de bende-i fermānıñım
 ‘ Aşk ile gerden-nihād-ı hançer-i bürrānıñım
 İster öldür ister āzād et beni qurbānıñım
 Görmeden ey rūyuña [müştāk u] hayrān olduğum
 Degmeden vey tığ-ı [ğamzeñ cāna] qurbān olduğum (M.1/3)

13. Mûsikî Âletleri

Divançede mûsikî aleti olarak yalnızca ney telaffuz edilir. Neyin iniltili bir sesi vardır. Âşık da inleyen kişidir. Ney gibi figan eder fakat sevgili onu dinlemez:

Diñlenmez bezm-i tarabda inlesem Bā’ iş o şūh
 Olmadıkça ney gibi efgānıma demsāz sāz (G.32/5)

14. Ticaretle İlgili Unsurlar

Müşteri, bâzâr, çârsû, nakd gibi kelimeler divançede geçmektedir. Bir beyitte canın değerinin bedava olamayacağı dile getirilir:

Âh edip bî-hūde harc etme nefes ey müşteri
 Olmaz ol kālā-yı vaşl-ı cān-bahā bād-ı hevā (G.4/3)

Yine bir başka beyitte ise şair, şiir âlemini çarşıya benzetir. Şair burada şiirinin inci kadar değerli olduğundan bahseder:

Çârsû-yı nazm içinde Bā’ işā tab’ım benim
 Şā’ irāne vezn ile incū gibi ma’ nā şatar (G.22/6)

İNSAN

I. İNSAN

Divançede çok az kullanılan bir mefhumdur. Birkaç yerde âdem diye geçer. Bir beyitte şu şekilde işlenmektedir:

Haṭṭ-ı müşkîniñ zuhûrın gûş edip çekdim keder
Âdeme cânâ verir zirâ siyeh peygâm gam (G.51/5)

II. GÜZELLİK

a. Umûmî Olarak Güzellik

Divançede güzellik, genellikle yüz güzelliği olarak düşünülmemekte ve çeşitli hayallere konu olmaktadır. En sık işlenen konulardan birisidir. Sevgilinin dudağı, yanağı, gözü, kaşları her şeyi güzellik unsuru olarak sayılabilir. Hüsn, melâhat, cemâl, hûb gibi kelimeler güzelliği anlatmada kullanılmıştır:

Şems ü kamer âyetlerin îzâh edemezdüm
Ger olmasa hûsn-i haṭṭ-ı rûyuñla müfesser (G.30/2)

Divançede hüsn kelimesi sayd-gâh-ı hüsn, tâb-ı hüsn, hüsn ü bahâ, murg-ı hüsn, pertev-i hüsn, hüsn-i câvid, şeh-i hüsn, bâg-ı hüsn, hüsn-i hat, behişt-i hüsn, hüsn ü ân, hüsn-i beyân, nihan-ı hüsn, mülket-i hüsn gibi pek çok isim ve tamlamada kullanıldığı görülmüştür.

b. Güzellik ile İlgili Tasavvurlar

aa. Gülşen, Bağ, Gülistan, Gülzar

Gülşen, bağ, gülistan, gülzar, divançede güzelliğin en fazla teşbih edildiği öğelerdir. Sevgilinin saçı, dudağı, yanağı umumiyetle gül bahçesinde yetişen gül, gonca, sümbül vb. bitkilerle teşbih edilir. Bu husus doğrultusunda aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağı, rengi dolayısıyla güle, şekil bakımından ise goncaya benzetilir:

Bülbülân nâlân iken dem-beste vü hayrân olur
Gonceveş gülşende açsa ol leb-i gül-fâm fem (G.51/4)

Başka bir beyitte ise şair, gül bahçesinin güzelliklerine bakmak yerine sevgilinin gonca gibi dudağının sümbül gibi saçlarının ona yeteceğini söyler:

Gülşen-i dehriñ nigāh etmem gül ü reyḥānına
Kim o şūḥuñ la‘li gonca zülfi sümbüldür baña (G.2/3)

Sevgilinin yanağına dökülen dağınık saçları, gül bahçesinde yatan ejdere, yılan benzetilir:

Zülf-i pür-çini-i ruḥsāre-i yāri görelim
Şaḥn-ı gülşende yatan ejder ü māri görelim (G.54/1)

bb. Mülket (Ülke)

Divançede bir beyitte sevgilinin güzellik ülkesinden şu şekilde bahseder:

Sāye-endāz olıcaḳ bāl-i Hümāveş kıldı
Dil-ber-i mülket-i ḥüsne şeh-i ekrem perçem (G.52/5)

cc. Şah (Şeh)

Şair, devletin izin vermesi takdirinde sevgiliye kavuşunca o güzellik şahının ayağını öpeceğinden bahseder:

Devlet el verse nihānı bulsa vuşlat-gāhda
Pāyımı ol şāḥ-ı ḥüsnuñ Bā‘i ş-i nā-kām öper (G.24/5)

dd. Pertev (Işık), Tâb (Parıltı)

Sevgilinin güzelliği göz alıcılığı nedeniyle ışığa ve parıltıya benzetilir. Sevgilinin güzelliğinin ışığı o kadar kuvvetlidir ki güneşi bile ışısız kılar:

Tâb-ı ḥüsnuñ pertev-i ḥürşidi kılsın bî-ziyā
Aç niḳāb-ı ‘anberiniñ cebheden ey meh-liḳā (G.4/1)

ee. Behişt (Cennet)

şair, sevgilinin güzelliğini cennete benzeterek, onun güzelliğini görmeye gelenlerin sırat gibi bir köprüden geçtiklerini söyler:

ılıdan tiz u ıldan ince cısr-i ebrvnından
Behişt-i hüsne yende  ber-i htfn [geçmiş] (G.42/3)

III. SEVGİLİ

1. Umm Olarak Sevgili

Divançede sevgili ya doğrudan ya da bir teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Ayrıca yr, dil-dr, dilber, cnn, fet, şh u ged, şh, dil-rba, gaddr, tıfl, mekkr, fitne, meh, peri, seng-dil, sihr-baz gibi ifadeler sevgiliyi anlatmak için zikredilmiştir.

Divançede kullanılan sevgili mefhumu, klasik edebiyatdakinin aynısıdır. Sevgili daima aşığa eziyet eder, ona acı verir. Sevgili ilgisizdir, vefasızdır. Sevgilinin böyle olmasına karşın şik bu durumdan memnundur şikyet etmez:

h-ı dil-i sznımi ey fet-i cn-sz
Kemter şererin teş-i nrna değişmem (G.56/3)

2. Sevgili ile İlgili Tasavvurlar

a. Per

Divançede sevgili genel olarak güzelliği sebebiyle periye benzetilir. Ayrıca perilerin insanlardan uzak durması, insanın aklını başından alması gibi özellikleri de sevgiliye yüklenmiştir. Peri suretli sevgili aşığı kendine kle eder ve onun aklını başından alır:

Ey per-r hoş ttup bend etmeseydi zülfüne
Bir gün elbette gelirdi B^c iş-i b-hşa hş (G.39/5)

b. şh, şeh

Dvn şiirinde çokça kullanılan bu tasavvurlar divançede de sıklıkla işlenmektedir. şh-ı işve, şh-u geda, şeh-i hb, şeh-i hüsn, şehvr, tc-ı şeh, şeh-i ekrem gibi ifadeler kullanılmıştır. şik şahın kölesidir ve hürriyeti onun elindedir:

Zîr-i destînde dil-i Bâ' iş şehâ bir bendedir
İster âzâd eyle ister zülf-i 'ıtr-efşâna aş (G.43/5)

c. Cân

Cân insanın en değerli varlığıdır. Yaşamayı ona bağlıdır ve onun gitmesi durumunda ölüm gelir. Bu anlam münasebetiyle sevgili cânâ benzetilmiştir:

Mâr-ı haş aldı kand-i leb-i cân-fürüşünu
Artık şarâb-ı la' liñi içmem zehirlidir (G.28/3)

d. Gonca, Gül

Divançede sevgilinin goncaya benzetilmesi, sevgilinin dudağı ve ağzı dolayısıyla:

Berg-i nihâl-i gonce yeşil sâyebân iken
Olmaz çemende bülbül-i zâra haşar maşar (G.14/4)

Sevgilinin güle ya da goncaya benzetildiği durumlarda âşıkta bülbül olur. Gül ve gonca gülşende iken bülbülde onların yanındadır:

Bülbülân nâlân iken dem-beste vü hayrân olur
Gonceveş gülşende açsa ol leb-i gül-fâm fem (G.51/4)

e. Ay, Güneş

Divançede sevgilinin ay ve güneşe olan tasavvurunun en önemli hususu güzelliğidir. Sevgilinin yüzü o kadar güzeldir ve parıltılıdır ki güneşi bile ışıksız bırakır. Bunun için sevgilinin yüz örtüsünü kaldırması yeterlidir:

Tâb-ı hüsnüñ pertev-i hürşîdi kılsın bî-ziyâ
Aç niğâb-ı 'anberîniñ cebheden ey meh-liqâ (G.4/1)

f. Cādû, Sihirbâz

Divançede sevgilinin saçını sihirbâz olarak nitelendirilir. Sevgili de bu sihiri yapan cādûdur:

Zülf-i siyâhı düşse n'ola âteşin-ruha
Cādû-yı sihr-bâza olur çün saçar maçar (G.14/3)

g. Ahû

Sevgilinin gözleri ahûya benzetilir:

Dil-berin çeşm-i suhan-güşuna ahû dediler
Gören üftâdeleri ' aşk ile yâ Hû dediler (G.23/1)

h. Sâkî

Klasik divan şiirinde olduğu gibi divançede de sâkî sevgiliye benzetilen bir unsur olarak karşımıza çıkar:

Bezm-i gamda hasret-i la' liñle ey sâkî müdâm
Çeşm-i pür-hûnum piyâle hûn-ı dil müldür baña (G.2/2)

IV. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

1. Saç (Zülf)

a. Umûmî Olarak Saç

Saç divançede en çok işlenen ve benzetmelere konu olan unsurlardan birisidir. Rengi, kokusu, şekli, uzunluğu, dağımlığı bakımından birçok benzetmeye konu olmuştur. Aşağıdaki beyitte de şair sevgilinin saçının kokusunu gül bahçesindeki çiçeklerin kokusuna değiştireceğinden bahseder:

Gülşen-i dehriñ nigâh etmem gül ü reyhânına
Kim o şūhuñ la' li gonca zülfi sünbüldür baña (G.2/3)

b. Saç ile İlgili Tasavvurlar

aa. Şekil Bakımından

Aşağıdaki beyitte gördüğümüz gibi sevgilinin saçını çok karışık olarak nitelendirilmiş. Yine bu beyitte saç şekli olarak gül bahçesinde yatan ejdere ve yılanı benzetilir:

Zülf-i pür-çini-i ruhsâre-i yârî görelim
Şahn-ı gülşende yatan ejder ü mârî görelim (G.54/1)

bb. Koku Bakımından

Divançede saç koku bakımından birçok benzetme içerisinde yer alır. Anber, çir, sümbül, müşk benzetilen öğeler arasında yer alır. Sevgilinin saçının kokusu gül bahçesine ulaştığında sümbülün hali perişan olur. Sevgilinin saçını sümbülden daha güzel kokar:

Zülf-i müşğiniñ peyâmıyla gelince gülşene
Sümbülüñ hâlin perişân eyledi bād-ı şabâ (G.4/4)

Bir başka beyitte şair, gül bahçesinin gül ve diğer kokulu bitkilerine bakmayacağını çünkü sevgilinin dudagının gonca saçının sümbül gibi olduğunu söyler:

Gülşen-i dehriñ nigâh etmem gül ü reyhânına
Kim o şūhuñ la'li gonca zülf-i sümbüldür baña (G.2/3)

cc. Renk Bakımından

Divançede saç birçok benzetme unsuru ile birlikte zikredilir. Târ, siyâh, revnak benzetilen öğelerdendir:

Zülf-i siyâhı düşse n'ola âteşin-ruha
Cādū-yı sihr-bāza olur çün saçar maçar (G.14/3)

2. Kâkül, Perçem

Alnın üzerine düşen saç tutamına kâkül denir. Divançede de bu anlamıyla kullanılmıştır. Divançede bir gazel³⁸ parçem redifli yazılmıştır. Sevgilinin perçemi âşığın aklını başından alır:

Niçe sevdâ-zedeniñ ‘aqlını başından alıp
 ıldı Bâ‘ iş gibi ser-geşte vü sersem perçem (G.52/7)

3. Kaş (Ebrû)

a. Umûmî Olarak Kaş

Sevgilinin güzellik unsurlarından birisi olan kaş çeşitli benzetmelere konu olur. Mihrâb, hilâl, kemân, tîg, kalem, cisr gibi unsurlarla teşbih içinde kullanılır. Sevgilinin kaşları kimi zaman belâ oku iken kimi zaman da kıldan ince kılıçtan keskin bir kılıç gibi tasvir edilir.

b. Kaş ile İlgili Tasavvurlar

aa. Mihrab

Divançede kaşın şekli dolayısıyla böyle bir benzetmeye gidilmiştir:

Sücüd eyler yazarken vaşf-ı ebrûsın ser-ḥâmem
 Meger endîşe-i Bâ‘ iş aña mihrâb göstermiş (G.40/5)

bb. Kemân

Sevgilinin kaşını bir ok gibi âşığın sinesine çakılır:

anı ol aşı kemânım atıcaḡ tîr-i belâ
 ‘Âşıḡâne çü hedef sîne gerişdiklerimiz (G.35/4)

cc. Hilâl

Divançede sevgilinin kaşının hilâle benzetilmesi şeklinden ötürüdür:

³⁸ G.52

Ol mäh-tâb-ı rûy-ı civân Akşehirlidir
Bağsañ hilâl-i kıaşına bir Nev-şehirlidir (G.28/1)

dd. Kalem

Sevgilinin kaşının kaleme benzetilmesi klasik edebiyatta sıklıkla rastlanan unsurlardandır. Divançede de şair kalem ile yazıyı tenasüplü bir biçimde kullanarak sevgilinin kalem kaşından dolayı mecnun olacağını yazacağından bahseder:

Sevdâ-yı hâtıyla o kalem kaşlı civânîñ
Az kıaldı düşüp yazıya Mecnûn gibi olayazdım (G.53/2)

4. Göz (Çeşm, Dîde)

a. Umûmî Olarak Göz

Göz sevgilinin güzellik unsurları arasında en önemlilerindedir. Bu yüzden ki divançede en çok zikredilen unsurlardan birisidir. Cellâd, âhu, gaddar, fitne, tatar, kefe, hûnî, badem, hûn-âlud, fettân, lüle gibi tasavvurlarla birlikte zikredilmiştir:

Bezm-i gamda hasret-i la' liñle ey sâkı müdâm
Çeşm-i pür-hûnum piyâle hûn-ı dil müldür baña (G.2/2)

b. Göz ile İlgili Tasavvurlar

aa. Cellâd, Hûnî

Göz aşığın canına kasd etmesinden dolayı katil olarak ifade edilir. Sevgilinin gözleri aşığı öldürecek olsa da âşık ona bakmaktan vazgeçemez. Âşık sevgilinin cellad gözlerinin ne denli kan dökücü olduğunu bilir:

Çeşm-i cellâdîñ ne hûnî olduğun Bâ' iş bilir
Tîğ-i gamzeñden anıñçün ruşşat ümmîd eylemez (G.34/5)

Göz sürekli olarak gamze ile birlikte zikredilmiştir. Sevgilinin gamzesi aşığın gönlüne gözleriye canına kasdeder. Âşık ikisinide gaddâr olarak nitelendirir:

Kaşd eder gamzeñ dile cellād çeşmüñ cānıma
Ol iki gaddārdan ey zālim-i bī- dād dād (G.10/2)

bb. Âhû, Fettân

Sevgili gözleri güzelliği bakımından ahuya benzetilir:

Dil-berin çeşm-i suhan-güşuna āhû dediler
Gören üftādeleri ‘ aşk ile yā Hû dediler (G.23/1)

cc. Bādâm (Bâdem)

Badem şekil bakımından göze benzer. Bundan dolayı şair sevgilinin gözünü bademe benzetmiştir:

‘ Ayš u nüş-ı dil lebiñ hecriyle olmuş bī-meze
Bezme gel bir dem o etsin ey gözi bādām-dem (G.51/3)

dd. Şehbâz

Kaşların kanat olduğu düşüncesiyle gözler şehbaza benzetilir³⁹. Şehbaz olan sevgilinin gözü âşığı avlar:

Murğ-ı cānım görse çeşmiñden uçar h`āb-ı huzūr
Kim olur şayda şalarken dīde-i şehbāz bāz (G.32/4)

5. Gamze

a. Umûmî Olarak Gamze

Gamze, âşıkta cevr ü cefa vermekle görevli ve katil olarak nitelendirilen sevgilinin en önemli silahlarından birisidir. Bu silah âşığın gönlünü yaralar hatta ölmesine sebep olur⁴⁰. Genellikle kaş, göz, kirpikle birlikte ele alınır.

Sevgilinin gamzesi âşığın gönlüne, gözleri de canına kaseden iki gaddar olarak nitelendirilir:

³⁹ Cemal Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanının Tahlili**, Kurgan Edebiyatı Yay., Ankara, 2012, s.155.

⁴⁰ M.Nejat Sefercioğlu, **Nev’î Divanı’nın Tahlili**, Akçağ Yay., Ankara, 2001, s.172.

Çaşd eder ğamzeñ dile cellād çeşmüñ cānıma
Ol iki ğaddārdan ey zālim-i bī- dād dād (G.10/2)

b. Gamze ile İlgili Tasavvurlar

aa. Kılıç (Tığ)

Yaralayıcı ve aşığa zarar verici olduğu için kılıç bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Sevgilinin gamzesi adeta bir kılıç gibi âşığın gönlünü yaralar, onun canına kasdeder:

Çeşm-i cellādıñ ne hūnī olduğun Bā' iş bilir
Tığ-i ğamzeñden aniñçün ruḥşat ümmīd eylemez (G.34/5)

Tığ-ı ğamzeñ cāna eylerse eṣer ' aqlım keser
Hūna ğarḳ eyler cihānı ser-te-ser ' aqlım keser (G.20/1)

bb. Şahne

Divan şiirinde gamzenin şahneye (zabıta) benzetilmesi çok sık rastlanılan bir durum değildir. Divançede de bir beyitte sevgilinin bakışı mey-i la' li aşığa yasak eder:

Şahne-i ğamzeñ mey-i la' lüñ yasağın etse de
Şeyḥ-i bed-mest eyler ey sākī yine şurbü' l-yehūd (G.11/3)

6. Kirpik (Müjgân)

a. Umûmî Olarak Kirpik

Genellikle sevgilinin kaş ve gamzesiyle birlikte öldürücü bir silah olarak kullanıldığı görülür. Divançede şekil itibariyle kılıç gibi sivri uçlu savaş aletlerine benzetildiği görülür:

Lāleveş müjgān-ı ser-tiziñ açarken şerḫalar
Cism-i pür-dāğım çiçekli hil' at ümmīd eylemez (G.34/3)

b. Kirpik ile İlgili Tasavvurlar

aa. Ok (Tîr)

Kirpik, şekil yönünden ok ile benzetme içerisinde yer alır. Bir ok misali sevgilinin kirpikleri âşığa saplanır ve onu kan içinde bırakır:

Degil müjgân-ı hûn-âlûd-i çeşmimde nigâhıñdan
Derûn-ı şîşe-i gülgüne tîr-i hûn-feşân geçmiş (G.42/6)

7. Yüz ve Yanak (Rûy, Cemâl, Ruhsâr, Ruh, Rûy)

a. Umûmî Olarak Yüz ve Yanak

Divançede sıklıkla zikredilen bu tasavvurlar bir bütün oldukları için genellikle birlikte kullanılırlar. Yüz şekil ve renk bakımından birçok benzetmeye konu olmuştur. Yüz, güzelliğin kaynağıdır. Diğer birçok güzellik unsurunun (göz, kaş, kirpik, gamze, dudak, diş, çene, saç) bulunduğu yerdir:

Zülf-i siyâhı düşse n'ola âteşin-ruha
Câdü-yı sihr-bâza olur çün saçar maçar (G.14/3)

b. Yüz ve Yanak ile İlgili Tasavvurlar

aa. Güneş (Mîhr), Ay (Meh, Mehtâb, Mâh, Kamer)

Yüz ve yanağın güneşe teşbihi şekli ve yakıcılığındandır. Ayrıca sevgili yüzünün parlaklığını güneş ve aydan alır:

Aldı mihr-i tal' at-ı dil-dârdan mehtâb tâb
Mağribîveş devr ederken şehri-şâmı bâb bâb (G.6/1)

Sevgilinin yüzü o kadar parlaktır ki fener dahi onun kadar ışık veremez. Çünkü sevgilinin yüzü ışığını aydan alır:

Yansa şeb tâ-be-seher şevk ile pür-nâr fenâr
Edemez meh gibi âfâkı pür-envâr fenâr (G.21/1)

bb. Gül, Gülşen, Gülzâr

Yüz ve yanağın güle teşbihinin sebebi, rengi ve güzel kokusundandır. Sevgilinin yanağı gül kadar kırmızı, kokusu da gül kadar güzel kokar:

Ruğlarında açılırken gül-i ħandân şaf şaf
Seyr-i gül-zâra giderler yine ħübân şaf şaf (G.44/1)

Sevgilinin yüzü, gül bahçesi gibidir. O gül bahçesinde olabilmek için âşık bülbül gibi acı çeker:

Gülistân-ı cemâlerinden o şūĥuñ olmağa gülçîn
Hezârâsâ dem-â-dem Bâ' işâ âĥ ü enîn ister (G.27/5)

cc. Şem

Şemin (mum) yanağa benzetilmesi parlaklığı, yakıcılığı, rengi sebebiyledir. Genellikle şem pervane ile birlikte anılır. Âşık sevgilinin etrafında pervane olur. Sevgilinin onu yakmasından memnundur. Muhabbet ateşiyle yanmamak aşğa zulümdür:

Şem^ç -i rüyuñ şevķine pür-sūĥte pervâneyim
Kim maĥabbet âteşiyle yanmamaķ zuldür baña (G.2/5)

dd. Güneş, Ay

Yüz ve yanağın güneşe benzetilme sebebi, güneşin yuvarlaklığı, parlaklığı ve aydınlığıdır. Sevgilinin yüzü o kadar parıltılıdır ki, yüzünü açsa güzelliğinin parıltısı güneşi aydınlatır:

Tâb-ı ĥüsnüñ pertev-i ĥürşîdi kılsın bî-żiyâ
Aç niķâb-ı ^çanberîniñ cebheden ey meh-liķâ (G.4/1)

8. Ben (Hâl)

a. Umûmî Olarak Ben

Sevgilinin güzellik unsurlarından birisi olan ben, genellikle siyah rengi ve Şekli münasebetiyle teŐbihlere konu olur. Ben, konu olduğu durumlarda genellikle saĉ, dudak, ĉene ĉukuru, ayva tüyleriyle birlikte zikredilir.

b. Ben ile İlgili Tasavvurlar

aa. Hind 

Benin bu unsura teşbihinin sebebi siyah renkli oluŐundandır:

Bir siyeh Hind dur amm  merdüm-i ĉeŐmim gibi
Gerden-i k f r-i y rı h l-i   anber-f m öper (G.24/4)

bb. Misk, Anber

Misk ve anber, renk ve koku itibatiyle teŐbihlere konu olmuşlardır:

G Őe-i ĉeŐm-i cih n beni nde h l-i müşk-b r
Hind -yı vaŐdet-g z ndir keşret  mm d eylemez (G.34/4)

9. Hat (Ayva Tüyleri)

a. Um m  Olarak Hat

Hattın bir güzellik unsuru olarak kullanılmasının sebebi rengi ve kokusundan dolaydır. Genellikle anber ve müşk ile birlikte anılır. Ayva tüyleri ilk ĉıktıkları zaman hoş görünseler de sevgili yaŐlandıkĉa onlar da uzar ve kararır. Böylelikle aşığın sevgiliye kavuşmasına m ni olur:

H t-ı c n na ĉarŐı  h edip giry n olur   aŐıŐ
Bah ri   b u t bı dem-be-dem  b u hev dandır (G.31/3)

b. Hat ile İlgili Tasavvurlar

aa. Sebz

Divançede ayva tüylerinin sebze teşbih olunmasının sebebi, yeşil ya da siyaha yakın bir renk olarak tasavvur edilmesindedir. Sevgilinin hattı zümrüd kadar yeşildir:

Bir nig̃in-dān-ı zümürüddür haṭ-ı sebz-i lebiñ
Kim nig̃inin zer-ger-i şun^ç eylemiş şehvār-ı la^ç l (G.50/5)

bb. Mâr

Klasik şiirde marın hata teşbihi pek alışılmış bir durum değildir. Divançede de yılanın zehirli olmasından dolayı sevgilinin hattının da zehirli olabileceği ifade edilir. Dolayısıyla şair, artık sevgilinin dudağının şarabını içmeyeceğini söyler:

Mâr-ı haṭ aldı kand-i leb-i cān-fürüşuñu
Artık şarāb-ı la^ç liñi içmem zehirlidir (G.28/3)

cc. Hatt-ı müşk

Hat rengi yönünden bu unsurla benzerlik içinde yer alır. Sevgilinin siyah hattı âdeme can verir:

Haṭṭ-ı müşkiniñ zuhûrın gûş edip çekdim keder
Âdeme cānā verir zîrā siyeh peygām ğam (G.51/5)

dd. Hat (Yazı)

Ayva tüylerinin rengi ve şekli yazıya teşbih olmasının sebebidir. Yüzün defter olduğunu düşünürsek ayva tüyleri de yazıdır:

Sen meşq-i nezāket qaralarken daḥi ey şūḥ
Ben haṭṭ-ı siyeh-fāmına Mecnûn olayazdım (G.53/5)

10. Dudak (Leb)

a. Umûmî Olarak Dudak

Leb, Bâ'is divançesinde üzerinde en fazla durulan güzellik unsurlarından birisidir. Şekli, rengi, güzelliği, etrafındaki ayva tüyler sebebiyle çeşitli tasavvurlara konu olur. Dudak renk bakımından şarap, kan, nar, gül; şekil bakımından nokta, mim harfi, gonca; kıymet bakımındansa yakut ve la'le banzetilir.

b. Dudak ile İlgili Tasavvurlar

aa. La'l

Dudağın la'le benzetilmesindeki sebep rengi ve değerindedir. Divançede şehvâr-ı la'l, la'l-i yâr, bisyar-ı la'l, yek-bâr-ı la'l, zehhâr-ı la'l, kıymetdâr-ı la'l, vasf-ı la'l, neş'e-i la'l gibi birçok ifade yer alır. Ayrıca eserde la'l redifli bir de gazel⁴¹ mevcuttur.

Âşık sevgilinin dudağının hasretiyle kanlı gözyaşları döker oldu. La'l renk itibariyle dudağa benzetilmiştir:

La' l-i nâbîñ hasretiyle dem-be-dem yâķûtveş
Oldu çeşmimden aķan her ķatre-i hûn-âb nâb (G.6/2)

Bir başka beyitte yine âşık sevgilinin dudağının hasretinden bahseder. Gam meclisinde kendisinin kanlı gözyaşlarının bir kadeh, kanayan gönlününse şarap olduğunu söyler:

Bezm-i ğamda hasret-i la' liñle ey sâķi müdâm
Çeşm-i pür-hûnum piyâle hûn-ı dil müldür baña (G.2/2)

bb. Şarap, Kadeh (Câm)

Renk ve lezzet bakımından sevgilinin dudağında benzetilen şarap, bağımlılık yapıp aşığın aklını başından alır. Kadeh, şarapla birlikte zikredilir ve dudakla benzerlik içerisinde kullanılır. Divançede dudağa benzetilerek leb-i sâķi, şarâb-ı la' l,

⁴¹ G.50

câm-1 leb, şarab-âsâ, sahbâ-1 la'1, mey-hur-1 la'1, bade-i la'1, ser-şar-1 la'1, câm-1 mey gibi terkipler kullanılmıştır:

Sâķī-i gül-çehreniñ meclisde la'1in cām öper
Cām-1 gül-fâmıñ lebinde rind-i dörd-âşâm öper (G.24/1)

Bezm-i ğamda ğasret-i la'1iñle ey sâķī müdām
Çeşm-i pür-ĥünüm piyâle ĥün-1 dil müldür baña (G.2/2)

Dudak rengi itibariyle meye benzetilir. Mey sarhoşluk verir bu yüzden sevgilinin dudağını tadan âşık sarhoş olur⁴²:

Olanlar sâķiyâ mest-i müdām-1 la'1i mey-gūnuñ
Bu işretġāhda Bâ' iş gibi ĥüşyârlıķ bilmez (G.33/5)

cc. Kand (Şeker), Şirin

Dudak şekere tat sebebiyle teşbih olunur. Sevgilinin dudaklarından dökülen tatlı söz de ifade edilir⁴³:

Mezâķ-1 ķand-i lebiyle 'adem diyârına dek
Ecel şarâbını kevşer deyü iķer gideriz (G.36/2)

Sevgili sövüp saysada, sevgilinin güzel sözlerine aşına olanlara bu sözler şeker gibi gelir:

Şetm etse de şirîn gelür erbâb-1 mezâķa
Dilber ki sözün la'1-i şeker-bâr ile söyler (G.18/2)

⁴² Tülin Karıcı, "Revânî Divânı'nın Tahlili", Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde, 2004, s.114.

⁴³ Gülşen Kaya, "Mihrî Hâtun Divânı'nın Tahlili", Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2010, s.178.

dd. Kevser

Kevser cennette akan bir ırmağın adıdır. Divançede dudağın kevsere benzetilme sebebi lezzet unsurundandır:

‘ Ayn-ı kevşer deyü vaşf eyler iken kıand-ı lebiñ
‘ Āşık-ı teşne-lebāniñ bir içim şu dediler (G.23/2)

ee. Yâkût

Dudak yâkût münasebetinin sebebi renktir. Yâkûtun kırmızı olanı en makbulüdür⁴⁴:

Yâkût-ı lebiñ kân-ı Bedeşşân-ı şafâdır
Dendâniñ olursa n’ola reşk-âver-i elmâs (G.38/2)

ff. Nokta

Divan şiirinde sevgilinin dudağı hayallere konu olurken hep küçük olarak tasavvur edilir. Bundan mütevellit divançede şair dudağı noktaya benzetmiştir. Sevgilinin dudağı o kadar küçüktür ki gonca mı yoksa nokta mı anlayamaz:

Gül- gönce midir noқта-i la‘ lîn mi dehâniñ
Ol mübhemi keşf etmede dil-hûn olayazdım (G.53/4)

11. Çene (Zenahdan)

Divançede yalnızca bir beyitte kullanıldığı görülür. Çene ile çukur benzerliğinin sebebi şekil yönündendir. Çene çukuru aşğın düştüğü yerdir:

Çanı ey dil mey-i gül-gün içeriz belki deyü
O bütüñ çâh-ı zenehdânına düşdüklerimiz (G.35/6)

⁴⁴ Aîşe Şengül, “Helâkî Divânı’nın Tahlîli”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990, s. 265.

12. Gerdân

a. Umûmî Olarak Gerdân

Divançede gerdan beyazlık bakımından ayın ışığına benzetilerek kullanılmıştır:

Gâh pîçide olup gerden-i hûbâna olur
Hâle-i mâh-ı ziyâ-göster-i ' âlem perçem (G.52/3)

b. Gerdân ile İlgili Tasavvurlar

aa. Kâfur

Hindistanda yetişen beyaz renkli, ağır kokulu bir maddedir.⁴⁵ Divançede de gerdân renk münasebetiyle kâfura teşbih edilir:

Bir siyeh Hindûdur ammâ merdüm-i çeşmim gibi
Gerden-i kâfûr-i yârı hâl-i ' anber-fâm öper (G.24/4)

13. Boy (Kad, Kâmet)

a. Umûmî Olarak Boy

Sevgilinin güzellik unsurlarından birisi olan boy, divan şiirinde en çok işlenen konulardandır. Sevgilinin boyu uzunluk, incelik ve düzlük bakımından çeşitli tasavvurlara konu olur. Şimşad, servi, tûbâ gibi ağaçlara bu tasavvurlarda kullanılan başlıca öğelerdendir. Sevgilinin erişilmezliği, aşığa tepeden bakması, başına buyruk davranışları bu tasavvurlara sebep olan en önemli sebeplere⁴⁶:

Bir sehî kıddi alıp perde-i ' arza her şeb
Yanar ahvâlini ol ser-keşe her bâr fenâr (G.21/4)

⁴⁵ Ahmet Talat Onay, a.g.e, s.238.

⁴⁶ M.Nejat Sefercioğlu, a.g.e, s.213.

b. Boy ile İlgili Tasavvurlar

aa. Servi (Serv)

Boy ile ilgili yapılan benzetmelerde en çok kullanılan unsurdur. Sevgili ile servi arasındaki ortak unsurlar, hareketlerdeki uyumluluk, uzun ve ölçülü oluşturu⁴⁷:

Serve teşbîh edemem toğrusu kıadd-i yârı
Râst-gūyan aña hep kıamet-i dil-cū dediler (G.23/5)

bb. Şimşâd, Tûba

Aşağıdaki beyitte sevgilinin boyu hem tûba ağacına hem de şimşada benzetilir. Divançede kullanılan bu tür benzetmelerdeki amaç, sevgilinin uzun boyu ile bu ağaçlar arasındaki şekil benzerliğidir:

Naḥl-i Tûbâ-yı bihişt-i ḥüsn-i cāvidiñ için
Bâ' işi sāyeñde kıl ey kıameti şimşâd şâd (G.10/5)

14. Kulak (Gûş)

Kulak divançede çok fazla işlenen bir unsur değildir. Bir beyitte gûş etmek ifadesi kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte kulak küpe ilişkisinden bahseder. Sevgili kulağında küpe ile tasavvur edilir ve bu küpe zümürüttür:

Her kıamet-i şimşâdıñ olup gūşına mengūş
Beñzerse n'ola mīve-i tûbâya zümürüd (G.12/2)

15. Göğüs (Sîne)

Çok sık kullanılan bir unsur değildir. Sine sevgilinin merhametinin olduğu yerdir. Âşık sevgilinin merhamet etmesini sinesini ateş dolu bir külhana çevirmemesini ister:

⁴⁷ Beyhan Kesik, a.g.e, s.155.

Bir perī-rūya olup ‘ aşık-ı hayrān ḥammām
Sīnesin etnese külḥan gibi sūzān ḥammām (G.55/1)

16.Ayak (Pây)

Divançede bir beyitte geçen bu ifade daha çok âşğın sevgiliye duyduğu özlemle alakalıdır. Sevgiliye duyulan özlem o kadar fazladır ki vuslat zamanında âşık ayağını öper:

Devlet el verse nihānı bulsa vuşlat-gāhda
Pâyımı ol şāḥ-ı ḥüsñüñ Bā’ iş-i nā-kām öper (G.24/5)

17. Ağız (Dehân, Fem)

Ağız genellikle dudakla birlikte kullanılmıştır. Çeşitli hayallere konu olan ağız, o kadar küçüktür ki ancak konuşunca fark edilir:

Ketm ederdim sırr-ı ‘ aşkıñ sīnede cānım gibi
Etnese her dem dehān-ı zaḥm-ı dil ibrāz rāz (G.32/2)

Âşık, sevgilinin nokta büyüklüğünde olan ağızını keşfetmede türlü zorluklar çekmiştir:

Gül- gönce midir noḳta-i la’ līn mi dehāniñ
Ol mübhemi keşf etmede dil-ḥūn olayazdım (G.53/4)

18.Diş (Dendân)

Diş, değerli bir taş olan inciye benzetilirken dudak da mücevher konulan hokkaya benzetilir⁴⁸:

Şafvetinden görünür ḥoḳḳa-i ser-beste iken
Dürc-i yāḳūt-ı feminden dürr-i dendān şaf şaf (G.44/5)

⁴⁸ Halil İbrahim Yakar, “Gelibolulu Sun’î Dîvânı ve Tahlili”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2002, 257.

Diş ve dudağın tenasüp içinde zikredildiği bu beyitte de dişin mercandan bile daha değerli olduğundan söz edilir:

Giryān olalı ḥasret-i dendān u lebiñle
Hūn-āb-ı sirişkim dūr-i mercāna degişmem (G.56/2)

19. Bel (Miyân)

Divançede bir güzellik unsuru olarak geçen bel, ortada, ince, dar ve yok denecek kadar ufak ve naziktir⁴⁹:

Belden sürin-i dil-bere geçmek muḥāl idi
Vuşlat deminde olmasa zerrin kemer memer (G.14/2)

20. Alın

Divançede sevgilinin alnındaki buruşukluk, kırışıklık sebebiyle anlatıldığı görülmüştür. Şair bu kırışıkların Çindeki resimlerden daha hoş görüldüğünden bahseder:

Var iken tırrası pīşānī-ı pūr-çininde
Biz niçin Çine varıp naqş-ı nigārı görelim (G.54/3)

21. Gabgab

Gabgab, çenenin altındaki kıvrıma denir. Divan şiirinde elmaya benzetilir⁵⁰. Divançede de kullanımı bu yöndedir:

Ġabgabın būs etdirip ol naḥl-i nev-res ‘āşığa
Bāğ-ı ḥüsnü mīvesinden gūyiyā alma şatar (G.22/3)

⁴⁹ Âişe Şengül, a.g.e, s.285.

⁵⁰ Özlem Ercan, “Peşтели Hisâfî Divanı Tahlili (İnceleme- Metin)”, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2003, s. 212.

V. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

1. Söz

Sevgilinin sözleri tatlı olduğu için divançede “şirin-zeban” sıfatı kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitteyse sevgili küfür etse bile âşığa onun sözü şeker, bal gibi geldiği söylenir:

Şetm etsede şirîn gelür erbâb-ı mezâka
Dilber ki sözin la^ç l-i şeker-bâr ile söyler (G.18/2)

2. Ayağı Toprağı

Bkz. Ayak

3. Nâz, İstiğnâ, İşve

Sevgili naz oku ile aşığın gönlüne bin tane yara açar:

Demiş o ğamze ser-ğünî ğadeng-i nâz ile biz
Derûn-ı ^ç âşıka biñ dâğ dile açar gideriz (G.36/6)

4. Kûy-ı Yâr

Kuy (mahalle) sevgilinin bulunduğu yer olarak divançede zikredilir. Sevgilinin olduğu mahallede aşığın ve rakibin olmaması düşünülemez. Bundan dolayı beyitlerde birlikte kullanılmışlardır. Âşık ile ağyar sevgilinin mahallesinde onun için itler gibi dalaşırlar:

Râm etmege ol âfeti biz ğayli şavaşdıķ
İtler gibi ağyâr ile kûyunda ğalaşdıķ (G.47/1)

Bâ^çis bu gece sevgilinin mahallesine giderken ahının kıvılcımları her tarafı bir fener gibi aydınlattı:

Kûy-ı dil-dâra giderken bu gece Bâ^ç iş-i zâr
Şerer-i âh-ı dili oldu pür-envâr fenâr (G.21/10)

VI. ÂŞIK

1.Âşık

a. Umûmî Olarak Âşık

Divançede sevgili ile birlikte sıklıkla âşık da zikredilir. Genellikle şair âşığın yerine kendini koyar ve mahlasıyla bunu ifade eder.

Âşık sürekli olarak ah ve feryat eder. Vücudu yaralıdır, yüzü sararıp solmuştur, kanlı gözyaşı döker. Sevgili uğruna canını bile verir. Ayrıca âşık vefalı, kararlı, sabırlı, sadık, yoksul birisidir:

Sen şeh-i hūbānsın ben ‘âşık-ı hayrānıñım
 Dil saña dil-bende ben de bende-i fermānıñım
 ‘Aşk ile gerden-nihād-ı hañçer-i bürrānıñım
 İster öldür ister āzād et beni qurbānıñım
 Görmeden ey rūyuña [müştāk u] hayrān olduğum
 Degmeden vey tiğ-ı [ğamzeñ cāna] qurbān olduğum (M. 1/3)

Âşık sevgilinin kapısında kul köle olur. Sevgilinin saçının bir teli bin tane âşığı kendisine köle yapar:

Biñ ‘âşıkı bir mūy ile benditse ‘aceb mi
 Hārūtı eder zülūf-i sihr-bāzı musahḥar (G.30/3)

Baharın gelmesiyle birlikte, doğada çeşitli değişiklikler meydana gelir. Bu değişiklikler âşığı da etkiler. Bahar gelince sevgilinin karşısında âşık ah eder, ağlar, inler:

Haṭ-ı cānāna qarşı āh edip giryān olur ‘âşık
 Bahārıñ āb u tābı dem-be-dem āb u hevādandır (G.31/3)

Maşuk yani sevgili âşığa acımaz. Ona hakaret eder, azarlar, söver. Âşık da sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır. Zaten sevgili âşığa acımış olsaydı, mecnun misali çöllere düşmezdi:

Deşt-i sevdāya düşürmezdi mişāl-i Mecnūn
 ʿ Aşıkıñ hālīne maʿ şūķı edeydi inşāf

(G.46/3)

b. Âşık ile İlgili Tasavvurlar

aa. Bülbül

Divançede sevgilinin güle benzetilmesi, gül ile bülbül hikâyesi, âşığın güle teşbihi sebebiyle birçok defa gül kelimesi zikredilmiştir. Aşığın gönlü sevgilinin hasretiyle figan ederken bülbül de gül bahçesinde âh eder:

Hasret-i ruhsâr-ı hüy-gerdeñle dil efgân eder
 Derd-i verd-i terden eyler bülbül-i gülzâr zâr

(G.15/2)

bb. Pervâne

Âşığın pervaneye teşbihindeki en önemli sebep sevgilinin muma benzetilmiş olmasıdır. Âşık ışığın etrafında döner ve sonunda kendisini ateşe atar⁵¹.

Sevgilinin yanağı mum gibi yanarken âşık etrafında pervane olur. Onun muhabbet ateşiyle yanmamak aşığa zulüm olur:

Şemʿ-i rüyuñ şevķine pür-sühte pervāneyim
 Kim maḥabbet āteşīyle yanmamaķ zuldür baña

(G.2/5)

cc. Bende, Üftâde

Âşığın bir köle gibi nitelendirilmesindeki esas sebep sevgilinin şah, padişah olmasıdır. Âşık sevgilinin kölesidir. Ona hizmet edendir. Âşığın bütün geleceği sevgilinin elindedir, isterse onu azad eyleyebilir:

Zîr-i destîñde dil-i Bâʿ iş şehâ bir bendedir
 İster āzād eyle ister zülf-i ʿ ıtr-efşâna aş

(G.43/5)

⁵¹ Özlem Ercan, a.g.e, s. 233.

Âşık sevgilinin dergâhında çaresiz bir köledir. Sevgili ona ne yaparsa yapsın âşık onu haşra kadar sevecektir:

Bâ' iş-i bî-çâre şimdi dergehiñde bendedir
 Dâmenin elden bırakmaz ' âşık-ı efgendedir
 Tîğ-ı ğamzeñle şehîd etseñ de gönü sendedir
 Haşra dek ölmez o ' aşkıñla seniñ dil-zindedir
 Görmeden ey rüyuña [müştâk u] hayrân olduğum
 Degmeden vey tîğ-ı [ğamzeñ cāna] qurbān olduğum (M.1/5)

Âşık çaresizdir. Mecnûn gibi sevgilinin uğruna çöllerde dolaşır:

Fitne-cû bir âfetiñ üftāde-dil meftûnudur
 Geşt eder deşt-i cünûn u zülfüñüñ Mecnûnudur (G.26/1)

dd. Bî-çâre

Sevgili âşığa ilgi göstermez ona eziyet eder. Bundan dolayı âşık kendini bî-çâre olarak vasıflandırır:

Bâ' iş-i bî-çâre şimdi dergehiñde bendedir
 Dâmenin elden bırakmaz ' âşık-ı efgendedir
 Tîğ-ı ğamzeñle şehîd etseñ de gönü sendedir
 Haşra dek ölmez o ' aşkıñla seniñ dil-zindedir
 Görmeden ey rüyuña [müştâk u] hayrân olduğum
 Degmeden vey tîğ-ı [ğamzeñ cāna] qurbān olduğum (M.1/5)

ee. Mecnûn (Kays), Ferhâd, Mest

Leyla ve Mecnûn hikâyesinde adı geçen Mecnûn (Kays) âşk denilince akla ilk gelen sembollerden birisidir. Sevdası uğruna çöllere düşmüştür. Şair de bu hikâyeye teşbih yaparak âşığı Mecnûn'a benzetir:

Deşt-i sevdāya düşürmezdi mişāl-i Mecnūn
 ‘ Aşıkıñ hāline ma‘ şūķı edeydi inşāf (G.46/3)

Şād olur Bā‘ iş şikest etdikce dil-ber hātırın
 Kāys eder Leylā kıılınca kāsesin meksūr sūr (G.13/7)

Ferhād, eski bir Acem efsanesinde Hüsrev-i Pervîz’in aşık olduğu Şîrîn’in diğer aşığıdır. Hüsrev tarafından bir dağın arkasına hapsedilsede aşkı için dağı yarmıştır. Efsaneye göre Ferhād’ın deldiği dağın adı Bî-sütundur⁵². Şair de bu hikâyeden hareketle âşığı Ferhād’a benzetmiştir:

Bî-sütūn-ı ‘ aşķda Ferhād-ı dil ğam pîşedir
 Āh-ı āteş-bār-ı cān-sūzum elinde tîşedir (G.25/1)

Âşığın gönlünü, sevgilinin aşkının şarabı mest eylemiştir:

Öyle bir mest-i harāb et bāde-i ‘ aşkıñla kim
 Sāķiyā virān göñlüm dem-be-dem ābād bād (G.10/4)

2. Gönül (Dil)

a. Umûmî Olarak Gönül

Divançede gönül çeşitli sanatlar kullanılarak adeta ikinci bir âşık olarak karşımıza çıkar⁵³. Âşık gibi ağlar, kanlı gözyaşı döker. Dil-i nālân, hûn-ı dil, pür-hun, dil-bende, dil-i virâne, dil-i nâ-şād, dil-girifte, pür-sûz-ı dil, dil-i zâr gibi sözler de onun için kullanılmıştır. Gönül, aşkın ortaya çıktığı, sevgilinde âşığa karşı göstermiş olduğu davranışların neticesinin görüldüğü yerdir:

‘ Aşķı nārım dil kebābım medd-i āhım sîhdir
 Dāne-i ‘ anber-feşān-ı hāli fūlfüldür baña (G.2/4)

⁵² Ahmet Talat Onay, a.g.e, s.177.

⁵³ Halil İbrahim Yakar, a.g.e, s. 280.

b. Gönül ile İlgili Tasavvurlar

aa. Üftâde, Mecnûn

Gönül, sevgilinin her türlü eziyetine, ilgisizliğine, vefasızlığına rağmen âşığın ona karşı olan bağlılığından dolayı mecnûna veyahut üftâdeye benzetilir:

Fitne-cû bir âfetiñ üftâde-dil meftûnudur
Geşt eder deşt-i cünûn u zülfüñüñ Mecnûnudur (G.26/1)

bb. Zâr, Pür-hûn, Perîşân, Bî-çâre, Sad-pâre

Âşığın gönlünün pür-hûn, perişân, bî-çâre, sad-pâre, olması sevgilinin ilgisizliği ve eziyeti sebebiyledir. Âşık sevgilinin bu tavrı karşısında çaresiz ve hüznüldür:

N'ola feryâd ederse 'andelibâsâ dil-i zârım
Bahâristân-ı hâtırdan hayâl-i gül-ruhân geçmiş (G.42/5)

Emdirdi o meh la' l-i nemek-pâşını ammâ
Ekdi dil-i şad-pâreme hâkister-i elmâs (G.38/10)

cc. Vîrân

Gönül, sevgilinin davranışlarından dolayı virane haldedir. Sevgilinin hayali dahi âşığın gönlünü viraneye çevirmeye yetmiştir:

Çıkmaz dil-i vîrânenen elbette hayâliñ
Kışver şehe şeh kışver-i îrâna münâsib (G.8/4)

Öyle bir mest-i harâb et bâde-i 'aşkıñla kim
Sâkiyâ vîrân gönülüm dem-be-dem âbâd bād (G.10/4)

dd. Mürğ, Bülbül (Andelib)

Gönlün bülbül gibi tasavvur edilmesi bülbülün ötüşüyle ilgilidir. Bülbülün inlemesi ile âşığın figan etmesi arasında benzerlik kurulmuştur:

Dāğ-ı cigerim gonce-i ḥandāna değişmem
Efgān-ı dilim bülbül-i nālāna değişmem (G.56/1)

N'ola feryād ederse 'andelibāsā dil-i zārım
Bahāristān-ı ḥāṭırdan ḥayāl-i gül-ruḥān geçmiş (G.42/5)

ee. Ateş, Nār, şem

Gönülün ateşe teşbihinin sebebi, aşkın ateş gibi yakıcı olması ve gönüle düşmesidir.⁵⁴ Aşkın ateşi gönlü yakar ve küle çevirir:

Bu sūḥte-dili āteř-i sūzān-ı gām etdi
Ḥākister-i zilletde nihān kihter-i elmās (G.38/13)

'Aşkı nārım dil kebābım medd-i āḥım sīḥdir
Dāne-i 'anber-feřān-ı ḥāli fülfüldür baña (G.2/4)

VII. ÂŞIĞIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ HUSUSLAR

1. Beden (Cism, Ten, Vücut)

Divançede âşığın bedeni, sarı renkli ve harap oluşuyla beyitlere konu olur. Âşığın bedeni bakımsız, zayıf, yara bere içindedir. Bu yaraları sevgilinin gamzesi ve kirpikleri açmıştır. Sevgilinin aşkı onu zayıf düşürmüştür:

Lāleveř müjgān-ı ser-tiziñ açarken řerḥalar
Cism-i pür-dāğım çiçekli ḥil'at ümmid eylemez (G.34/3)

Sevgilinin aşkının ateşi âşığı yakar kavurur. Vücudunu yara bere içinde bırakır. Ancak âşık bu durumdan řikāyetçi olmaz:

⁵⁴ M.Nejat Sefercioğlu, a.g.e, s.288.

Gösterip rüyuñ beni rü' yāda hayrān eylediñ
 Baht-ı h̄'āb-ālūdumı bī-dār u ḥandān eylediñ
 Cism-i zārım āteş-i ' aşkıñla sūzān eylediñ
 Her şerār-ı dūd-ı āhım mihr-i raḥşān eylediñ
 Görmeden ey rüyuña [müştāk u] ḥayrān olduğum
 Degmeden vey tiğ-ı [ğamzeñ cāna] ḫurbān olduğum (M.1/2)

2. Cān

a. Umûmî Olarak Cān

İnsanın sahip olduğu en önemli şey cāndır. Diğer uzuvlar gibi gözle görünmez. Cānın vücudu terk etmesiyle birlikte insan hayatı sona erer. Cān bu kadar kıymetli olsada âşık sevgili uğruna cānını vermekten çekinmez:

Bā' iş istersem n'ola āmed şūd-i enfāsımı
 Her gelip gitdikçe bir cān yādigār eyler baña (G.3/6)

Sevgilinin gamzesinin oku, cāna isabet ederse bütün cihān kana bulanır:

Tiğ-ı ğamzeñ cāna eylerse eşer ' aqlım keser
 Hūna ğarḫ eyler cihānı ser-te-ser ' aqlım keser (G.20/1)

Sevgilinin çeşmi ve gamzesi âşığın canına kasetmiştir. Âşık o iki gaddardan işkence ve zulüm görmüştür:

Ḳaşd eder ğamzeñ dile cellād çeşmüñ cānıma
 Ol iki ğaddārdan ey zālīm-i bī- dād dād (G.10/2)

b. Cān ile İlgili Tasavvurlar

aa. Pervāne, Mürg

Âşık kendisini çekinmeden âşk ateşine attığı için pervaneye teşbih edilir. Âşığın gönlü her daim âşk ateşiyle yanar:

Şem´-i ser-keş yakdığı için cânını pervāneniñ
Kesdi başın bögrüne evvel edip irkâz kâz (G.32/3)

Cân uçma özelliğinden dolayı kuşa benzetilir. Can kuşunu uçurmak ölmek anlamına gelir:

Murğ-ı cânım görse çeşmiñden uçar ħ´āb-ı ħuzūr
Kim olur şayda şalarken dīde-i şebbâz bâz (G.32/4)

bb. Nakd

Cânın nakde teşbihi, âşığın karşılığında âşk almasından dolayıdır. Âşık cânını verip karşılığında sevgilinin âşkını ister:

Gerçi verdiñ naqd-i cânı sūķ-ı ´ aşķ içre velī
Bir ziyānkār āfet-i cân aldıñ ey Bā´ iş çī sūd (G.11/7)

cc. Kurban

Divançede âşık sevgilinin güzelliğinden söz ederken onun uğruna cânını kurban edebileceğinden bahseder:

Ĥasret-i dīdār-ı ruĥsārıñla nālān olduğum
Derd-i ´ aşķıñla dem-ā-dem zār u giryān olduğum
Zūlf-i müşkiniñ ĥayāliyle perīşān olduğum
Söylesin dūd-ı siyāh-ı āh-ı sūzān olduğum
Görmeden ey rūyuña müştāk u ĥayrān olduğum
Degmeden vey tiğ-ı ġamzeñ cāna ĥurbān olduğum (M.1/1)

3.Baş (Ser)

Divançede âşığın başı sevgili ile muhabbetten dolayı buğuludur:

Dūd-ı siyāh-ı āh ile boğduñ bu ´ ālemi
´ Āşķ seründe diğ-i maĥabbet ne buğlıdır (G.16/4)

4. Gözyaşı (Eşk, Sırışk)

a. Umûmî Olarak Gözyaşı

Âşığın en belirgin unsurlarından biriside gözyaşı dökmesidir. Bu yüzden buna divançede sıklıkla rastlanır. Gözyaşı, rengi, parlaklığı ve şekli bakımından çeşitli hayallere konu olur. Göz, gönül ve bedenle birlikte zikredilmekle birlikte kanlı oluşu ve dökülüp saçılması onun en dikkat çekici özelliğidir:

Ĥaṭ-ı cānāna karşı āh edip giryān olur ‘āşık
Bahārīñ āb u tābı dem-be-dem āb u hevādandır (G.31/3)

b. Gözyaşı ile İlgili Tasavvurlar

aa. Kan, Yâkut

Gözyaşı rengi sebebiyle kan ve yâkuta benzetilir. Âşığın sevgiliye duyduğu hasret, onun sürekli olarak yakut gibi kanlı gözyaşı dökmesine sebep olmuştur:

La‘ l-i nābīñ ḥasretiyle dem-be-dem yâkūtveş
Oldu çeşmimden ağan her қаtre-i ḥūn-āb nāb (G.6/2)

bb. Ceyhûn

Gözyaşımı Ceyhûn’a teşbihinin sebebi miktar yönündendir. Âşığın döktüğü kanlı gözyaşları o kadar çoktur ki Ceyhûn nehrinin doldurur:

‘Aşğ ile şimden geri çeşmim benim қan ağlasın
Қаtresi ḥūn-āb-ı Ceyhūn-ı ġam olsun çağlasın
Āteş-i āhım ser-ā-pā cismim dağlasın
Dest-i nermīn raḥm edip ol dāğa merhem bağlasın
Görmeden ey rūyuña [müştāk u] ḥayrān olduğum
Degmeden vey tīğ-ı [ğamzeñ cāna] қurbān olduğum (M.1/4)

5.Sine

Sine sevgiliden gelen acı ve ıstırapların en yoğun şekilde yaşandığı yerdir. Sine genellikle yaralı ve kanlı olarak tasavvur edilir. Buna sebep olan şey sevgilinin hançeri, kirpiği, ayrılığı, derdi, gam ve kederidir⁵⁵:

Dāğ-1 sīnem bāğ-1 ‘aşk-1 yārda güldür baña
Eşk-i ter şeb-nem fiğānım şavt-1 bülbüldür baña (G.2/1)

Âşığın yaraları görenler derler ki sinesinden sanki kervan geçmiş. Bu beyitte yaralar, lalele rengi dolayısıyla teşbih edilmiştir:

Bu dāğ-1 lāle-gūnum deşt-i sīnemde görenler der
Yine yer yer yakūt āteş bu yerden kārban geçmiş (G.42/9)

Âşığın sinesindeki yaralar o kadar çoktur ki Lokmân Hekim bile görse, el çeker tedavi edemez. Bu âşkın merhemi ancak sevgilide saklıdır:

Eṭṭbbā dāğ-1 sīnem gördü el çekdi dedi Loqmān
Bu dāğ-1 ‘aşka merhem şarmağa bir meh-cebīn ister (G.27/4)

6. Ciğer

Sevgiliden gelen acıların en çok yaşandığı bir diğer yer ciğerdir. Âşığın ciğeri sevgilinin kirpik oku ve kılıcı ile yaralanmıştır. Bundan dolayıdır ki kanlı oluşuyla zikredilir:

Dāğ-1 ciğerim gonce-i ḥandāna değışmem
Efgān-1 dilim bülbül-i nālāna değışmem (G.56/1)

Cānā olalı mest-i müdām-1 mey-i ‘aşkıñ
Ḥūn-1 ciğerim bāde-i rindāna değışmem (G.56/4)

⁵⁵ Burhan Kaçar, **Gevheri Divanı Metin Tahlili**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1994, s.267.

VIII. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER

1. Hastalık ve Delilik

Hastalık ve delilik âşığın en belirgin hallerindendir. Âşığın hastalığının sebebi sevgilinin ilgisizliği ve umursamaz tavrıdır⁵⁶. Âşığın bu hastalık halinin tek çözümü sevgiliye kavuşması yani vuslattır.

Delilik de hastalık halinin daha ileri boyutudur. Delilikten bahsedilirken genellikle cünûn ifadesi kullanılmıştır. Âşık sevgili uğruna Mecnûn olmuştur:

Fitne-cû bir âfetiñ üftâde-dil meftûnudur
Geşt eder deşt-i cünûn u zülfüñüñ Mecnûnudur (G.26/1)

2. Âh, Feryâd, Figân

Âşığa sevgiliden gelen acıların bir neticesi olarak ortaya çıkan bu durumlar divançede sıklıkla kullanılmıştır. Bu haller âşk hastalığındandır. Âh genellikle sabaha doğru ortaya çıkar. Âşık sabaha kadar inler ve uykusuz kalır⁵⁷:

Hevâ-yı büy-ı zülfüñle yelerken râh-ı gülşende
Şabâyı bir nefesde bād-ı âh-ı ‘ aşıkân geçmiş (G.42/2)

Âşığın âhı rüzgâr, duman ve ateşle birlikte gökyüzüne yükselişi şekil ve hareket bakımından ele alınır⁵⁸. Âşık rüyasında sevgilinin yüzünü görür. Sevgilinin yüzü âşığı perişan eyer, bunun neticesinde de âşığın âhının kıvılcımları güneşe parlaklık verir:

Gösterip rüyuñ beni rü‘ yâda hayrân eylediñ
Baht-ı h‘âb-âlûdumı bî-dâr u handân eylediñ
Cism-i zârım âteş-i ‘ aşkıñla süzân eylediñ
Her şerâr-ı dūd-ı âhım mihr-i raşşân eylediñ

⁵⁶ Fatma Kola, “*Üsûlî Divanı Tahfili*”, Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun, 2017, s.289.

⁵⁷ Gülşen Kaya, a.g.e, s.224.

⁵⁸ Tülin Karacı, a.g.e, s.152

Görmeden ey rüyuña [müştāk u] hayrān olduğum
 Degmeden vey tīg-ı [gamzeñ cāna] qurbān olduğum (M.1/2)

Bir başka beyitte âşık sevgilinin yüzüne hasret kaldığı için bülbül gibi inleyerek figân eder:

Hasret-i ruhsār-ı hūy-gerdeñle dil efgān eder
 Derd-i verd-i terden eyler bülbül-i gülzār zār (G.15/2)

Âşık sevgiliden ayrı olduğu için âh etmemelidir. Ayrılıkta beklenen şey âşığın âh etmesidir:

Âh eylese derdiñle n'ola Bā^c iş-i mehcūr
 Ğam nağmeye nağme gam-ı hicrāna münāsib (G.8/5)

Aşk mahşere kadar sürecek olan bir hadise olduğu için, âşık o zamana kadar sevgili yüzünden feryād edecektir:

Haşre dek eylerdi yāri dil edip feryād yād
 Etmeseydi ħirmen-i 'ömrüm eger ber-bād bād (G.10/1)

3. Yara (Dağ)

Âşık sevda sebebiyle daima yaralıdır. Yarasının ilacı da sevgilidedir. Âşığın vücudu, sinesi, bağı, canı, ciğeri, gönlü yara bere içindedir. Bu yaralara sevgili, gamze, kirpik, aşk, ayrılık, gam, keder, talih, felek vs. birçok şey sebep olur⁵⁹:

Ğonce –i dāğ-ı derūnum gül gibi ħandān olur
 Sīnede vaz^c eyledikçe ol lebi gül-nār nār (G.15/6)

Âşıktaki yaraların merhemi sevgilidedir. Lokman hekim bile olsa âşığın yaralarını sarmaya yetmez (Bkz. Lokman mad.).

Âşığa ne gelirse sevgiliden gelir. Âşık onun nazına, bin türlü cefasına katlanır. Ancak sevgilinin bir gamze oku âşığın kalbine bin yara açar:

⁵⁹ Cemal Kurnaz, a.g.e, s.249.

Demiş o ğamze ser-hŭnĭ ħadeng-i nāz ile biz
Derŭn-ı   aşıka biñ dāĝ dile açar gideriz

(G.36/6)

4. Gam, Keder, Derd, Belâ

Bu kelimeler divançede sıklıkla kullanılmış ve çeşitli hayallere konu olmuşlardır. Âşık sürekli olarak gam, keder, derd ve belâ içerisinde. Onu bu duruma düşüren sevgilidir. Sevgili âşığın düştüğü bu durumlara karşı kayıtsızdır:

Âh eylese derdiñle n'ola Bâ  iş-i mehcŭr
Ĝam naĝmeye naĝme ğam-ı hicrâna mŭnâsib

(G.8/5)

5. Cevr ü Cefa

Cevr ve cefa divançede çok sık rastlanılan bir kullanım değildir. Yalnızca bir beyitte âşık, sevgilinin nazından dolayı cevri çektiğini söyler:

Bŭlbŭlâsâ ħârħâr-ı ħârdan zâr etmezem
Cevri bâĝ-ı   işvede ol ğŭl-  izâr eyler baña

(G.3/4)

6. Hasret, Ayrılık

Âşık sürekli olarak sevgilinin hasretiyle yanar. Ayrılık onda acı ve ıstıraplara sebep olur. Âşık sevgilinin aşkının derdiyle perişan olmuş, ona hasretlik çekmektedir:

Ĥasret-i didâr-ı ruĥsârıñla nâlân olduğum
Derd-i   aşkıñla dem-â-dem zâr u giryân olduğum
Zŭlf-i müşkiniñ ħayâliyle perişân olduğum
Söylesin dŭd-ı siyâh-ı âh-ı sŭzân olduğum
Görmeden ey rŭyuña müştâĝ u ħayrân olduğum
Degmeden vey tiĝ-ı ğamzeñ câna ħurbân olduğum

(M.1/1)

Âşık sevgilinin yüze hasrettir. Bu yüzden figan eder. Bŭlbŭlün ğüle duyduĝu hasret gibi o da sevgiliye hasret duyar:

Hasret-i ruhsâr-ı hûy-gerdeñle dil efgân eder
Derd-i verd-i terden eyler bülbül-i gülzâr zâr (G.15/2)

Bir başka beyitte âşık sevgiliye duyduğu hasretliğin bitmemesi sonucunda, gözünden yakut renkli kanlı yaşlar akıtır:

La' l-i nâbîñ hasretiyle dem-be-dem yâķûtveş
Oldu çeşmimden aķan her ķatre-i hûn-âb nâb (G.6/2)

7. Vuslat

Âşığın ulaşmak istediği nihai hedeftir. Âşık çektiği bütün acılara sevgiliye kavuşmak yani vuslat için katlanır:

Sâhil-i maķşûda Bâ' iş keştî-i ümmîdiñi
Eylemez vâşıl müsâ' id olmasa eyyâm yem (G.51/6)

8. Aşk (Muhabbet, Sevdâ)

a. Umûmî Olarak Aşk

Divan şiiri esasında aşk üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda iki türlü aşktan söz etmek gerekir. Birincisi gerçek aşk olan İlahî aşk diğeri ise yaratıcının insanlara bahşettiği aşktır. Divançede genellikle beşeri aşktan söz edilir.

Divançede aşk çeşitli benzetmelere konu olur. Aşk sevgili kaynaklı olsa da aslında tek kişiliktir. Âşığın kalbinde vuku bulan bir hadisedir. Bu durum aşğa sıkıntı ve elem verir:

Olmazdı açıp çeşmini Bâ' iş gibi bî-dâr
Bir mâh sevip düşmese sevdâya kevâkib (G.7/5)

Sevgilinin aşkı âşığı çeşitli hallere sokar. Kimi zaman vücudunu yaralar içinde bırakırken kimi zamanda Mecnun gibi çöllere atar:

Ol mehiñ ‘aşkıyla yer yer cismini pür dāğ edip
Vāz‘ eder her şeb felek ol dāğa kevkebden naḥūd (G.11/4)

Deşt-i sevdāya düşürmezdi mişāl-i Mecnūn
‘Āşıkıñ ḥāline ma‘ şūkı edeydi inşāf (G.46/3)

Her şeb o mehiñ ‘aşkına dāğ açmağa yer yer
Vāz‘ etdi felek sīnesine aḥker-i elmās (G.38/4)

b. Aşk ile İlgili Tasavvurlar

aa. Sır

Aşk gizli bir olaydır. Muhakkak sevgili ile âşık arasında kalmalıdır:

Ketm ederdim sırr-ı ‘aşkıñ sīnede cānım gibi
Etmese her dem dehān-ı zaḥm-ı dil ibrāz rāz (G.32/2)

‘Aks eder elbet fūrūğ-ı mihr-i rūyu ol māhiñ
Ḳalbimiz çün sırr-ı ‘aşka maḫzar olmuş şīşedir (G.25/3)

bb. Deniz (Bahr)

Divançede aşkın denize benzetilmesi büyüklüğü ve tehlikeli olmasından dolaydır:

Baḫr-ı ‘aşkıñda şināverlik murādın eylesem
Çeşm-i giryānım sirişkin cūy-bār eyler baña (G.3/2)

Ārzū eyleyerek būs u kenārın Bā‘ iş
Baḫr-ı ‘aşkına düşüp ḳanı yüzüşdüklerimiz (G.35/7)

cc. Bade (Şarap)

Âşğın sürekli olarak bir sarhoşluk hali yaşamasından dolayı aşk şaraba benzetilir⁶⁰. Âşık şarabın etkisiyle mest olur:

Öyle bir mest-i harāb et bāde-i ‘aşkıñla kim
Sākiyā virān gönüm dem-be-dem ābād bād (G.10/4)

dd. Derd

Aşkın derde teşbihinin sebebi âşğın çekmiş olduğu acı ve ıstıraplardır. Aşk esasında tarifi olamayan bir derttir⁶¹:

Hasret-i didār-ı ruhsārıñla nālān olduğum
Derd-i ‘aşkıñla dem-ā-dem zār u giryān olduğum
Zülf-i müşkīniñ hayāliyle perīşān olduğum
Söylesin dūd-ı siyāh-ı āh-ı sūzān olduğum
Görmeden ey rüyuña müştāk u hayrān olduğum
Degmeden vey tiğ-ı ğamzeñ cāna qurbān olduğum (M.1/1)

ee. Âteş

Aşkın âteşe teşbihinin sebebi yakıcı olmasındandır. Aşkın âteşiyle âşğın vücudu yanıp kavrulur:

Gösterip rüyuñ beni rü‘ yāda hayrān eylediñ
Baht-ı ħ‘āb-ālūdumı bī-dār u ħandān eylediñ
Cism-i zārım âteş-i ‘aşkıñla sūzān eylediñ
Her şerār-ı dūd-ı āhım mihr-i raḥşān eylediñ
Görmeden ey rüyuña [müştāk u] hayrān olduğum
Degmeden vey tiğ-ı [ğamzeñ cāna] qurbān olduğum (M.1/2)

⁶⁰ Cemal Kurnaz, a.g.e, s.260.

⁶¹ Beyhan Kesik, a.g.e, s.191.

ff. Yol (Rah)

Âşık, aşkın yolunda bütün varını kaybetmiştir:

Rāh-ı ‘aşkıñda çürütmüşdür olanca varını
‘Arz-ı hestî etse de ‘uşşākıñna verme vücūd (G.11/5)

IX. RAKİB (AĞYAR, GAYR)**1. Umûmî Olarak Rakîb**

Divan şiirinde âşık ile sevgili arasına giren ve âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan her şey rakîbdir⁶². Rakîb âşığın baş düşmanıdır. Âşık rakîbi anlatırken genellikle beğenilmeyen bazen de küfüre varacak ifadeler kullanır. Aşağıdaki beyitte de rakîbin şeytan gibi olduğundan söz edilir:

Ağyārı görüp yār ile oldum şerer-endāz
Atıldı çü şeytān-ı pür iğvāya kevākib (G.7/4)

Rakîb, sevgiliye âşıktan daha yakındır. Daima sevgili ile birlikte dir. Rakîb, sevgilinin dudağını öper. Âşık bu durumdan dolayı yakınıp söylenir:

La‘ lîn rakîbe öpdürür elbet o nev-civān
Bir bûse şeyh necdiye zîrā nezirlidir (G.29/3)

2. Rakîb ile İlgili Tasavvurlar**a. Maymun, İt**

Şair rakîbe “it oğlu” diyerek onu aşağılar:

Mekteb içinde h̄‘āce-zāde rakîb olur
Bā‘ iş rakîb-zādemiz elbet it oğlıdır (G.16/6)

Yine başka bir beyitte ise âşık, rakîble it gibi dalaşdığını söyler:

⁶² Gencay Zavotçu, **Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s.599

Rām etmege ol āfeti biz hayli şavaşdıķ
İtler gibi aġyār ile kūyunda ŧalaşdıķ (G.47/1)

Âşığın, rakîbi benzettiġi hayvanlardan bir diġeri de maymundur:

Oynadır rîş-i dırāzından ŧutup kaşmîr gibi⁶³
Dil-berin zirā rakîb maşhara [vü] maymūnudur⁶⁴ (G.26/4)

TABIAT

I. KOZMİK ÂLEM

1. Felek (Çarh, Semâ, Devrân, Fezâ)

Âlemi vücuda getiren varlıklar suflî ve ulvî olmak üzere iki gruba ayrılırlar.

Toprak, hava, su ve ateş suflî varlıkları teşkil eder. Ulvî varlıklar ise;

1. Kamer (Ay)
2. Utarit (Merkür)
3. Zühre (Venüs)
4. Şems (Güneş)
5. Mirrîh (Mars)
6. Zuhâl (Satürn)
7. Müşteri (Jüpiter)
8. Burûc (Burçlar)
9. Atlas

olmak üzere dokuz felektir⁶⁵. İlk yedi felek yedi gezegendir. Bunlara “Seb’a-i seyyâre” denir. Sekizinci felek ise yıldızlardır. Son olarak dokuzuncu felek en büyük olan, diġer bütün felekleri bünyesine alan, Felek-i atlas, felek-i azam, felekü’l- eflâk diye adlandırılan arş, arş-ı â’lâ, arş-ı İlâhî’dir.⁶⁶

⁶³ Metinde bu mısranın üzerinde ‘Aġz edip rîşinden oynatsa n’ola kaşmîr gibi’ şeklinde bir mısra daha mevcuttur.

⁶⁴ Metinde bu mısranın altında ‘dâ’im’ yazmaktadır.

⁶⁵ M.Nejat Sefercioġlu, a.g.e., s.345.

⁶⁶ Beyhan Kesik, a.g.e., s.197.

Bâ'is divançesinde felek genellikle yükseklik, yücelik, genişlik, sonsuzluk, parlaklık gibi özellikleriyle anılır. Aslında felek kelimesiyle kastedilen şey gökyüzüdür. Gökyüzü yuvarlaklığı, rengi, dönmesi, yüksekliği bakımından çok çeşitli tasavvurlara konu olur:

Hem-ser olıcağ mäh-ı şeb-ārāya kevākib
Rüşen-dil olup oldu felek- pāye kevākib (G.7/1)

Şebnem gibi bir kaçreyiz ammā ki cihānda
Zerrīn-resen-i mihr ile eflāka ulaşdığ (G.47/4)

2. Yıldızlar

Divançede kevkeb, encüm, ahter adlarıyla yer alan yıldızların insan talihinde önemli etkileri olduğuna inanılır. Yıldızlar renk, parlaklık, şekil, çokluk yönünden çeşitli tasavvurlara konu olurlar. Sıklıkla diğer gök cisimleri ile birlikte zikredilirler:

Meh-i nev nūrın alıp mihre olunca dāmād
Çekdi kevkebler önünce gece bisyār fenār (G.21/2)

Divançede diğer gök cisimlerinden bahsedilen, çeşitli benzetmelerin yer aldığı, kevakib redifli bir de gazel⁶⁷ bulunmaktadır:

Hem-ser olıcağ mäh-ı şeb-ārāya kevākib
Rüşen-dil olup oldu felek- pāye kevākib (G.7/1)

3. Gezegenler

aa. Ay (Kamer, Mâh)

Birinci felekte yer alan ay gece görünmesi, zamanla değişik haller alması ve hareketi bakımından ele alınır. Yuvarlaklığı, parlaklığı, rengiyle sevgilinin yanağına benzetilen olur:

⁶⁷ G.7

Ol mehiñ ‘aşkıyla yer yer cismini pür dāğ edip
Vaz‘ eder her şeb felek ol dāğa kevkebden naḥūd (G.11/4)

Rište-i gamdan dilerken reste-yāb olmaḡ baña⁶⁸
Ol mehiñ sevdā-yı zülfi oldu püsküllü belā (G.4/2)

Siyeh semmürdan tābān edince gerden-i şāfin
Dedim ey meh derūn-ı hālede rüyuñ kamerlenmiş (G.41/3)

Başka bir beyitte şair sevgilinin yüzünün parlaklığını ay ışığına, kaşını da hilale (yeni ay) benzetir:

Ol māh-tāb-ı rüy-ı civān Akşehirlidir
Baḡsañ hilāl-i ḡaşına bir Nev-şehirlidir (G.28/1)

Divançede ay sevgiliyle teşbih içerisinde kullanılmasının yanında kozmik bir unsur olarak da ele alınır. Aşağıdaki beyitlerde geceyi aydınlatıcı olmasından bahsedilir:

Yansa şeb tā-be-seher şevḡ ile pür-nār fenār
Edemez meh gibi āfāḡı pür-envār fenār (G.21/1)

Artursa n’ola pertev-i ḡüsniñ ḡaḡ-ı şebbū
Meḡ-tāb şebe şeb meh-i tābāna münāsib (G.8/2)

bb. Güneş (Mihr, Hurşîd, Şems)

Divançede güneş rengi, parlaklığı, şekli, sıcaklığı, yüksekliği, hareketi, dördüncü gökte bulunması, dünyayı aydınlatması, ışığının her yere ulaşması gibi hususlarda kullanılıp çeşitli tasavvurlara konu olur⁶⁹. Pertev-i hurşîd, mihr-i rahşân, mihr-i tal‘at, şems ü kâmer, şu‘le-i hurşîd, şems-i Hüdâ, mihr-i münîr gibi ifadeler divançede kullanılmıştır.

⁶⁸ Metinde 2. beyitin üzerinde ‘halâş olmak dilerken yaşıma’ şeklinde yazı mevcuttur.

⁶⁹ Cemal Kurnaz, a.g.e., s.280.

Dünya içinde insan küçük bir varlık olsa da güneşin ışığı ile bütün evrene ulaşabilir:

Şebnem gibi bir çatreyiz ammā ki cihānda
Zerrīn-resen-i mihr ile eflāka ulaştık (G.47/4)

Sevgilinin güneşe teşbihi sıklıkla işlenirken bazen de sevgilinin güzelliği ile güneş kıyaslanır. Bu beyitte de şair, sevgilinin yüzünün güzelliğinin güneşi bile ışısız bırakacağından söz eder.

Tāb-ı hüsnuñ pertev-i hürşīdi kılsın bī-ziyā
Aç niķāb-ı ‘anberīniñ cebheden ey meh-liķā (G.4/1)

cc. Keyvān (Satürn)

Keyvān, yedinci felekte ve gezegenlerin en üstünde bulunur:

Çün gönül āyīnesin şad-pāre kıldıñ ey felek
Bārī bir āvīze-i billür edip keyvāna aş (G.43/4)

dd. Müşteri (Jüpiter)

Gezegenlerin en büyüğüdür. Bu özelliğiyle çıplak gözle görülebilir. Bu özelliği ve parlaklığı sebebiyle beyitlerde övülenin yüzü;

Müşteri mir’atıña cān naķdini eyler nişār
Sende bu hüsñ ü bahā kim cān-bahādır Muştafā (G.5/5)

bulduğu yüksek mekân ve makâm olarak düşünülür⁷⁰:

Müşteriye ‘arz-i mir‘āt eylemek lāzım degil
‘Arızıñ āyīne-i ‘ālem-nümādır Muştafā (G.5/6)

⁷⁰ Nejat Sefercioğlu, a.g.e., s.367.

4. Karanlık (Târ)

Karanlık genellikle gece ve onun zıddı olan ışık, aydınlıkla birlikte zikredilir. İnsana sıkıntı ve keder verir:

Şad-süveydâ-yı dil-i ‘âşıkı târa dizüp
Eyledi yüz süriden destine cânân tesbîh (G.9/4)

5. Işık, Aydınlık, Nur (Ziyâ, Rûşen, Pertev)

Işık ve aydınlık güneş, ay, diğer gök cisimleri, mum, sevgilinin yüzü, fener gibi unsurlarla birlikte zikredilir. Fener (fener) redifli gazelde⁷¹ ve elmas redifli gazelde⁷² ışık ve ilgili kelimelere sıklıkla rastlanır. Işık ve ışığın kaynağı olan cisimler ve nesnelere zikredilir.

6. Diğer Kozmik Unsurlar

aa. Hâle

Divançede yalnızca bir beyitte zikredilen hâle, bazı gecelerde ayın etrafında halka şeklinde görülen beyazlıktır:

Hürşide edip hâleyi bir sîm-i nigîn-dân
Gösterdi felek fâhr ile engüşter-i elmâs (G.38/5)

II. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHURLAR

1. Zaman (Dem, Dehr, Devran, Eyyâm)

Divançede zaman genellikle kendisinden şikâyet edilen bir unsur olarak zikredilmiştir. Zaman, âşığın sevgilisine kavuşmasına izin vermez. Bâğ-ı dehr, gülşen-i dehr, telhî-i devrân-ı hecr, hengâm-ı edâ gibi zaman ifadeleri kullanılmıştır:

Haţ-ı cânâna karşı âh edip giryân olur ‘âşık
Bahârîñ âb u tâbı dem-be-dem âb u hevâdandır (G.31/3)

⁷¹ G.21

⁷² G.38

2. Mevsimler

aa. Bahar (Nev-bahar)

Baharla birlikte tabiatta meydana gelen değişiklikler, insanlarda da değişik duyguların oluşmasına neden olur. Havalar ısınır, çiçekler açar, karlar erir. Doğadaki bu yeniden doğuş insanda da bir coşku hali meydana getirir.

Şair, âşıkta meydana gelen değişiklikleri baharın havasıyla ve suyuyla ilişkilendirir:

Ḥaṭ-ı cānāna karşı āh edip giryān olur ‘āşık
Bahārīñ āb u tābı dem-be-dem āb u hevādandır (G.31/3)

Nev-bahār erdi şafā hengāmıdır ‘ālem deyü
Geldi şaḥn-ı gülşene dikdi yine süsen ‘aşā (G.1/3)

3. Gün ve Gün ile İlgili Unsurlar

Güneşin doğuşundan batışına kadar olan zaman dilimine gün denir. Tabiattaki her şeyin zıddıyla anılmasında olduğu gibi gündüz de sürekli olarak gece ile birlikte anılır:

Rüyına kāküllerin dil-ber perīşān etmesin
Kim nehārım leyl edip leylim nehār eyler baña (G.3/5)

Divançede yer alan bir tahminin⁷³ bir bendinde âşık sabah olduğunda sevgilinin yanındayken başına neler geldiğini anlatıyor:

Olup hem-bezm-i ‘işret āteşin-peymāneler çaқdım
Bürüdetle hicābın ref‘ edip ta kendime yaқdım
Miyān-ı vaşlına ser-ḥalқа-i aғūşumu taқdım
Çözerken tūgmessin bu gece yāriñ sā‘ ate baқdım
Şabāḥ olmuş aғarmış ortalıқ muḥāl olup kevkeb (T.1/3)

⁷³ T.1

4. Akşam ve Gece (Şeb, Leyl) ile İlgili Unsurlar

Güneşin batışından doğuşuna kadar geçen süredir. Aydınlık olmamasıyla sebebiyle sıkıntı ve kederle özdeşleşmiştir. Umumiyetle sabah, gündüz ve mehtapla birlikte kullanılmıştır:

Artursa n'ola pertev-i hüsnüñ hañ-ı şebbü
Meñ-tâb şebe şeb meh-i tâbâna münâsib (G.8/2)

Geceler sıkıntılı ve kasvetlidir. Âşğın geceleri yaraları artar ve sevgilinin hasretiyle inler:

Ol mehiñ ' aşkıyla yer yer cismini pür-dâğ edip
Vaz' eder her şeb felek ol dâğa kevkebden nañüd (G.11/4)

Divançede yer alan fenar⁷⁴ redifli bir gazelde gece ve geceye ait unsurlar sıklıkla zikredilmiştir:

Küy-ı dil-dâra giderken bu gece Bâ' iş-i zâr
Şerer-i âh-ı dili oldu pür-envâr fenâr (G.21/10)

Şeb-i yeldâ en uzun gece anlamına gelir. Bu gecede yıldızların parıltısı sevgilinin yüzünü süsler:

Yer yer ' arağ-ı cebhe verir zülfüñe revnağ
Pirâye olur çün şeb-i yeldâya kevâkib (G.7/3)

⁷⁴ G.21

III. SU VE SU İLE İLGİLİ UNSURLAR

1. Su (Âb)

Su canlıların hayatlarını devam ettirmesini sağlayan en önemli unsurlardandır. Bunun yanında temizliğin de sembolüdür. Divançede hayat verme özelliği, akıcılığı ve çeşitli bakımdan sevgiliyle benzerlik içerisinde kullanıldığı görülür. Hammâm redifli⁷⁵ gazelde su ve ilgili kelimeler sıklıkla kullanılmıştır:

N'ola maḥv eylese çirk-âb-ı zünübı eşkim
Pāk eder ḥalkı edip ābını rīzān ḥammām (G.55/7)

Su bazen aşğın ya da sevgilinin dudağına benzetilen olur:

‘ Ayn-ı kevşer deyü vaşf eyler iken ḳand-ı lebiñ
‘ Āşık-ı teşne-lebāniñ bir içim şū dediler (G.23/2)

2. Deniz (Bahr, Kulzüm)

Divançede deniz, genişlik, büyüklük, sonsuzluk gibi hususlar dolayısıyla çeşitli benzetmelere konu olurken, genellikle çoşkun, taşkın veya dalgalıdır⁷⁶.

Şair aşkının büyüklüğünü ifade etmek için deniz ile aşkı benzerlik içerisinde kullanmıştır:

Ārzū eyleyerek būs u kenārın Bā‘ iş
Baḥr-ı ‘ aşkına düşüp ḳanı yüzüşdüklerimiz (G.35/7)

3. Akarsu

Divançede akarsu yalnızca bir beyitte zikredilir. Bu beyitte de gözyaşı ile benzerlik içerisinde kullanılır:

Baḥr-ı ‘ aşkıñda şināverlik murādın eylesem
Çeşm-i giryānım sirişkin cūy-bār eyler baña (G.3/2)

⁷⁵ G.55

⁷⁶ Cemal Kurnaz, a.g.e., s.306.

IV. TOPRAK VE İLGİLİ UNSURLAR

1. Dâğ

Toprakla ilgili unsurlar divançede neredeyse hiç kullanılmamıştır. Sadece bir beyitte Kaf dağından bahseder. Bu bahsin sebebi de dağın yüksekliğindedir:

Gerçi bî- bāl u periz ammā bu bāğ-ı dehrde
Murğ-ı dil ʿ Anḳā-yı kūh-ı Ḳāfa istiğnā şatar (G.22/5)

V. ATEŞ VE İLGİLİ UNSURLAR

1. Ateş (Nâr, Sûz, Şerar, Şuʿle)

Ateş, yakıcı olması, parlaklığı ve aşığın aşk ateşi içerisinde yanması ile ilgili olarak kullanılır⁷⁷. Divançede âteş-i sūzân, âteş-i aşk, dil-i sūzân, şuʿle-i hûrşîd, âh-ı âteş-bâr, şerer-i âh-ı dil, âteş- seyyâle, şuʿle-i şemʿ- i ruh, pür-nâr, âh-ı sūz-nâk, pür-sûz-ı dil, gül-nâr, şerer-endâz, âteş-i âh gibi tamlamalar kullanılmıştır. Hammam⁷⁸ ve fenar⁷⁹ redifli gazelerde konu itibarıyla sıklıkla ateş ve ilgili unsurlara rastlanır:

Bir perî-rûya olup ʿ aşîḳ-ı ḥayrân ḥammām
Sînesin etmese külḥan gibi sūzân ḥammām (G.55/1)

2. Yanak

Ateş, aşığın gönlünü yakmasının yanında sevgilinin yanağına benzetilen unsur olarak da karşımıza çıkar:

Zülf-i siyâhı düşse n'ola âteşin-ruḥa
Cādū-yı siḥr-bāza olur çün saḳar maḳar (G.14/3)

Şuʿle-i şemʿ- i ruḥuñ eyleyip ey mâh ḥayâl
Yapdı işkembeden ol şeyḥ-ı şikem-ḥ'âr fenâr (G.21/6)

⁷⁷ Özlem Ercan, a.g.e., s. 355.

⁷⁸ G.55.

⁷⁹ G.21.

3. Dud, Kül

Divançede, ateşle birlikte kıvılcım, duman, kül gibi unsurlar da zikredilir. Sevgilinin âşığa yüzünü göstermesi onu aşkın ateşiyle birlikte yakar kül eder:

Gösterip rüyuñ beni rü' yâda hayrân eylediñ
 Baht-ı h'âb-âlüdümü bî-dâr u handân eylediñ
 Cism-i zârım âteş-i ' aşkıñla süzân eylediñ
 Her şerâr-ı dūd-ı âhım mihr-i raşşân eylediñ
 Görmeden ey rüyuña [müştâk u] hayrân olduğum
 Degmeden vey tîğ-ı [ğamzeñ cāna] qurbân olduğum (M.1/2)

VI. HAVA VE İLGİLİ UNSURLAR

Hava ve ilgili unsurlar divançede çok fazla zikredilmemiştir. Birkaç beyitte bahsedilen sabâ, hafif esen ılık rüzgâr anlamına gelir. Sabah esen bu rüzgâr âşığın perişan eyler:

Zülf-i müşgîniñ peyâmıyla gelince gülşene
 Sünbülüñ hâlin perişân eyledi bād-ı şabâ (G.4/4)

Şabâ taḥrîk edip başdan çıkarmış perçem-i yârı
 O başlı başına qalsa yine mekkârlık bilmez (G.33/3)

VII. HAYVANLAR

1. Kuşlar

a. Umûmî Olarak Kuş (Murg)

Genellikle kastedilen âşığın cânı ve gönlüdür. Kuşun, uçma özelliği dikkate alınarak onunla âşık arasında benzerlik ilişkisi kurulur. Âşığın gönlünün kuş olduğu durumda sevgilinin saç tuzak olur:

Edicek dām-ı belâ-tārını pür-ḥam perçem
 Şayd edip murg-ı dilim bağladı muḥkem perçem (G.52/1)

b. Kuş Çeşitleri

aa. Bülbül (Andelîb)

Divançede adı en çok geçen kuşlardandır. Genellikle gül-bülbül mazmunu üzerinde durulur. Gül sevgili, bülbül âşıktır. Bülbül gül bahçesinden hiç ayrılmaz;

Ruhsârînî gördükçe figân etsem ‘aceb mi
Bülbül güle gül bülbül-i nâlâna münâsib (G.8/3)

sürekli gülün başında ağlayıp inler, ona ulaşmaya çalışır. Gül ise bülbüle sürekli eziyet eden sevgilidir⁸⁰:

N’ola feryâd ederse ‘andelîbâsâ dil-i zârım
Bahâristân-ı hâtırdan hayâl-i gül-ruhân geçmiş (G.42/5)

Bülbül, gül ve onların mekânları olan gülşen beyitlerde genellikle bir uygunluk içerisinde zikredilir:

Güş edîñ nâle-i bülbül ne imiş bir kerre
Gülşen içre hele ol gönçe-‘izârî görelim (G.54/4)

bb. Papağan (Tûti)

Papağan, divançede konuşma özelliği ve ayna karşısında konuşma talimleri yapmasıyla zikredilir:

Terennüm-sâz iken tûti-i tab‘ım oldu dem-beste
Meger âvâz ile bir gönçe-fem şîrîn-zebân [geçmiş] (G.42/11)

Âyîneveş o tûti-i güyâ fûrûğlıdır
Gösterse rûy-i dil dağı nuṭkı dürûğlıdır (G.16/1)

⁸⁰ Özlem Ercan, a.g.e, s.359.

cc. Şahin (Şehbâz)

Şahinin avcı bir kuş olması sebebiyle gönül şehbâza, sevgilide kendisine av olacak olan ahuya benzetilir:

Şayd-gâh-ı hüsne pervâz etse şeh-bâz-ı dilim
Sen gibi bir gözleri âhû şikâr eyler baña (G.3/3)

Şahin yalnızca âşığa değil sevgiliye de benzetilen olarak karşımıza çıkar. Örnekteki beyitte âşığın gönül kuşu, şahin bakışlı sevgilinin avı olur:

Murğ-ı cânım görse çeşmiñden uçar h'âb-ı huzûr
Kim olur şayda şalarken dîde-i şehbâz bâz (G.32/4)

dd. Hümâ, Ankâ

Divançede isimleri çok fazla geçmeyen bu kuşlar efsanevi özellikleriyle zikredilirler. Hüma kuşu yükseklerden uçar ve gölgesinin gölgesinin üzerine düştüğü kimselerin bahtı açılır:

Düş olan sevdâ-yı zülfe şervet ümmîd eylemez
Sâye-i bâl-ı hümâdan devlet ümmîd eylemez (G.34/1)

Ankâ kuşu, Kâf dağının üzerinde köşk gibi bir evde yaşadığına inanılan efsanevi bir kuştur:

Gerçi bî- bâl u periz ammâ bu bâğ-ı dehrde
Murğ-ı dil ' Anqâ-yı küh-ı Qâfa istiğnâ şatar (G.22/5)

2. Dört Ayaklı Hayvanlar**a. Ahû**

Ahu divan edebiyatında iri ve siyah gözleriyle sevgili için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Divançede de bu anlam dairesinde ele alınmıştır:

Şayd-gāh-ı hüsne pervāz etse şeh-bāz-ı dilim
Sen gibi bir gözleri āhū şikār eyler baña (G.3/3)

b. At (Semend, Esb)

Divançede at, yürüyüşü ve hızlı gitmesi sebebiyle çeşitli benzetmelere konu olur:

Semend-i hāmeme ṭab‘ım süvār olursa eger
Suḡan-ṭırāz-ı cihānı bütün geçer gideriz (G.48/4)

c. Köpek, Fare, Kedi

Divançede köpek, it diye geçer. Bu benzetme rakib için yapılmıştır. Rakibin sevgilinin etrafını dolaşmasını istemeyen âşık onu aşağılayarak it der:

Rām etmege ol āfeti biz ḡayli şavaşdıḡ
İtler gibi aḡyār ile kūyunda ṭalaşdıḡ (G.47/1)

Aynı beyitte isimleri zikredilen fare ve kedi, aralarındaki kovalamaca itibariyle divançede hırsız-polis ikilisine benzetilir:

Şaḡne düzd-i şeb-revi ṭutsa sūkūt ile n’ola
Sırḡat eylerken ṭutıldı ḡürbe-i hāmūşa mūş (G.39/3)

d. Tavşan

Tavşan yalnızca bir beyitte dile getirilmiştir. Şair tavşankanı mey diyerek aralarında benzerlik ilişkisi kumuştur:

Olur erbāb-ı zevḡıñ her biri pür-neş’e bir şeyle
Kimi viş-nāb ile ser-ḡōş kimi afyōn ile meyle
Kimisi hāy ile heyle kimisi naḡme-i neyle
Bu ‘işretgehde sāḡī herkese meşrebce luṭf eyle
Cenāb-ı rinde ṭavşan ḡanı mey şun zāhide şa‘leb (T.1/4)

3.Böcekler ve Sürüngenler

a. Pervâne

Divan şiirinde âşığı sembolize eden pervane, ince ve narin yapısı, hassas kanatları, ışığa ve ateşe düşkünlüğüyle bilinir. Pervane mumun etrafında döner ve sonunda kendisini ateşe atarak yanar:

Şem^ç-i ser-keş yakdığı için cânını pervāneniñ
Kesdi başın bögrüne evvel edip irkâz kâz (G.32/5)

Beyitlerde sıklıkla kullanılan bu mefhumda sevgili muma teşbih edilirken, âşık pervanedir:

Şem^ç-i rüyuñ şevķine pür-sūhte pervāneyim
Kim maḥabbet āteşiyile yanmamaķ zuldür baña (G.2/5)

b. Yılan (Ejderhâ, Mâr)

Divançede yılan, renk ve şekil itibariyle sevgilinin uzun ve siyah saçları için bir benzetme unsuru olduğunu görüyoruz:

Zülf-i pür-çinî-i ruḥsāre-i yârı görelim
Şaḥn-ı gülşende yatan ejder ü mârı görelim (G.54/1)

Divançede ejder, Hz. Musa'nın asasıyla bağlantılı olarak kullanılmıştır (Bkz. Musa mad.) :

Bā^ç işā siḥr-i aferine gelinmez şa^ç bān olur
Kim yed-i Mūsāda oldı ejder rümzin ^ç aşā⁸¹ (G.1/6)

⁸¹ Bu beyitin metinde üzeri çizilmiştir.

VIII. BAĞ, ÇİÇEKLİK İLE İLGİLİ UNSURLAR

1. Bağ

Bağ tabiatla alakalı bir yer olmasıyla birlikte divançede değişik tasavvurlar konu olmuştur. Örnekteki beyitlerde sevgilinin yüzü bağa benzetilir:

Ğabğabın būs etdirip ol naḥl-i nev-res ‘ aşıkā
Bāğ-ı ḥüsnü mīvesinden güyiyā alma şatar (G.22/3)

Bāğ-ı ḥüsnünde baña mīve-i nev-res Nevres
Leb-i gül-nāz ile sīb-i zekānīñ bes nev-res (G.37/1)

Divançede bağın sevgiliye benzetilmesinin dışında bir mekân, zaman olarak tasviride mevcuttur:

Bülbülāsā ḥārḥār-ı ḥārdan zār etmezem
Cevri bāğ-ı ‘ işvede ol gül-‘ izār eyler baña (G.3/4)

Gerçi bī- bāl u periz ammā bu bāğ-ı dehrde
Murğ-ı dil ‘ Anḳā-yı kūh-ı Ḳāfa istiğnā şatar (G.22/5)

2. Gülzâr (Gülistan, Gülşen)

Gülzâr, divançede en çok işlenen unsurlardan birisidir. Gül bahçesi, sevgili, yüz, güzellik gibi konularla teşbih içerisinde zikredilir. Gül bahçesinde sevgili gül âşık ise bülbüldür:

Bülbülân nālân iken dem-beste vü ḥayrân olur
Gonceveş gülşende açsa ol leb-i gül-fām fem (G.51/4)

Gülşende; gül, gonca, nergis, sümbül, reyhan, lale gibi birçok çiçek bulunur. Bu bitkiler genel olarak sevgiliyle benzerlik içerisinde kullanılır. Örnekteki beyitte sevgilinin dudağı goncaya, saçı sümbüle benzetilir:

Gülşen-i dehriñ nigāh etmem gül ü reyḥānına
Kim o şūḥuñ la‘ li ḡonca zülfi sünbüldür baña (G.2/3)

Gülşen bahar mevsimiyle birlikte düşünülür. Bahar gelince doğa canlanır, zevk ve sefa zamanları başlar:

Nev-bahār erdi şafā hengāmıdır ‘ālem deyü
Geldi şaḥn-ı gülşene dikdi yine süsen ‘aşā (G.1/3)

IX. NEBATLAR (BİTKİLER)

1. Ağaçlar

a. Şimşād

Divançede fazla talaffuz edilmeyen bu unsur sevgilinin boyunun uzun olduğunu belirtmek için kullanılır:

Her kāmēt-i şimşādıñ olup ḡuşına mengüş
Beñzerse n’ola mīve-i ṭübāya zümüröd (G.12/2)

b. Nahl (Hurma Ağacı)

Divançede sevgilinin boyunu anlatmak için dile getirilmiştir:

Ġabḡabın būs etdirip ol naḥl-i nev-res ‘āşıka
Bāḡ-ı ḥüsnü mīvesinden ḡüyyā alma şatar (G.22/3)

c. Tūbâ

(Bkz. Cennet ve Cennetle İlgili Mefhumlar)

2. Çiçekler

a. Gül

Divan şiirinde şairlerin en fazla itibar ettikleri çiçek olup, bahçenin ve baharın vazgeçilmez ögesidir⁸². Divan şiirindeki bu durum paralelinde divançede de sıklıkla zikredilmiştir:

Gülşen-i dehriñ nigāh etmem gül ü reyḥānına
Kim o şūḥuñ la^c li gonca zülfi sünbüldür baña (G.2/3)

Divançede gül değişik ögelere benzetilir. Bunlardan birisi de örnek beyitte verdiğimiz sevgilinin ağzının açılmamış güle benzetilmesidir:

Gül- gonca midir noḳta-i la^c līn mi dehānīñ
Ol mübhemi keşf etmede dil-ḥūn olayazdım (G.53/4)

Bir başka benzetme unsuru ise, aşğın gönlündeki yaraları güle benzetmesidir. Genel olarak gülün zikredildiği beyitlerde bülbülde vardır:

Dāğ-1 sīnem bāğ-1 ^c aşğ-1 yārda güldür baña
Eşğ-i ter şeb-nem fiğānım şavt-1 bülbüldür baña (G.2/1)

b. Gonca

Gül başlığı altında da örneğini verdiğimiz gonca açılmamış güle denir. Genellikle sevgilinin ağzına benzetilir:

Bülbülān nālān iken dem-beste vü ḥayrān olur
Gonceveş gülşende açsa ol leb-i gül-fām fem (G.51/4)

c. Sünbül

Divançede şekil, renk ve koku itibariyle sevgilinin saçıyla ilişkilendirilerek çeşitli tasavvurlara konu olur:

⁸² Özgen Felek, a.g.e., s.602.

Zülf-i müşgîniñ peyâmıyla gelince gülşene
Sünbülün hâlin perişân eyledi bād-ı şabā (G.4/4)

d. Lâle

Divançede âşğın sinesinde oluşan yaralarla lâlenin ortasındaki karalık arasında şekil ve renk benzerliği vardır⁸³:

Bu dâğ-ı lâle-günüm deşt-i sinemde görenler der
Yine yer yer yaküt âteş bu yerden kârbân geçmiş (G.42/9)

e. Reyhan

Reyhan, kokulu bir bitki olması sebebiyle divançede zikredilmiştir:

Gülşen-i dehriñ nigâh etmem gül ü reyhânına
Kim o şūhuñ la‘li gonca zülfi sünböldür baña (G.2/3)

3. Meyveler

a. Nar

Divançede bu meyve iki farklı anlamda kullanılmıştır. İlki içki anlamına gelen, âb-ı rümmân ve bâde-i rümmândır:

Dem-â-dem ‘âlem-i âbın olup Cemşid-i devrânı
Ayağın öpdürüp şād eyler ol muğbeçe rindânı
Olur hūbân-ı Rūmun dağı çāsār [u] hükümrânı
Hele nūş etsin emrūdi kadehden âb-ı rümmânı
Kızıl elmaya dek hüküm eyler ol tüffâha-ı gâbgâb (T. 1/2)

Narın divançede geçen bir diğer anlamıda rengi sebebiylesevgilinin dudağına benzetiliyor olmasıdır:

⁸³ Özgen Felek, a.g.e., s.606.

Ġonce –i dāġ-ı derūnum gūl gibi ħandān olur
Sīnede vaż' eyledikçe ol lebi gūl-nār nār (G.15/6)

b. Bādām (Badem)

Divançede kullanımı çok az olan badem, şekil bakımından sevgilinin gözüne benzetilen unsur olur:

‘ Ayş u nūş-ı dil lebiñ hecriyle olmuş bī-meze
Bezme gel bir dem o etsin ey gözi bādām-dem (G.51/3)

c. Vişn-âb

Vişne şerbeti, vişne şurubu anlamına gelen vişn-âb divançede sarhoşluk veren içki anlamında zikredilmiştir:

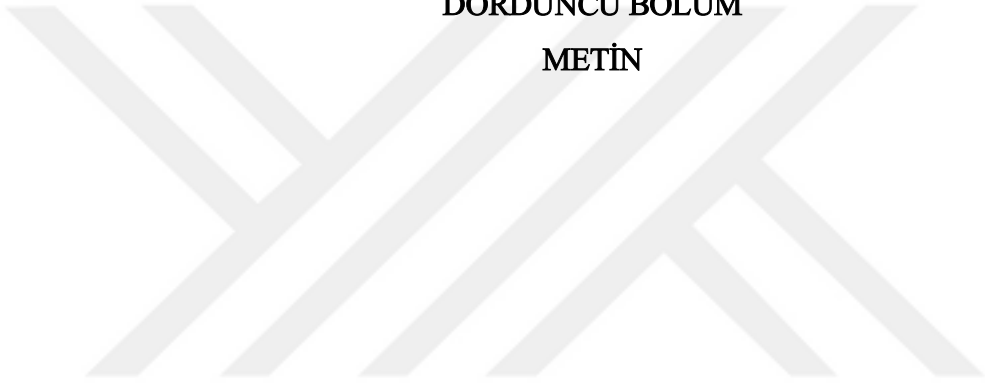
Olur erbāb-ı zevkıñ her biri pūr-neş'e bir şeyle
Kimi viş-nāb ile ser-ħōş kimi afyōn ile meyle
Kimisi hāy ile heyle kimisi naġme-i neyle
Bu ‘ işretgehde sākī herkese meşrebce luţf eyle
Cenāb-ı rinde tavşan kıanı mey şun zāhide şa' leb (T.1/4)

d. Âlma (Elma)

Elma divançede yalnızca aşağıdaki beyitte zikredilmiştir:

Ġabġabın būs etdirip ol naġl-i nev-res ' aşıkā
Bāġ-ı ħüsnü mīvesinden gūyiyā alma şatar (G.22/3)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
METİN

MUSAMMATLAR

7a

Taḥmīs-i [Ġazel-i] Şābit Efendi

1

Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

I

1. Daḥı gehvāredeyken ol perī-zād u melek-meşreb
2. Aña Hārūt ile Mārūt oġutmuş fitne fennin hep
3. Sebaġ-āmūz-ı fenn-i fitne olmuşken budur iġrāb
4. Debīristāna almaġ ħaşd eder ol tıflı rüz u şeb
5. Oġutsun kendüyi dīvāne olmuş ħ'āce-i mekteb

II

1. Dem-ā-dem 'ālem-i ābın olup Cemşīd-i devrānı
2. Ayaġın öpdürüp şād eyler ol muġbeçe rindānı
3. Olur ħübān-ı Rūmun daḥı çāsār [u] ħükümvrānı
4. Hele nūş etsin emrūdī ħadeḥden āb-ı rümmānı
5. Ķızıl elmaya dek ħüküm eyler ol tüffāḥa-ı ġabġab

III

1. Olup hem-bezm-i 'işret āteşin-peymāneler çakdım
2. Bürüdetle ħicābın ref' edip ta kendime yakdım
3. Miyān-ı vaşlına ser-ħalġa-i aġūşumu taġdım
4. Çözerken tūġmesin bu gece yāriñ sā' ate baġdım
5. Şabāḥ olmuş aġarmış ortalıġ muḥāl olup kevkeb

IV

1. Olur erbāb-ı zevġıñ her biri pür-neş'e bir şeyle
2. Kimi viş-nāb ile ser-ħōş kimi afyōn ile meyle
3. Kimisi hāy ile heyle kimisi naġme-i neyle
4. Bu 'işretgehde sākī herkese meşrebce luḡ eyle
5. Cenāb-ı rinde tavşan ħānı mey şun zāhide şa' leb

V

1. Edince pîr-i mey cûş u hurûş-ı bādeyi şāmit
2. Kırılmış cāmlar neyler sesin kesmiş olup sākıt
3. Bu ʿişretgehde meysiz Bāʿ işāsā olamam şābit
4. N'ola la' l-i müzāb-ı cānı ifrāğ eylesem Şābit
5. Leb-i sākî müheyyā etdi bir yāķūtdan ķāleb

21a

2

Müseddes-i Lî-muharririhî

Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün

I

1. Һasret-i dîdâr-ı ruhsârîñla nālân olduğum
2. Derd-i 'aşkıñla dem-â-dem zâr u giryân olduğum
3. Zülf-i müşkîniñ hayâliyle perîşân olduğum
4. Söylesin dūd-ı siyâh-ı âh-ı sūzân olduğum
5. Görmeden ey rüyuña müştâk u hayrân olduğum
6. Degmeden vey tîğ-ı ğamzeñ cāna qurbân olduğum

II

1. Gösterip rüyuñ beni rü' yâda hayrân eylediñ
2. Baht-ı h'âb-âlüdümü bî-dâr u handân eylediñ
3. Cism-i zârım âteş-i 'aşkıñla sūzân eylediñ
4. Her şerâr-ı dūd-ı âhım mihr-i rahşân eylediñ
5. Görmeden ey rüyuña [müştâk u] hayrân olduğum
6. Degmeden vey tîğ-ı [ğamzeñ cāna] qurbân olduğum

III

1. Sen şeh-i hūbānsın ben 'āşık-ı hayrānıñım
2. Dil saña dil-bende ben de bende-i fermānıñım
3. 'Aşk ile gerden-nihād-ı hañçer-i bürrānıñım
4. İster öldür ister āzād et beni qurbānıñım
5. Görmeden ey rüyuña [müştâk u] hayrân olduğum
6. Degmeden vey tîğ-ı [ğamzeñ cāna] qurbân olduğum

IV

1. ‘Aşk ile şimden geri çeşmim benim kıan ağlasın
2. Kıatresi hūn-āb-ı Ceyhūn-ı ğam olsun çağlasın
3. Āteş-i āhım ser-ā-pā cismim dağlasın
4. Dest-i nermīn raħm edip ol dāğa merhem bağlasın
5. Görmeden ey rūyuña [müştāk u] ğayrān olduđum
6. Degmeden vey tīğ-ı [ğamzeñ cāna] kıurbān olduğum

V

1. Bā‘ iş-i bī-çāre şimdi dergehiñde bendedir
2. Dāmenin elden bırakmaz ‘āşık-ı efgendedir
3. Tīğ-ı ğamzeñle şehīd etseñ de ğöñlü sendedir
4. Ğaşre dek ölmez o ‘aşkıñla seniñ dil-zindedir
5. Görmeden ey rūyuña [müştāk u] ğayrān olduđum
6. Degmeden vey tīğ-ı [ğamzeñ cāna] kıurbān olduğum

21b 3

Müseddes-i Li-muharririhî

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

(Fā' ilātün) (Fa' lün)

I

1. Olayım meygedeye şöyle revān
2. Ki baña hürmet edip mûgbeçegān
3. Ayağıma edeler bāde revān
4. Mey-perestlikle bulam şöhret ü şān
5. Olmayam şāhid ü meysiz bir ān
6. Niyyetim çok hāle çıksın ramazān

II

1. Anda tertib edeyim bezm-i Cemi
2. Çekip āgūşuma bir gönçe-femi
3. Tāb-ı meyle süreyim ceş-i ğamı
4. Böyledir rind olanın çün himemi
5. Olmayam [şāhid ü]meysiz bir an
6. Niyyetim [çok hāle] çıksın ramazān

III

1. Bādeyi şu yerine nūş edeyim
2. Ser-i medhūşumu ser-ḥōş edeyim
3. Ḥum-ı mey-ḥāne gibi cūş edeyim
4. Ğam-ı dünyā-yı ferāmūş edeyim
5. Olmayam [şāhid ü]meysiz bir an
6. Niyyetim [çok hāle] çıksın ramazān

IV

1. Kūşe-i hānemi mey-hāne edem
2. Qahve fīncānımı peymāne edem
3. Gelen āḥbābımı mestāne edem
4. Hāşılı tavrımı rindāne edem
5. Olmayam [şāhid ü]meysiz bir an
6. Niyyetim [çok hāle] çıksın ramazān

V

1. Qurayım ben daḥı bir bezm-i şarāb
2. Leb-i sākīden alıp la' l-i müzāb
3. Dem-be-dem nūş edeyim bāde-i nāb
4. Bā' işāsā olayım mest-i ḥarāb
5. Olmayam [şāhid ü]meysiz bir an
6. Niyyetim [çok hāle] çıksın ramazān

1b

Lī- muḥarririhi el-faḫîr

1

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. 'Āşık-ı pîrâne-ser almaz ele âhen 'aşâ
Kim olur fikr-i ḳad-i dil-dâr-ı sîmîn-ten 'aşâ
2. 'Azm eder rāh-ı temāşâ-yı cemāl-i dil-bere
Eyleyüp medd-i nigāhın dîde-i rûşen 'aşâ
3. Nev-bahâr erdi şafâ hengāmıdır 'âlem deyü
Geldi şaḥn-ı gülşene dikdi yine sūsen 'aşâ
4. Kūy-ı dil-dāra giderken yolda elbette ḳalur
Medd-i âhın eylemezse pîr-i 'aşḳ âhen 'aşâ
5. Olsa 'Āvc İbn⁸⁴-i 'Unuḳ ḥaşmım yine maḡlûb olur
Vardır destimde zîrâ naḥl-i Mūsādan 'aşâ
6. Bâ' işâ siḥr-i aferîne gelinmez şa' bân olur
Kim yed-i Mūsāda oldı ejder rümzin 'aşâ⁸⁵
7. Ben Kelîm-i mu' ciz- âşâr olmasam hāmem gibi
Bâ' işâ destimde olmazdı benim evren 'aşâ

⁸⁴ Metinde 'bin' şeklindedir, vezin gereği İbn diye okunmuştur.

⁸⁵ Bu beyitin metinde üzeri çizilmiştir.

Ve lehū eyzān

2

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Dāğ-ı sīnem bāğ-ı ' aşk-ı yārda güldür baña
Eşk-i ter şeb-nem figānım şavt-ı bülbüldür baña
2. Bezm-i ğamda ḥasret-i la' liñle ey sākī müdām
Çeşm-i pür-ḥūnum piyāle ḥūn-ı dil müldür baña
3. Gülşen-i dehiñ nigāh etmem gül ü reyḥānıma
Kim o şūḥuñ la' li ğonca zülfi sünbüldür baña
4. ' Aşkı nārım dil kebābım medd-i āhım sīhdır
Dāne-i ' anber-feşān-ı ḥāli fülfüldür baña
5. Şem' -i rüyuñ şevkine pür-sūḥte pervāneyim
Kim maḥabbet āteşiyle yanmamağ zuldür baña
6. Milket-i ma' nānuñ ol Ḥākānıyım kim Bā' işā
Dergehimde Ḥusrev-i nazm-āverān ḳuldur baña

2a

Lī- muḥarririhi el-faḫîr

3

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Ebr-i zülfin kim o mihr ü sāye-dār eyler baña
Yağsa bārān-ı belā gökden ne kār eyler baña
2. Baḥr-ı aşkıñda şināverlik murādın eylesem
Çeşm-i giryānım sirişkin cūy-bār eyler baña
3. Şayd-gāh-ı ḥüsne pervāz etse şeh-bāz-ı dilim
Sen gibi bir gözleri āhū şikār eyler baña
4. Bülbülāsā ḥārḥār-ı ḥārdan zār etmezem
Cevri bāğ-ı işvede ol gül-izār eyler baña
5. Rūyına kāküllerin dil-ber perişān etmesin
Kim nehāрім leyl edip leylim nehār eyler baña
6. Bā' iş istersem n'ola āmed şüd-i enfāsımı
Her gelip gitdikçe bir cān yādigār eyler baña

4

Ve lehū

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Tāb-1 hūsnūñ pertev-i hūrşīdi kılsın bī-ziyā
Aç niķāb-1 ' anberīniñ cebheden ey meh-liķā
2. Rişte-i ğamdan dilerken reste-yāb olmaķ baña ⁸⁶
Ol mehiñ sevdā-yı zūlfı oldu pūsküllü belā
3. Āh edip bī-hūde ħarc etme nefes ey müşterī
Olmaz ol kālā-yı vaşl-1 cān- bahā bād-1 hevā
4. Zūlf-i müşgīniñ peyāmıyla gelince gülşene
Sünbülün ħālin perīşān eyledi bād-1 şabā
5. Naķd-1 cānın vaz' ederdı müşterī fincānına
Ķahveci şūħı vereydi la' l-i nābından cabā
6. Serdi-i ħummā-yı faķrı def' eder Bā' iş eger
Ĥākim-i mutlāķ ' ināyetile ederse devā

⁸⁶ Metinde 2. beyitin üzerinde 'halāş olmak dilerken yaşıma' şeklinde yazı mevcuttur.

2b

5

Lī- münşe el- faķir

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Berber-i sīmīn-ber [ü] nāzük- edādır Muştafā
Bir güzīde hūblardan Muştafādır Muştafā
2. Ser-be-ser üftādeler eyler aña sırrın ' ayān
Rāz-ı ' aşķa mū-be-mū çün āşinādır Muştafā
3. Server-i ' ālemde olsa ser-fürū eyler saña
Ser veren şemşiriñe şāh u gedādır Muştafā
4. Dem-be-dem āğūşte-i hūn etse ' uşşāķı n'ola
Nişter-i ser-tiz-i ğamzeñ ķan-bahādır Muştafā
5. Müşteri mir'ātiña cān naķdini eyler nişār
Sende bu hūsn ü bahā kim cān-bahādır Muştafā
6. Müşteriye ' arz-i mir'āt eylemek lāzım degil
' Ārızıñ āyīne-i ' ālem-nümādır Muştafā
7. Bā' işā sende tırāş ol ser koyup zānūsına
Berber-i sīmīn-ber [ü] nāzük- edādır Muştafā

3a

6

Ġazel-i muşannā‘

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1. Aldı mihr-i ʔal‘ at-ı dil-dārdan mehtāb tāb
Maġribīveş devr ederken şehr-i şāmı bāb bāb
2. La‘l-i nābīñ ḡasretiyle dem-be-dem yāķūtveş
Oldu çeşmimden aķan her ķaṡre-i ḡün-āb nāb
3. ‘Aks edince cāma engüşt-i muḡannā-yı nigār
Oldu pīr mey içip şahbāyı çün ḡoş-āb şāb
4. Fātiḡü’l- ebvāb-ı dergāhın bilip ni‘ me’l-me’āb
ṡutmadı dervāze-i şāhı ulü’l- elbāb bāb
5. Ol peri-rūyı nihān-ender-nihānī seyr için
ḡ‘āb içinde görmek ister dīde-i bī- ḡ‘āb ḡ‘āb
6. Sen kerāmet gösterip şeyḡim uçarsañ var hemān
Āşiyānından o murġ-ı ḡüsnü çün ‘uķāb ķāb
7. Gevher-i dendān-ı yārı silk-i nazma derc edip
Bā‘ işā şi‘r-i dil-āviziñdir nā-yāb yāb

7

Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün

1. Hem-ser olıcağ mäh-ı şeb-ārāya kevākib
Rūşen-dil olup oldu felek- pāye kevākib
2. Güm-geşte eder pertev-i hūbānı ruḥ-ı yār
Gün toğsa çeker kendiyi ihfāya kevākib
3. Yer yer ' arağ-ı cebhe verir zülfüñe revnağ
Pīrāye olur çün şeb-i yeldāya kevākib
4. Ağyārı görüp yār ile oldum şerer-endāz
Atıldı çü şeytān-ı pūr iğvāya kevākib
5. Olmazdı açıp çeşmini Bā' iş gibi bī-dār
Bir mäh sevip düşmese sevdāya kevākib

3b

8

Ve lehū

Mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

1. Dil la' lūne la' lūn dil-i nālāna mūnāsib
Mey ney-zene ney-zen mey-i rindāna mūnāsib
2. Artursa n'ola pertev-i hūsnūñ haṭ-ı şebbū
Meḥ-tāb şebe şeb meh-i tābāna mūnāsib
3. Ruḥsārīñı gördükçe fiḡān etsem 'aceb mi
Būlbūl güle gül būlbūl-i nālāna mūnāsib
4. Çıkmaz dil-i vīrāneden elbette ḡayālīñ
Kīşver şehe şeh kīşver-i Īrāna mūnāsib
5. Āh eylese derdiñle n'ola Bā' iş-i mehcūr
Ġam naḡmeye naḡme ġam-ı hicrāna mūnāsib

4b

9

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün
(fā' ilātün) (fā' lün)

1. Yed-i mürşidde olup 'aşkla gerdān tesbīh
Ögredir zikre giren sālike devrān tesbīh
2. Ser-be-hem-dāda siyeh mār-ı muṭalsamdır kim
Oldı gencine-i ezkāra nigeh-bān tesbīh
3. Yārı teşhīr için esmāya müdāvim olsam
'Arz eder hūn-ı sirişkim baña mercān tesbīh
4. Şad-süveydā-yı dil-i 'āşıkı tāra dizüp
Eyledi yüz süriden destine cānān tesbīh
5. Dām u dāneyle şikār etmege murğ-ı kudsī
Künc-i mescidde eder kendüyi pinhān tesbīh
6. Nice teşbīh olunur zülfüne Sübhānallāh
Rāyiḫa- baḫş-ı meşām olsa da her ān tesbīh
7. Mevlevī sikkesidir serde imāme şanma
Halka-i zikre girip eylese devrān tesbīh
8. Pīç ü tāb-ı dilin 'arz etmegiçin cānānıñ
Kābza-ı ḫançerine olmada piçān tesbīh
9. Ne 'aceb 'uḫd-ı Şüreyyāyı perīşān etse
Yed-i dil-berde olan lü'lü'-i raḫşān tesbīh
10. İntizāmı sūḫanıñ rabṭladır ey Bā' iş
Yoḫsa bī-rişte olur dāne perīşān tesbīh

5a

10

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Hāşre dek eylerdi yārı dil edip feryād yād
Etmeseydi ħirmen-i 'ömrüm eger ber-bād bād
2. Kaşd eder ğamzeñ dile cellād çeşmüñ cānıma
Ol iki ğaddārdan ey zālīm-i bī- dād dād
3. Reh-rev-i der- bend-i 'aşq-ı yār olursañ ibtidā
Hāzır et saht-ı cigerden ey dil-i āzād zād
4. Öyle bir mest-i ħarāb et bāde-i 'aşkıñla kim
Sākiyā vīrān göñlüm dem-be-dem ābād bād
5. Naĥl-i Tūbā-yı bihişt-i ħüsn-i cāvidiñ için
Bā' işi sāyeñde kıl ey kāmēti şimşād şād
6. Merĥametkār [u] 'ināyetli efendim bābıña
İntisāb ile bulur hem ehl-i isti' dād dād
7. Ben de olsam bende-i nā-çiz-i bāb-ı devletiñ
Feyz alıp her dem olurdum çün dil-i nā-şād şād

11

Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün

1. Şabr-ı Eyyüb ile 'aşık çekse ism-i yā Vedūd
Sū-yı dil-berden maḥabbet-nāmeler eyler vürūd
2. Micmer-i dilden ḥayāl-i ḥāl-i 'anber-bāriniñ
Eyledi büy-ı buḥārı cān dimāğına şu'ūd
3. Şaḥne-i ḡamzeñ mey-i la'lüñ yasağın etse de
Şeyḥ-i bed-mest eyler ey sākī yine şürbu'l-yehūd
4. Ol mehiñ 'aşkıyla yer yer cismini pür-dāğ edip
Vaz' eder her şeb felek ol dāğa kevkebden naḥūd
5. Rāh-ı 'aşkıñda çürütmüşdür olanca varını
'Arz-ı hestī etse de 'uşşākıña verme vücūd
6. Ebruvān-ı yāra eylersem perestiş ben n'ola
Cāmi'a'n-nūruñ eder miḥrābına mü'min sücūd
7. Gerçi verdiñ naqd-i cānı sūḫ-ı 'aşk içre velī
Bir ziyānkār āfet-i cān aldıñ ey Bā' iş çī sūd

5b

12

Ve lehū eyzan

Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

1. Hem-reng olalı k̄ubbe-i ḥaḍrāya zümürürd
Faḥr etme dūr [ü] lü'lü'-i lālāya zümürürd
2. Her k̄āmet-i ūṣādiñ olup gūşına mengūş
Beñzerse n'ola mīve-i tūbāya zümürürd
3. Bir gūre-i sīr-āb-ı cināndır n'ola ābın
Hem-neş'e ederse mey-i ḥamrāya zümürürd
4. Bir dāne yeşil k̄atre-i kemmī gibi ammā
Reşk-āver olur k̄ulzum-i ḥaḍrāya zümürürd
5. Nūş etse de şād-āb olur endūh-ı ḥaṭṭıñla
Zehr-āb koyup kāse-i mīnāya zümürürd
6. Giymezi yeşil 'örf-i 'azāmı 'azametle
Elmāsa niķābetle eger pāye zümürürd
7. Çün kāse-i zerrīn nigīndāna koyup zehr
İşrāb eder ef'ī-meniş a' dāya zümürürd
8. Bir ḥūr-liķā duḥter-i pākīze ki girmiş
Cennet yeşili cāme-i zībāya zümürürd
9. Gencīne-i fikr-i ḥaṭṭıña mālīk olanlar
Bā' iş gibi baḥş eyler aḥıbbāya zümürürd

6a

13

Gazel-i muşanna‘

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1. Şalsa da iklim-i cāna ol h̄aṭ-ı menşūr şūr
Sen yine bezminden olma ey dil mağdūr dūr
2. Teşnegān-ı vaşlıñı şīrīn-meżāk eyle hemān
Ḳand-ı la‘le üşmeden ey gözleri maḥmūr mūr
3. Mest-i cām-ı bāde-i la‘lūñ tutar şaḥne ‘azīz
Olmaz ey sāḳī bu ‘işretgāhdan meyhūr hūr
4. Ni‘met-i vaşlıñ eger inkār ederse ḥaḳḳını
‘Āḳıbet cānā olur ol zāhid-i nānkūr kūr
5. Dil-girifte ‘āşıḳıñ bağrın deler sūzān eder
Üflese meclisde bir dem ol şeh-i manşūr şūr
6. Çün nevā-yı nāle-i ‘uşşāḳa olmaz sāzkār
Bari saziñ gūşun ey ramişger ṭanbūr būr
7. Şād olur Bā‘ iş şikest etdikce dil-ber ḥāṭırın
Ḳays eder Leylā ḳılınca kāsesin meksūr sūr

14

Mef'ülü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

1. Eyler diyār-ı yāri ederse sefer mefer
Raḥş-ı ḥayāl-i 'āşığı urmuş eger meger
2. Belden sürin-i dil-bere geçmek muḥāl idi
Vuşlat deminde olmasa zerrin kemer memer
3. Zülf-i siyāhı düşse n'ola āteşin-ruḥa
Cādū-yı sihr-bāza olur çün saḡar maḡar
4. Berg-i nihāl-i ḡonce yeşil sāyebān iken
Olmaz çemende bülbül-i zāra ḡaḡar maḡar
5. Uḡratma bezm-i ālüfte pūzhāne etmesin
Şeyḡiñ Keşiş ḡaḡında dişi çün keser meser
6. Olmaz ḡarīḡ-i kūyuña Bā' iş gibi revān
Raḥş-ı ḥayāl-i 'āşığı urmuş eger meger

6b

15

Gazel-i muşannaʿ

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1. Kaṭre-i eṣkiñ edip ey dil dūr-i ŧhvār var
Baʿ de-zīn rām etmege ol āfete yalvar var
2. Ḥasret-i ruḧṣār-ı ḥūy-gerdeñle dil efġān eder
Derd-i verd-i terden eyler bñlbñl-i gñlzār zār
3. Sāḥa-i fñṣḥat fezā-yı ʿadne reṣk-endāz olur
Tengnā-yı ḳalbimiz ettikçe ol dil-dār dār
4. Genc-i pinhāndır sırnı ḥıfz için aġyārına
Ḳıldı tār-ı ġisū anın ol ġözi bīmār mār
5. Çārsū-yı fitnede bir mekr ile biñ cān alıp
Eyledi her laḥzada ol ġamzesi mekkār kār
6. Ğonce –i dāġ derūnum ġñl gibi ḥandān olur
Sīnede vażʿ eyledikçe ol lebi ġñl-nār nār
7. Bāʿ iṣā aġyārsız yār isteme aġyāra yār
Cüzʿ-i lāzımdır ki oldı āḥir aġyār yār

16

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

1. Āyīneveş o tütī-i gūyā fūrūğlıdır
Gösterse rüy-i dil dağı nuçkı dürūğlıdır
2. Rind-i cihān olursa da āhīr o muğbeçe
Bintü'l-İneble 'āşıkı aldarsañ oğlıdır
3. Ğam leşkerin diyār-ı dile çekdi zülf ile
Gūyā o mīr-i muhteşem iki tūğlıdır
4. Dūd-ı siyāh-ı āh ile boğduñ bu 'ālemi
'Āşık serūnde dīg-i maḥabbet ne buğlıdır
5. Serdār-ı ceyš-i fitneden elbet atar tutar
Zülf-i siyāhı eşbehimiñ baş buğlıdır
6. Mekteb içinde ḥāce-zāde raqīb olur
Bā' iş raqīb-zādemiz elbet it oğlıdır

7b

17

Ve lehū

Mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün

1. Kūhsār-ı ğamıñ āh-ı ser-āmed şeceridir
Pür-süz-ı diliñ her şereri bir şemeridir
2. Vezn etmege ħürşid ile mehden ola mizān
Kim eşk-i terim kân-ı maĥabbet güheridir
3. Çeşmimden olur 'aşq-ı dil-ārā dile dāĥil
Şan şırça-sarāy-ı şeh-i ħüsnüñ o deridir
4. Rindān-ı mey-āşāma nikāĥ etmede gūyā
Bintü'l-'İnebiñ pîr-i muġān öz pederidir
5. Āhū-yı Ħoten almasa zülfünden eger bu
Virdim ben anıñ nāfesi bir pāre deridir
6. Bā' iş n'ola meyl eylese ebrū-yı nigāra
Şimşir-i kaçā 'aşıkın elbet güzeridir

18

Ve lehū

Mef'ulū mefā'ilū mefā'ilū fe'ulūn

1. Vaşlın o güzel 'āşıkā ikrār ile söyler
Hengām-ı edāda hüner inkār ile söyler
2. Şetm etsede şirīn gelür erbāb-ı mezāka
Dilber ki sözin la'l-i şeker-bār ile söyler
3. Hūlyāsını dervīş-i kalendar-meniş elbet
Ketm eyleyemez neş'e-i esrār ile söyler
4. Lāl olsa da cisminde olan şerhayı 'āşık
Engüşt-i işāret eder iş'ār ile söyler
5. Maḥfice bulup muḥtesibi şūfī-i gammāz
Bintü'l-'İnebi rind-i günehkār ile söyler
6. Dāmād-ı dile bīkr-i dil-ārā-yı mezāmīn
Naḫdīne-i endīşe-i bisyār ile söyler
7. Dem-beste-i hecr olsa da Bā' iş yine yāra
Aḥvāl-i dilin nāme-i iḥbār ile söyler

8a

19

Ve lehū

Mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn

1. Perī-rūlar derūn-ı 'āşık-ı zārı çalar çarpar
Diyār-ı 'aqlı ceşş-i çeşm-i Tātārī çalar çarpar
2. Şabā müjgānımız çārūp edip ferrāşveş her dem
Harīm-i dil-nişin-i gülşen-i yārı çalar çarpar
3. Tıfl-ı dil-rübāmız sīne-i bī-kīneden senge
Zücāc-ı kalb-i 'uşşāk-ı dil-efgārı çalar çarpar
4. Rehā-yāb olma mümkin mi nigāhından harāmīveş
Cüyüş-ı fitne-ḥīzi deşt ü kühsārı çalar çarpar
5. Bu āh-ı sūz-nāki Bā' işin cāna semūmāsā
Tarīk-i Ka' be-i kuyūnda ağıyārı çalar çarpar

20

Ve lehū

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Tīg-ı ğamzeñ cāna eylerse eṣer ' aqlım keser
Hūna ğarḡ eyler cihānı ser-te-ser ' aqlım keser
2. Ser-be-ser ḡat' -ı ümīd eyler ḡayātından o ṣeh
Hıṣımla ' uṣṣāḡa eylerse nazār ' aqlım keser
3. Hānemiz ma' mūr eder neccār-zāde destine
Alsa ser-tīz-i niġāhından keser ' aqlım keser
4. Sāḡī ğül-ḡehre verse bir ḡadeḡ keskin ' araḡ
Ġuṣṣanıñ ser-tā-ḡadem ' ırḡın keser ' aqlım keser
5. Ol ḡalender-beḡḡe Bā' iṣ ḡırḡa-ı Hindū gibi
Sīnemiz ṣad-pāre eyler bī-teber ' aqlım keser
6. Eylesem ihdā kevākib-zādeye bu nazmımı
İltifātın kesmez ol ' ālī-ġüher ' aqlım keser

8b

21

Ve lehū

Fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilūn
(fā' ilātūn) (fā' lūn)

1. Yansa şeb tā-be-seher şevk ile pür-nār fenār
Edemez meh gibi āfākı pür-envār fenār
2. Meh-i nev nūrın alıp mihre olunca dāmād
Çekdi kevkebler önünce gece bisyār fenār
3. Rūzgār etmesin iţfā deyü şem' -i dilini
Zīr-i dāmāna alıp şakladı nāçār fenār
4. Bir sehī kıaddi alıp perde-i ' arza her şeb
Yanar aĥvālını ol ser-keşe her bār fenār
5. Tıtuşur dāmeni pervāne şıfat şevkınden
Seng-i eţfāle dūçār olsa sebük-bār fenār
6. Şū' le-i şem' -i ruĥuñ eyleyip ey māh ĥayāl
Yapdı işkembeden ol şeyĥ-i şikem-ĥ'ār fenār
7. ' Araç-ı rūġan ile kıānzil olup rinde eder
Cāmdan āteş-i seyyālesin iş'ār fenār
8. Olmasa muķtebes-i āyet-i mışbaĥ ruĥuñ
Leyl-i mużlimle olur muydu ziyādār fenār
9. Şüret-i yāri ĥayālinde taşavvur etmiş
Ki arar mūmla anı her gece bī-zār fenār
10. Kūy-ı dil-dāra giderken bu gece Bā' iş-i zār
Şerer-i āh-ı dili oldu pür-envār fenār

9a

22

Ve lehū

Fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilūn

1. Tūtiyā-yı hāk pāyin dil-ber-i ra' nā şatar
Zülf-i müşkīnin mişāl-i ' anber-i sārā şatar
2. Keffe-i çeşminde ' aşık vezn edip eşk-i terin
Yāra bāzār-ı maḥabbetde dūr-i yektā şatar
3. Ğabğabın būs etdirip ol naḥl-i nev-res ' aşıka
Bāğ-ı hüsñü mīvesinden güyyiā alma şatar
4. Zīr-i zülfünde siyeh beñ tācir-i hindū gibi
Ehl-i ' aşka Şāmda şān ḥabbetü's-sevdā şatar
5. Gerçi bī- bāl u periz ammā bu bāğ-ı dehrde
Murğ-ı dil ' Anḳā-yı kūh-ı Ḳāfa istiğnā şatar
6. Çārsū-yı nazm içinde Bā' işā ṭab' ım benim
Şā' irāne vezn ile incū gibi ma' nā şatar

23

Ve lehū

Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün
(fā' ilātün) (fā' lün)

1. Dil-berin çeşm-i suhan-güşuna āhū dediler
Gören üftādeleri 'aşk ile yā Hū dediler
2. 'Ayn-ı kevşer deyü vaşf eyler iken қand-ı lebiñ
'Āşık-ı teşne-lebāniñ bir içim şū dediler
3. 'Āşkla pīr-i muğān zāviyesinde rindān
Hep müşelles içip üçler demine Hū dediler
4. Қatre-i eşk-i terim rişte-i müjgānımda
Sevr edenler ne güzel şubha-ı lü'lü' dediler
5. Serve teşbih edemem toğrusu қadd-i yāri
Rāst-gūyan āna hep қāmet-i dil-cū dediler
6. Māha tāb- āver iken mihr-i ruḥundan şū' ārā
Ne cesāretle 'aceb dil-bere meh-rū dediler
7. Bā' işā қat' -ı zebān eylemesin vaşfi deyü
Tīğ-ı ser-tiz-i қazā-yı dile ebrū dediler

9b

24

Ve lehū

Fā'ilātūn fā'ilātūn fā'ilātūn fā'ilūn

1. Sāķī-i gül-çehreniñ meclisde la' līn cām öper
Cām-ı gül-fāmiñ lebinde rind-i dürd-āşām öper
2. Turre-i tarrār [u] ebrūdan geçip ruhsārına
Dil perişān etmege tiğ atlayıp en'ām öper
3. Sille öper zūr-i 'aşķa dūş olan üftādelər
Hāk-pāyiñ secdegāh etdikçe bī-ārām [öper]
4. Bir siyeh Hindūdur ammā merdüm-i çeşmim gibi
Gerden-i kāfūr-i yarı hāl-i 'anber-fām öper
5. Devlet el verse nihānı bulsa vuşlat-gāhda
Pāyını ol şāh-ı hūsnuñ Bā' iş-i nā-kām öper

25

Ve lehū

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Bī-sütün-ı ' aşqda Ferhād-ı dil ğam pīşedir
Āh-ı āteş-bār-ı cān-sūzum elinde tīşedir
2. Zıhn-i pür-endiše-i tıfl-ı dili teşhiz için
Zülf-i müşğın-i girih-giriñ güzel endişedir
3. ' Aks eder elbet fūrüg-ı mihr-i rūyu ol mähüñ
Ķalbimiz çün sırr-ı ' aşqa mazhar olmuş şışedir
4. Çehre-i zerdinde riş-i pür-sevādı zāhidiñ
Dühte-i seccāde-i aşferde güyā rişedir
5. Hırқа-i Hindūya döndürdüm ten-i pür-dāğımı
İ' tibarı Bā' işā şeyh-zādeniñ dervişedir

10a

26

Ve lehū

Fā'ilatūn fā'ilatūn fā'ilatūn fā'ilūn

1. Fitne-cū bir āfetiñ üftāde-dil meftūnudur
Geřt eder deřt-i cūnūn u zūlfūñūñ Mecnūnudur
2. Būs ederken murğ-ı dest-āmūzumuz ıalķsa n'ola
La' l-i řiriniñ begim ķuř ıaldıran ma' cūnudur
3. Söyleden tūbāya tūbāleğ deyü ol āfetiñ
Mıřra' -ı berceste-i bālā ıadd-i mevzūnudur
4. Oynadır riř-i dirāzından tūtup kařmır gibi⁸⁷
Dil-berin zirā raķıb mařhara [vü] maymūnudur⁸⁸
5. Gem degil aldarsa ol ıoltuķçu-zāde 'āřıķı
Sūķ-ı řeytāniyede iblis aniñ mağbūnudur
6. Bir veliyy-i ni' metiñ memnūnuyum kim Bā' iřā
Dergehinde ser-te-ser řāh u gedā memnūnudur

⁸⁷ Metinde bu mısranın üzerinde 'Aħz edip riřiiñden oynatsa n'ola kaşmır gibi' şeklinde bir mısra daha mevcuttur.

⁸⁸ Metinde bu mısranın altında 'dā'im' yazmaktadır.

27

Ve lehū

Mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn

1. Leb-i rümmānī-i yāri göñül dilde mekīn ister
Ser-engüşt-i hayālinde o bir la' līn mekīn ister
2. Ğamıñ teb' id edip zevk ü neşātı görmege sākī
Elinde pīr-i ' aşkıñ cām-ı meyden dūr-bīn ister
3. Hülüş ile cehennemden hālāşa bakmayıp zāhid
' İbādāt-ı riya-ālūd ile huld-ı berīn ister
4. Eṭbbā dāğ-ı sīnem gördü el çekdi dedi Loḡmān
Bu dāğ-ı ' aşka merhem şarmağa bir meh-cebīn ister
5. Gülistān-ı cemālinden o şūhuñ olmağa gülçīn
Hezārāsā dem-ā-dem Bā' işā āh ü enīn ister

10b

28

Ve lehü

Mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

1. Ol mäh-tāb-ı rüy-ı civān Aķşehirlidir
Baķsañ hilāl-i ķāşına bir Nev-şehirlidir
2. Bāğ-ı ĩremde geşt ü güzārın ne zevķi
Bu ķār-bāğ-ı sĩneme gel kim seyirlidir
3. Mār-ı haķ aldı ķand-i leb-i cān-fürüşuñu
Artıķ şarāb-ı la'liñi içmem zehirlidir
4. Yek đarbla ĩesābına ermez 'uķülünüz
Ey ĩ'āce dāğ-ı dil raķamı pek kesirlidir
5. Vuşlat-serāya kimse duķul etmesün deyü
Bābı o şāhıñ ense tarafından demirlidir
6. Bā' iş ķumāş-ı nazmıñı gāyet güzel toķu
Tamğa-zen-i suĥan demesin bu nedirlidir

29

Ve lehū

Mef'ulū fā'ilātū mefā'ilū fā'ilūn

1. Tiryākiyān-ı k̄ahve vū ma' cūn nikirlidir
Mank̄al başında kül kedisi gibi kirlidir
2. Rez duhterini almadan ey rind-i mey-güsār
Pīr-i muġāniñ oġlunu almak ħayırlıdır
3. La' līn raq̄ibe öpdürür elbet o nev-civān
Bir buse şeyh necdiye zīrā nezirlidir
4. Ĥaṭṭ-ı siyehle cām-ı leb-i mey-fürüş-ı yār
Çün mūy-dār-ı kāse-i faġfūr nedirlidir
5. Bā' iş cihānı kırdı geçirdi nigāh ile
Eyā bu K̄ahramān-ı celālet ne yerlidir

11a

30

Ve lehū

Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

1. Ey şir ü şekerle leb-i şirini muhammer
Vey ehl-i mezāka deheni kand-i mükerrer
2. Şems ü kamer āyetlerin izāh edemezdim
Ger olmasa hūsn-i haṭ-ı rūyuñla müfesser
3. Biñ 'āşığı bir mūy ile bend itse 'aceb mi
Hārūtı eder zülūf-i sihr-bāzı musahḥar
4. Hāl-i ruḥı germiyyet-i şermile çü 'anber
Etmez mi meşām-i dil-i 'uşşākı mu'atṭar
5. Küfr olmasa qalbinde ğamiñ 'ālemi Bā' iş
Rencide-i bī-renk ile etmezdi mükedder

31

Ve lehū

Mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn

1. Ne ʔa' n-ı rumḥ-ı a' dādan ne ŧemŧir-i ʔazādandır
Bu sīnem ŧerḥası tıĝ-i cefā-yı dil-rübādandır
2. Dilā açmaḥsa ʔaŧdın yāri her-dem āh edip ağla
Ki ol derde ĝüŧāyiŧ jāle vü bād-ı ŧabādandır
3. Ḥaḥ-ı cānāna ʔarŧı āh edip ĝiryān olur 'āŧıĝ
Bahārīñ āb u tābı dem-be-dem āb u hevādandır
4. Sikenderveŧ n'ola seyr eyleseñ biz 'ālem-i ābı
Bizim peymānemiz āyīne-i 'ālem-nümādandır
5. Ne ʔab' imdan ne fikrimden ne sa' yimden ey Bā' iŧ
Baña bu lehce-i pākize-elḥāf-ı Ḥudādandır

11b

32

Ġazel-i muşanna‘

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1. Olmadıkça ney gibi efgānıma demsāz sāz
Diñlemez eyler baña ol muṭrib-i ṭannāz nāz
2. Ketm ederdim sırr-ı ‘aşkıñ sinede cānım gibi
Etmese her dem dehān-ı zaḥm-ı dil ibrāz rāz
3. Şem‘-i ser-keş yaqdığı için cānını pervāneniñ
Kesdi başın bögrüne evvel edip irkāz kāz
4. Murğ-ı cānım görse çeşmiñden uçar ḥāb-ı ḥuzūr
Kim olur şayda şalarken dīde-i şebbāz bāz
5. Diñlenmez bezm-i ṭarabda iñlesem Bā‘ iş o şūḥ
Olmadıkça ney gibi efgānıma demsāz sāz

33

Ve lehū

Mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn

1. Nigāh-ı şūhı gūyā ol şehiñ ğaddārılık bilmez
Şarābāsā ciger kıanın içer hūn-h'ārılık bilmez
2. Tıfl-ı hurde-sāle dest-hūş etsem dil-i zārım
Şikest eyler hemān āyineveş dil-dārılık bilmez
3. Şabā taħrık edip başdan çıkarmış perçem-i yārı
O başlı başına kıalsa yine mekkārılık bilmez
4. Hārāb eyler ederken hāne-i vīrānemiz ma' mūr
Daħı nev-sāledir ol muğ-bee mi' mārılık bilmez
5. Olanlar sākīyā mest-i mūdām-ı la' li mey-gūnuñ
Bu işretgāhda Bā' iş gibi hūşyārılık bilmez

12a

34

Ve lehū

Fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilūn

1. Düş olan sevdā-yı zülfe şervet ümmīd eylemez
Sāye-i bāl-ı hümādan devlet ümmīd eylemez
2. Pāy-māl-ı esb-i nāziñ hem-ser-i hūrşīd olup
Şeh-süvārım ğayriden ol rıf' at ümmīd eylemez
3. Lāleveş müjgān-ı ser-tīziñ açarken şerhalar
Cism-i pür-dāğım çiçekli hil' at ümmīd eylemez
4. Gūşe-i çeşm-i cihān beniñde hāl-i müşk-bār
Hīndū-yı vaħdet-güzīndir keşret ümmīd eylemez
5. Çeşm-i cellādiñ ne hūnī olduğun Bā' iş bilir
Tīĝ-i ğamzeñden anıñçün ruħşat ümmīd eylemez

35

Ve lehū

*Fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün**(fā' ilātün)**(fā' lün)*

1. anı leb-ber-leb olup bāde sūzūşdüklerimiz
anı dil-dār ile meclisde öpūşdüklerimiz
2. anı şev ile per u bālimiz ihrāk ederken
Şem' -i bezmine çü pervāne dōnūşdüklerimiz
3. anı yā Hū diyerek zıkr-i cemāliyle dilā
Tekye-i ' aşına girdikçe tepişdiklerimiz
4. anı ol aşı kemānım atıca tır-i belā
' Āşāne çü hedef sīne gerişdiklerimiz
5. anı ol neş' e-i la' liñ hevesiyle cānā
Bir adeh bādeye destār değışdiklerimiz
6. anı ey dil mey-i gül-gūn ieriz belki deyū
O bütūñ āh-ı zenehdānına dūşdüklerimiz
7. Ārzū eyleyerek būs u kenārın Bā' iş
Baħr-ı ' aşına dūşüp anı yüzūşdüklerimiz

12b

36

Ve lehū

Mefā' ilūn fe' ilātūn mefā' ilūn fe' ilūn

1. Māh-ı naḥvete toğru dilā kaçar gideriz
Şeb-i belāda çü encüm şerer saçar gideriz
2. Mezāk-ı kand-i lebiyle 'adem diyārına dek
Ecel şarābını kevşer deyü içer gideriz
3. Evc-i māha çıkıp lāne-sāz olursa eğer
Hevāya biz de hümāveş hemān uçar gideriz
4. Müşelleş içmege üçler demine mey-kedeye
Benimle sāķi vü muṭrib üçer üçer gideriz
5. Ferāgat eyleñ ebrū-yı yārı cennete dek
O kıldan ince şırātı dilā geçer gideriz
6. Demiş o ğamze ser-ḥūnī ḥadeng-i nāz ile biz
Derūn-ı 'āşıķa biñ dāğ dile açar gideriz
7. Semend-i ḥāmeme ṭab'ım süvār olursa eğer
Suḥan-ṭırāz-ı cihānı bütün geçer gideriz
8. Kilid-i daḥme-i maźmūnu feth için Bā' iş
Beyān-ı kilik-i hūnerle zemīn açar gideriz

37

Ve lehū

*Fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilūn**(fā' ilātūn)**(fā' lūn)*

1. Bāğ-ı hüsniñde baña mīve-i nev-res Nevres
Leb-i gül-nāz ile sīb-i zeķāmiñ bes nev-res
2. Ben değil perçem-i pūr çiniñi gördükçe seniñ
Olur aşüfte vü şeydā saña herkes nev-res
3. Kāle-bāfān reg-i cānımdan alıp riştesini
Kadd-i bālāna toķur cāme-i cān-fes nev-res
4. Beden-i pākiñe lif etmek için germ-ābede
Tiğ-ı sertiz ile şeyhiñ şakalın kes nev-res
5. Şābit olaydı bu şiş-hānede Bā' iş nā-çār
Nazm-ı nev-ţarhımı eylerdi muħammes Nevres

13a

38

Ve lehū

Mef'ūlü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

1. Ey ũu'le-i hūrũid ruĥıñ ziver-i elmās
Urma reg-i mir'āt-1 dile nıũster-i elmās
2. Yāķūt-1 lebiñ kān-1 Bedeĥũān-1 ũafādır
Dendāniñ olursa n'ola reũk-āver-i elmās
3. Ūftādeleriñ yıldızı ķuyruķlu toĥardı
Çekseydi miyānından o meh ĥaņcer-i elmās
4. Her ũeb o mehiñ 'aũķına dāĥ açmaĥa yer yer
Vāz' etdi felek sinesine aĥker-i elmās
5. Hūrũide edip hāleyi bir sım-i nigin-dān
Gösterdi felek faĥr ile engüũter-i elmās
6. Rūũen-güherin fikri de rūũen olur elbet
Cevfide dirāĥũān görünür muzmer-i elmās
7. Besdir ũeref-i cevher-i 'irfāni ķarife
Lāzım degil engüũtüne engüũt-i elmās
8. Sır-āb-1 feraĥ eyler imiũ teũne-i faĥrı
Ĥāũiyyet-i pür-neũ'e-i āb-1 ter elmās
9. Faĥr etse siriũkiyle n'ola 'aũıķ-1 zāriñ
Esbāb-1 kibirden ũayılır cevher-i elmās

10. Emdirdi o meh la^ç l-i nemek-pāşını ammā
Ekdi dil-i şad-pāreme hākister-i elmās
11. Ta^ç tır-i dimāğ etmek için ol şeh-i hüsne
Pür-süz-ı dil-i Bā^ç iş olur mihmer-i elmas
12. Ser-çeşme-i rüşen- güherān Nāşid Efendi
Leb-rız-i şafādır dili çün sāğar-ı elmās
13. Bu sūhte-dili āteş-i sūzān-ı ğam etdi
Hākister-i zilletde nihān kihter-i elmās
13b
14. Dergāh-ı bülend- ahterine hıdmet ile çarh
Giydi başına mihr gibi efser-i elmās
15. Tefsir ü beyān eyler iken Muşhaf-ı medhin
Envār-ı şihāb oldu bu kilik-ter-i elmās
16. Her nokta-i eş^ç arım olur kevkeb-i rahşān
Çün hoçka-i māh oldu baña micmer-i elmās
17. Ey rüşenī-i tab^ç ile dāniş-ver-i elmās
V'ey şi^ç r-i teri revnaç-ı nūr u fer-i elmās
18. Erbāb-ı suhan-gevherin ^ç arz etmede her-dem
Bendeñ daği ^ç arz etse n'olur cevher-i elmās
19. Bir şems-i Hudāsın ki eder neyyir-i feyziñ
Her zerreyi pertev-figen-i ahter-i elmās

20. Bu sūhte-dili āteş-i sūzān-ı ğam etdi
Hākister-i zillette nihān-ı kihter-i elmās

21. Vā-reste tāb-ı ğam edip eyle efendim
Rūşen-geri-i luţfunu tāb-āver-i elmās

22. Peydā ederim himmetiñe maẓhar olursam
Gencīne-i ʔab'ımda niçe gevher-i elmās

23. Hem-vāre ede ʔab'ı suhān-senciñi Mevlā
Mizān-ı güher-dār u ziyā-göster elmās

14a

39

Ġazel-i muşanna‘

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1. Sāķiyā şahbā-yı la‘ liñ etdirip mey nūş-ā-nūş
Telĥi-i devrān-ı hecri göster ol ser-ĥōşa ĥoş
2. Ġulġul-i mīnāyı ġūşa kūşiş et mey-ĥānede
Tutma cāmi‘ de kelām-ı vā‘ iz-i her ġūş-ā-ġūş
3. Şahne düzd-i şeb-revi tutsa sükūt ile n’ola
Sırķat eylerken tütildi ġürbe-i ĥāmūşa mūş
4. Şeyĥ bekler tekye-i vīrānede murġ-ı naşīb
Kim düşer kısmet olunca pençe-i bayķuşa ķuş
5. Ey perī-rū ĥoş tıtuş bend etmeseydiñ zülfüñe
Bir ġün elbette gelirdi Bā‘ iş-i bī-ĥūşa ĥūş

14b

40

Ve lehū

Mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn

1. Sirişkim atresin dil-dāre dil hūn-āb göstermiş
Ciger dāğında bitmiş lāle-i sīr-āb göstermiş
2. Olup hūy-kerde şerminden gül-i ter üzre çün şeb-nem
O meh la' līn aba ire dūr-i nā-yāb göstermiş
3. Hedefveş sīnesin āk eyleyip 'āşık gögüs germiş
Kim ol hūnī hadeng-i ğamzeye per-tāb göstermiş
4. Ne ābil rūyī raşşānīñ yanında ğayre dil basın
ıtalım kim felek biñ mihr-i 'ālem-tāb [göstermiş]
5. Sücūd eyler yazarken vaşf-ı ebrūsın ser-hāmem
Meger endīşe-i Bā' iş aña mihrāb göstermiş

41

Ve lehū

Mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn

1. Egerçi h̄āba varmış çeşm-i bādāmı şekerlenmiş
Velī şad-fitne zīr-i perdede yatmış siperlenmiş
2. Görüp la' l-i ' araķnākin gül-i pūr-jāledir şanma
O bir yāķūt h̄ātemdir ki eṭrāfı güherlenmiş
3. Siyeh semmūrdan tābān edince gerden-i şāfin
Dedim ey meh derūn-ı hālede rūyuñ ķamerlenmiş
4. O şūhuñ cebhe-i şāfindaki ebrūları gūyā
Gümüş şuyunda bir cisr-i melāḫatdir kemerlenmiş
5. Semend-i pāyile Bā' iş varılmaz kūy-ı cānāna
Kim ol vādide çok esb-i sebūk-palār tekerlenmiş

15a

42

Ve lehū

Mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn mefā' ilūn

1. Hāyāl-i ceyş-i haṭṭıñ dīdeden ey nev-civān geçmiş
Leb-i cūdan derūna fitne-i āḥir-zamān geçmiş
2. Hevā-yı būy-ı zūlfūñle yelerken rāh-ı gülşende
Şabāyı bir nefesde bād-ı āh-ı ' aşıkān geçmiş
3. Kılıçdan tiz u kıldan ince cısr-i ebrūvānından
Behişt-i hüsne āyende çü berç-i hāṭıfān [geçmiş]
4. Yine miz-āb-ı havz-ı kevşeriñ ağzın şulandırmış
Yazarken vaşf-ı la' liñ gerçi hāmem ter-zebān [geçmiş]
5. N'ola feryād ederse ' andelibāsā dil-i zārım
Bahāristān-ı hāṭırdan hayāl-i gül-ruḥān geçmiş
6. Degil müjgān-ı hūn-ālūd-i çeşmimde nigāhıñdan
Derūn-ı şışe-i gülgüne tır-i hūn-feşān geçmiş
7. Koşup yügrük semā' ile tarab efzā-yı bezmimde
Şabādan bir nefes bu neyzen-i āh u figān geçmiş
8. O şāh-ı ' işveniñ mağlūb edince çeşm-i fettānı
Cuyūş-ı fitne zīr-i tığ-ı ebrūdan hemān geçmiş
9. Bu dāğ-ı lāle-gūnum deşt-i sīnemde görenler der
Yine yer yer yaḳūt āteş bu yerden kārban geçmiş

10. ʿ Aceb mi pīç ü tāb-ı cevheri mirʿ āt-ı fūlādīñ
Derūnundan fūrūğ-ı ʿ aks-i rūy-i mehveşān geçmiş
11. Terennüm-sāz iken tūṭī-i ṭabʿ ım oldu dem-beste
Meger āvāz ile bir ğonçe-fem şīrīn-zebān [geçmiş]
12. Naẓīre Ḥāzret-i Nāşid Bege mümkin degil Bāʿ iş
Belāğatde zebān-ı ḥāmesi muʿ ciz-beyān geçmiş

15b

43

Ve lehū

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Şāf edip albiñ reg-i berk-i gl-i 'irfāna a
Jāleve tār-1 u'ā' -1 mihr-i nr-efāna a
2. Ey teraum isteyen ol em-i niden  tg
Ge nigāhın alka-i dāg-1 dil-i szāna a
3. Vā' iziñ g etme pendin mest olup guñ mdām
lul-1 alk-1 rāi-i mey-i rindāna a
4. n gnl āyīnesin ad-pāre ıldıñ ey felek
Bārī bir āvīze-i billr edip keyvāna a
5. Zīr-i destīnde dil-i Bā' i ehā bir bendedir
İster āzād eyle ister zlf-i 'ıtr-efāna a

16a

44

Ve lehū

*Fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilūn**(fā' ilātūn)**(fā' lūn)*

1. Ruḥlarında açılırken gül-i ḥandān şaf şaf
Seyr-i gül-zāra giderler yine ḥübān şaf şaf
2. Seyr için ol meh-i tābānıma şeb tā-be-seḥer
Bām-ı çarḥ üzre ṭurur encüm-i raḥşān şaf şaf
3. Her ne dem cünbiş-i müjgānı taḥayyül kılsam
Alır eṭrāf-ı dili nāze-güzerān şaf şaf
4. Leb-i şirīniñi ḥaṭṭ-ı siyehin olsa n'ola
‘Azm eder ḳanda ise ḳanda çü mūrān şaf şaf
5. Şafvetinden görünür ḥoḳḳa-i ser-beste iken
Dürc-i yāḳūt-ı feminden dürr-i dendān şaf şaf
6. Ḥūn-ı dil nūş edeli yād-ı lebiñle cānā
Geliyor bezmime feyz almağa rindān şaf şaf
7. Bā' işā şimdi benim kişver-i nazmıñ şāhā
Ehl-i dīvān ṭurur ḳarşıma dīvān şaf şaf

45

Ve lehū

Mef' ūlū Fā' ilātū Mefā' ilū Fā' ilün

1. Rūyın o meh-cebānımız etseydi münkeşif
Mihr-i münāri toğmadan eylerdi münkesif
2. Hāl-i ' abīri cebhe-i şāfında ol mehiñ
Hūrşid içinde kırş-ı kamedir ki münhasif
3. Kırmuş hayāl perdesin etfāli şayd için
Mescidde şeyhi şanma şaķın oldu mu' tekif
4. Fetvā verirdi kendisiniñ şalb u katile
Herkes olaydı cürmüne ' ālemde mu' terif
5. Keç-ħarf atınca ħadd-i kazaft iktizā edip
Mollā zebān-ı ħāmemi kaṭ' etdi münħarif
6. Bā' iş taşarrufāt-ı dehirden rehā mı var
İsmiñ egerçi olsa daħi ħayr-i munşarif

16b

46

Ve lehū

Fe‘ilātūn fe‘ilātūn fe‘ilātūn fe‘ilūn
(fā‘ilātūn) (fā‘lūn)

1. Etmese nāṭıķa-perdāz dilin mihr ile şāf
 Ṭal‘ at-ı mihr-i ruḥuñ vaşf edemizdi vaşşāf
2. ‘ Aks eder pertev-i ruḥsāre-i dil-ber elbet
 Şayķal-ı ‘ aşķ ile mir‘āt-ı diliñ ķıl şeffāf
3. Deşt-i sevdāya düşürmezdi mişāl-i Mecnūn
 ‘ Āşıķıñ ḥāline ma‘ şūķı edeydi inşāf
4. Varaķ-ı nüşḥa-i gül-ğoncayı gözden geçirir
 Şaḥn-ı gülşende olup nergis-i bīnā şaḥḥāf
5. Saña bu sāde ğazelle yakışır mı Bā‘ is
 Edesin bezm-i ḥāzerde bu ķadar lāf ü ğüzāf

17a

47

Ve lehū

Mef'ūlü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

1. Rām etmege ol āfeti biz hayli şavaşdıķ
İtler gibi aġyār ile kūyunda ıalaşdıķ
2. Sen çek küregın fırķate-i fırķatiñ ey dil
Biz iskele-i vuşlat-ı dil-dāre yanaşdıķ
3. Gel terk edelim hāl u haı-ı dil-beri ey dil
Bir dāne için dām-ı belāya ne dolaşdıķ
4. Şebnem gibi bir kaıreyiz ammā ki cihānda
Zerrin-resen-i mihr ile eflāka ulaşdıķ
5. Leb-ber-leb olup bezm-i nev-āyın-i şafāda
Bā' iş bu gece yār ile peymāne yalaşdıķ

17b

48

Ve lehū

Fā'ilatūn fā'ilatūn fā'ilatūn fā'ilūn

1. Āşinā-yı sırr-ı ğaybīdir dehānı şā' iriñ
Hep sünūhāt-ı ilāhīdir beyānı şā' iriñ
2. İstemez şemşir ü leşker düşmanın tekdīr için
Hāmesidir elde tīr-i hūn-feşānı şā' iriñ
3. Haşmını ilzām için kaṭ'ı cevābın vermege
Seyf-i kâṭı' dir zebān-ı nüktedānı şā' iriñ
4. Bir küheylān esb-i çābük-pāya beñzer sürçse de
Biñde bir ancaḡ begim sürçer lisānı [şā' iriñ]
5. Böyle şöhret mi bulurdu hūsn ü ānı dil-berin
Olmasa revnāḡ-fezā hūsn-i beyānı [şā' iriñ]
6. Şā' iriyyet hāşılı nışf-ı kerāmet olmasa
Ser-i nuṭḡa maḡhar olmadı zebānı şā' iriñ
7. Olduġıyçün Hūsev-i nazm u ma' anī Bā' işā
Şāh beytinde yazıldı nām u şānı şā' iriñ

18a

49

Ġazel-i muşannaʕ

Fāʕilātün fāʕilātün fāʕilātün fāʕilün

1. Biz sebük-bār-ı fenâyız etmeyiz âmāl-ı māl
Düşumuz tâ bār-ı vizre etmesin ħammāl-ı māl
2. Māla maġrūr olma kim Ķārün-ı süflî-tıynetîñ
Câyġahın zîr-i ħāk etdi edip pāmāl-ı māl
3. Nokta-i encüm döküp levġ-i zümüröd-fāmına
Cüst [ü] cü eyler felek her şeb olup remmāl-ı māl
4. Olmasa şehbender-i mülk-i tevekkül tâcirân
Pister-i kemhâveş olmaz pâyına rû-māl-ı māl
5. Eylemez ignâ ġinâ-yı tabʕ îñ olmazsa seni
Maġzen-i nüh ħubbe-i çarġ olsa mālâ-māl-ı māl
6. Şervet ü sāmân-ı dehre verziş eylersem n'ola
Eyler erbâb-ı kemâliñ zâtını ikmâl-ı māl
7. İstemez dünyâ vü mâ- fihâyı ehl-i âġiret
Niyyet-i ħâlişle besdir anlara aʕ māl-ı māl
8. Māl-i ħulyâ ile Bâʕ iş bir zemîn çarġ etdi kim
Var her beyt-i metinde çü Beytü'l-māl-ı māl
9. Mübtelâ-yı faġra taʕ vîz etseler bu şiʕ rimi
Ķurtulur hem fâġadan hem eyler istiʕ māl-ı māl

18b

50

Ve lehū

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Olmasaydı mazhar-ı reng-i leb-i dil-dār-ı la' l
Pāre-i billürveş olmazdı kıymetdār-ı la' l
2. Bāde-i hamra lebiñ keyfiyle gelse çüşişe
Her habāb-ı āb-dārın gösterir yek-bār-ı lā' l
3. Revğan-i rengin alıp gül-berk-i rüyından olur
Şeb-çerāğ-i pür-furūğ-ı meclis-i dil-dār-ı la' l
4. Ārzū-mend-i leb-i gül-nār-ı sākī olmasa
Dem-be-bem vişn-āb içmezdi olup mey-ḥ'ār-ı la' l
5. Bir nigīn-dān-ı zümürüddür ḥaṭ-ı sebz-i lebiñ
Kim nigīnin zer-ger-i şun' eylemiş şehvār-ı la' l
6. Āb-ı ter şanma lebiñ şevkiyle olmuştur müdām
Bāde-i rummān ile peymāne-i ser-şar-ı la' l
7. Pāk-gevher ḥūn-ı dil nūş etse de merğūbdur
Buldu dil-ḥūn oldıguyçün rağbet-i bisyār-ı la' l
8. Beñzemez rüşen-dilānıñ birbirine meşrebi
Nūş eder her dem ' arak elmās olur mey-ḥ'ār-ı la' l
9. Cevher-i rengin çıkarsa kilik-i ğavvāşım n'ola
Oldu çün Bā' iş devātım kılzüm-ı zehḥār-ı la' l
10. Oldıguyçün bu ğazel şevk-i leb-i dil-berle tarḥ
Oldu her bir nokṭa-i pür-nüktesi şehvār-ı la' l

19a

51

Ġazel-i muşanna‘

Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1. Bāde-i la‘liñ edeydi rind-i dürd-āşām şem
Ġam yemezdi verse cānā sāķi-i ser-sām sem
2. N’eylersün rind-i қalender-meşrebān tāc-ı şehi
‘Ālem-i āb içre қılmış anları bir cām-ı Cem
3. ‘Ayş u nüş-ı dil lebiñ hecriyle olmuş bī-meze
Bezme gel bir dem o etsin ey gözi bādām-dem
4. Bülbülān nālān iken dem-beste vü hayrān olur
Ġonceveş gülşende açsa ol leb-i gül-fām fem
5. Haţt-ı müşkiniñ zuhūrın güş edip çekdim keder
Ādeme cānā verir zirā siyeh peygām ğam
6. Sāhil-i maқşūda Bā‘iş keşt-i ümmidiñi
Eylemez vāşıl müsā‘ id olmasa eyyām yem

52

Ve lehū

*Fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilūn**(fā' ilātūn)**(fā' lūn)*

1. Edicek dām-ı belā-tārını pür-ḥam perçem
Şayd edip murğ-ı dilim bağladı muḥkem perçem
2. Dil-ber-i sīm-berin genc-i nihān-i ḥüsnin
Hıfz için gāh olur mār-ı muṭalsam perçem
3. Gāh pīçide olup gerden-i ḥübāna olur
Hāle-i māh-ı ziyā-göster-i 'ālem perçem
4. Dökülünce ruḥ-i ḥöy-gerde-i cānāna döner
Sünbül-i gülşen-i pür jāleye pür-nem perçem
5. Sāye-endāz olıcaḳ bāl-i Hümāveş kıldı
Dil-ber-i mülket-i ḥüsne şeh-i ekrem perçem
6. Neşr eder büyını ta' ṭır-i dimāğ etmeğiçün
Sünbülüstāna nesīm ile dem-ā-dem perçem
7. Niçe sevdā-zedenin 'aqlını başından alıp
Kıldı Bā' iş gibi ser-geşte vü sersem perçem

19b

53

Ve lehū

Meḥ'ulū meḥā'ilū meḥā'ilū fe'ulūn

1. Ol tırrası pür-fitneye meftūn olayazdım
Mecnūn gibi zincir ile mescūn olayazdım
2. Sevdā-yı ḥaṭıyla o ḳalem ḳaşlı civānıñ
Az ḳaldı düşüp yazıya Mecnūn gibi olayazdım
3. Gülmih-i sitem ḳaḳmağla sīneme dil-dār
Dendān veca' -ı def' ine Şem'ūn olayazdım
4. Gül- ḡonce midir nokṫa-i la' līn mi dehānıñ
Ol mübhemi keşf etmede dil-ḡūn olayazdım
5. Sen meşḳ-i nezāket ḳaralarken daḡı ey şūḡ
Ben ḡaṭṭ-ı siyeh-fāmına Mecnūn olayazdım
6. Cām-ı meyiñ eṫrāfına ol ḡonce-dehānıñ
Taşvīrini dendānile mey-ḡūn olayazdım
7. Şol mışra' -ı berceste gibi ḳāmet-i yāri
Pehlūya çekip maṫla' -ı mevzūn olayazdım
8. Ser-defter ü dīvānıma efsāne mi Bā' iş
Ketb eyler iken bu gece efsūn olayazdım

54

Ve lehū

Fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilūn
(fā' ilātūn) (fā' lūn)

1. Zūlf-i pūr-çinī-i ruhsāre-i yāri görelim
Şaḥn-ı gülşende yatan ejder ü mārı görelim
2. Şeh-bāz-ı dili seyret nice pervāz ederiz
Şayda ḳābil hele bir murğ-ı şikārı görelim
3. Var iken ṭurrası pīşānī-ı pūr-çininde
Biz niçin Çine varıp naḳş-ı nigārı görelim
4. Gūş ediñ nāle-i bülbul ne imiş bir kerre
Gülşen içre hele ol ḡonce-^c izārı görelim
5. Görmedik şāhid-i eş'ār nedir ey Bā' iş
Ġazel-i Fāzılı tanzīr ile bāri görelim

20a

55

Ve lehū

Fe'īlātūn fe'īlātūn fe'īlātūn fe'īlūn
(fā'īlātūn) (fā'lūn)

1. Bir perī-rūya olup 'āşık-ı hayrān ḥammām
Sīnesin etmese küllḥan gibi sūzān ḥammām
2. Saçağı geçmese derletmez idi ḥübānīñ
Beden-i nāzik-i sīmīnini her an ḥammām
3. Sīneye çekmez idi olmasa kızkın 'āşık
Cāme-kānında edip dil-beri 'üryān ḥammām
4. Eşk-i germ akmaz idi lüle-i çeşminden eger
Āteş-i 'aşka düşüp olmasa giryān ḥammām
5. Ḥalvetī şeyḫi gibi tāc giyip çün ḳubbe
Ḥalvet-i ḥāşe çeker dil-beri pinhān ḥammām
6. O ḳadar ḳuvvete mālik ki eger insānīñ
Başına ursa bayıldır çü Nerīmān ḥammām
7. N'ola maḥv eylese çirk-āb-ı zūnūbı eşkim
Pāk eder ḥalkı edip ābını rīzān ḥammām
8. Eşk ü sūziş n'ola üftādeye verse şöhret
Āb u tāb olmasa bulmaz bu ḳadar şan ḥammām
9. Peştemālī ḳuşadıp evveli destūr verir
Soñra çıkmayla şavar muğlimi nā-dān ḥammām

10. Deme cām bir depe göz ‘ āşık-ı hayrāndır kim
Eder ol dil-ber-i sīmīn-ten-i seyrān ḥammām
11. Şanma derler aqıdır ağızı şuyın hayret ile
Taze dilā ki olup ‘ āşık-ı hayrān ḥammām
12. Yüzi kızmazdı hicābından olup germ ülfet
Sūzişin eylemese herkese i‘ lān ḥammām
13. Eşk-i sūzişle olur ḥāne-i ‘ āşık ma‘ mūr
Āb u tāb olmıyacağ oldu çü vīrān ḥammām
14. Bedeniñ pāk edicek turma içinde Bā‘ iş
Kubbesin eylesün başıña zindān ḥammām
15. Vaşf ederken varıcağ ḥāme sürin yāra
İktizā etdi hemān Bā‘ işe ol an ḥammām

20b

56

Ve lehū

Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

1. Dāğ-ı cigerim gonce-i ḥandāna değişmem
Efgān-ı dilim bülbül-i nālāna değişmem
2. Giryān olalı ḥasret-i dendān u lebiñle
Ḥün-āb-ı sirişkim dür-i mercāna değişmem
3. Āh-ı dil-i sūzānımıñ ey āfet-i cān-sūz
Kemter şererin āteř-i nīrāna değişmem
4. Cānā olalı mest-i müdām-ı mey-i 'aşkıñ
Ḥün-ı cigerim bāde-i rindāna değişmem
5. Bā' iş ser-i efserde-i pür-dāğ-ı bürehnem
Pür-gevher olan efser-i řāhāne değişmem

57

Ve lehū

Mefā'īlūn mefā'īlūn fe'ūlūn

1. Dilā dem sürmege hem-demde aldım
adīmi āşınāmız amda aldım
2. Ne 'aş-ı yār ile bir amda aldım
Ne bir meyāne-i urremde aldım
3. Mezā-ı la' l-i yāri yād ederken
Mey-i ūl-fām-i cām-ı Cemde aldım
4. Dūşer dil pī ü tāb-ı zūlfe elbet
Ki ben endīşe-i peremde aldım
5. Niin Bā' iş bu bāzār-ı ferāda
Hemān dirhem deyip der-hemde aldım

KIT'ALAR

23b

1

Eş'ad Efendi - Kıt'a

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Yeñiçeri tã'ife-i bāğıyyesi şerrinden
2. H̄amd ola oldu bütün devlet-i İslām emîn
3. Dileriz kim ede Bektāşî-yi haq ber-geşte
4. Birisi düşmen-i devlet birisi düşmen-i dîn

MÜFREDLER

13b

1

Meʿūlü mefāʿilü mefāʿilü feʿūlün

1. Nermiyyet ile cevherin ol seng-dilānıñ
Üsrüble tırāşide olur peyker-i elmās

FARÇA ŞİRLER

نظیر مصاب

مرده از سینه ما تقدروان باید حسبت
 کنج ویرانه ما کنج نمان باید حسبت
 زخوشان ادب بکجه ستر میجویم
 که کهر از صد بسته دهان باید حسبت
 سوی آن قامت بالا رود اسک چشم
 جو بهار با بچمن سر و جهان باید حسبت
 سخن راست بود در دهن سیر جو تیر
 این درستی حدیثیم ز کمان باید حسبت
 حال ما را بر جسم نظری کن چنانا
 بندگان ز اینجهان با و ستمان باید حسبت
 عطر زلفت صبا آه من آرو بدماغ
 بوی لطف از نفس هم نفسان باید حسبت

تتمه

سوزش سینه ام از آه ستر بار نمود
 آتش خانه سوز از دغان باید حسبت
 معنی و لفظ سهادت بکتاب توحید
 اهل ایمان بقلب و زبان باید حسبت
 این غزل گفت بفرمان حنیفا عفت
 از در بهمت او فیض جهان باید حسبت

گفتند میان اگر کان زو نه بو کنند
 گفته بود اسفند مهر از زو کنند
 با مال است با شکست او را فدای
 آنان که متکبرند بگو رو بر او کنند
 بخت جهان کرد است که دوران زین بزم
 عفو نیا کنند که تا قول او کنند
 نازم بر عیبه که ز سون فونک او
 رسو کان خاس عیب از زو کنند
 طاعت مندان محبت قبول نیست
 چهار که بر عیبه او کنند

غم که هر گشت بر در اول صفا میزنند
 مخفی بگو که در اول وقت رو کنند

حاکم از درون سینه نایم نکرده
 آرزوی نیت هر کس را فو کنند

SONUÇ

Bâ'is, Hayatı, Edebî kişiliği ve Divançesi (Şekil ve Muhteva Özellikleri-Metin) adlı bu çalışmada XVIII. yüzyılın son döneminde yaşayan Kasapzâde Ahmed Bâ'is Efendi'nin hayatını, edebî kişiliğini ve bilinen tek eseri olan divançesini konu almıştır. Divançe çeviri yazı kurallarına göre çevrilmiş ve dört ana bölüm halinde tahlil usullerine uygun bir şekilde hazırlanmıştır.

Birinci bölümde kısıtlı kaynaklardan edindiğimiz, medrese tahsili görmüş ve uzun süre memurluk yapmış olan Bâ'is'in hayatı ve eserinden yola çıkarak hazırlamış olduğumuz edebî kişiliği vardır.

İkinci bölümde Bâ'is divançesinin şekil özelliklerini oluşturan; ikilemeler, kafiye ve redif, vezin, anlatım teknikleri gibi öğelerden söz ettik.

Üçüncü bölüm din-tasavvuf, cemiyet, insan, tabiat gibi konulardan teşekkül eder. Bu bölümleri referans alarak şairin dünya görüşünü tahayyül edebiliriz.

Son bölümdeyse çeviri yazı esasına dayanarak çevirisini yaptığımız şiirler bulunur.

Bâ'is'in divançesi hakkındaki düşüncelerimizi özetleyecek olursak; aşırı teşbih ve mecazlardan kaçınmış, zincirleme tamlamalarla süslü olmayan, şiirleri akıcı ve sade bir dille yazılmıştır. Divan şairleri genellikle eserlerinde atasözü ve deyimlere sıklıkla yer verirken Bâ'is'in divançesinde bu öğelere neredeyse hiç rastlanmaz.

Bâ'is, ünlü divan şairleri kadar güzel bir eser meydana getiremeye de geleneğin çizgisinden dışarıya çıkmamış, akıcı ve son derece düzgün bir Türkçeye eserini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İnkılap Yay., İstanbul, 2013.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2008.
- Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2010.
- Ercan, Özlem, *Peştelî Hisâlî Dîvânı Tahlîli*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2003.
- Felek, Özgen, *Fehîm-i Kâdîm Dîvânı'nın Tahlîli*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2007.
- İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yay., Ankara, 1985.
- Kaçar, Burhan, *Gevherî Divânı Metin Tahlîli*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1994.
- Kanar, Mehmet, *Arap Harfli Alfabetik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yay., İstanbul, 2010
- Karcı, Tülin, *Revânî Divânı'nın Tahlîli*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde, 2004.
- Kaya, Gülşen, *Mihri Hâtun Divânı'nın Tahlîli*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2010.
- Kesik, Beyhan, *Mahmûd Rıfkî Hayatı- Edebî Kişiliği ve Divançesi*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum, 2009.
- Kesik, Beyhan- Özer Şenödeyici, *Aruz Teori ve Uygulama*, Kesit Yay., İstanbul, 2015
- Kesik, Beyhan, vd., *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu*, Kesit Yay., İstanbul, 2015
- Kesik, Beyhan, vd., *Söz ve Sihar Arasında Edebî Sanatlar*, Kesit Yay., İstanbul, 2015
- Kesik, Beyhan, vd., *Sorularla Klâsik Türk Edebiyatı*, Kesit Yay., İstanbul, 2016.
- Kola, Fatma, *Usûlî Dîvânı Tahlîli*, Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun, 2017.
- Kurnaz, Cemâl, *Hayâlî Bey Divânının Tahlîli*, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara, 2012.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergah Yay., İstanbul, 2015.

- Mamaş, Can İdil, *Divançe-i Bâis*, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1965.
- Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 2008.
- Mermer, Ahmet- Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2011.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2001.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul 2015.
- Onay, Ahmet Talât, *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü* (Haz. Cemâl Kurnaz), Berikan Yay., Ankara, 2016.
- Sefercioğlu, Nejat, *Nev 'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yay., Ankara 2001.
- Şengül, Âişe, *Helâkî Divânı'nın Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.
- Şenödeyici, Özer, *Gazeller ve Güzeller Üzerine*, Gece Kitaplığı Yay., Ankara, 2014.
- Şentürk, Ahmet Atillâ- Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 2004.
- Uslu, Mustafa, *Türk Dili Ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yay., İstanbul, 2007.
- Tarlan, Ali Nihat, *Hayâlî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992.
- Tarlan, Ali Nihat, *Şeyhî Dîvânı'nı Tetkik*, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yay., Ankara, 2001.
- Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yay., İstanbul, 2016.
- Yakar, Halil İbrahim, *Gelibolulu Sun 'î Dîvânı ve Tahlili*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2002
- Yeni Tarama Sözlüğü*, (Düzenleyen: Cem Dilçin), TDK, Yay., Ankara, 1983.
- Yıldırım, Nimet, *İran Mitolojisi*, Pinhan Yay., İstanbul, 2012.
- Zavotçu, Gencay, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Kesit Yay., İstanbul, 2013.